

ABAD / JABS

JOURNAL OF ANATOLIA AND BALKAN STUDIES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR / PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 5 Mayıs / May 2020

ARAŞTIRMA - İNCELEME

Gökhan DİLBAŞ: Macar Dilinin En Eski Yazılı Belgesi: Tihanyi Alapítólevél (Tihanyi Manastırı'nın Kuruluş Belgesi) / The Earliest Authentic Hungarian Written Record: Tihanyi Alapítólevél (The Deed of Foundation of The Abbey of Tihanyi)

Uğur ÖZGÜR: Dede Korkut'un Üçüncü Nüshasında Geçen Deyimlerin Oluşum Şekilleri ve Bu Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme / An Evaluation on The Formation Shapes of The Idioms Mentioned in The Third Copy of The Book Dede Korkut and The Equivalents of These Idioms in Turkey Turkish

Kübra KARAKOÇ: XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Hanedanında Gerçekleşen Evlilikler / XIV. and XV. Marriats That Have Been Realized in The Ottoman Dynasty in The Century

Mehmet ORAN: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin İncelenmesi / Investigation of Life-Long Learning Tendencies of Social Studies Teacher Candidates

Turay YAYLA: Ünlü Menemencioğlu Ailesi ve Türk Bürokrasisindeki Yerleri / The Famous Menemencioğlu Family and Their Place in The Turkish Bureaucracy

ÇEVİRİ MAKALELER

Sezai ÖZTAŞ-Ömer Faruk METE: Mantık ve Tarih, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, Sene 1, Numara 25, 29 Cemaziyelahir 1335 (21 Nisan 1917), s. 425-427.

KİTAP TANITIMI

Gürdal ÇETİNKAYA: Ahmet TETİK, Mehmet Şükrü Güzel, Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, 546 s., ISBN: 978-605-360-768-7

ISSN:2618-6004

e- ISSN:2636-8188

TEKİRDAĞ 2020

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ

ISSN: 2618-6004
e-ISSN: 2636-8188

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal

Cilt: 3 Sayı: 5 Bahar 2020
Volume: 3 Number: 5 Spring 2020

© Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama
ve Araştırma Merkezi

© Namık Kemal University Balkan Researches Application and
Research Center

TEKİRDAĞ-2020

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ

Cilt / Volume: 3 Sayı / Number: 5 Bahar / Spring 2020

ISSN: 2618-6004 e-ISSN: 2636-8188

ABAD - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

JABS - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn.

SAHİBİ / OWNER

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Adına, Balkan Araştırmaları

Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Director of Balkan Researches Application and Research Center On

Behalf of Tekirdag Namık Kemal University

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve
Araştırma Merkezi

Namık Kemal Mahallesi, Kampüs Caddesi, No: 1

59030 Tekirdağ - TÜRKİYE

Tel: + (90)282 250 1192-93 ve 94

Elmek / Email: abad@nku.edu.tr

Genel Ağ / Web:

<http://balkam.nku.edu.tr/ANADOLUVEBALKANARA%C5%9ETIRMALARIDERĐ%C4%B0S%C4%B0/0/s/11206/15737>

BASKI YERİ / PRINTED BY

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Haci TANRIVERDİ

İNDEKSLER / INDEXES

Index Copernicus-idealonline-Crossref-JournalTOCs-Scilit-NSD Index

(Norwegian Register for Scientific Journals)-İSAM-ERIH PLUS-Google

Akademik-I40C-Paperity-Maktaba-Science Gate-ASOS

© Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Balkan Araştırmaları, Uygulama
ve Araştırma Merkezi

©Namık Kemal University Balkan Researches, Application and
Research Center

TEKİRDAĞ-2020

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

EDİTÖR YARDIMCISI / ASSISTANT EDITOR

Arş. Gör. Ömer Faruk METE

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

(Milli Savunma Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayően SİNA

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet

HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik
Üniversitesi)

Prof. Dr. Necdet HAYTA

(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Refik TURAN

(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN

(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. H. Veli AYDIN

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET

(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Nikolay Kanef

(Veliko Tırnova Üniversitesi)

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

(Milli Savunma Üniversitesi)

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN

ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

(Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Egemen Çağrı

MİZRAK (Tekirdağ Namık Kemal
Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY

(Trakya Üniversitesi)

Dr. Betül ÖZCAN BALKIR (Yozgat
Bozok Üniversitesi)

Dr. Ökkeş NARİNÇ

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Uğur ÖZGÜR

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

YABANCI DİL EDİTÖRLERİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

Almanca / Deutsch

Dr. Öğr. Üyesi Harun GÖÇERLER

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Fransızca / French

Dr. Öğr. Üyesi Emine GÜZEL

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Yunanca / Greek

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

Ankara Üniversitesi

Bulgarca / Bulgarian

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

Milli Savunma Üniversitesi

İngilizce / English

Dr. Öğr. Üyesi Cansu Özge ÖZMEN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Rusça / Russian

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin GÜRSOY

Trakya Üniversitesi

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ / STATISTIC EDITOR

Öğr. Gör. Bülent KILIÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

MİZANPAJ / LAYOUT EDITOR

Arş. Gör. Ömer Faruk METE

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK-İstanbul
Üniversitesi

Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA-
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali EMİNOV-ABD

Prof. Dr. Ali YAMAN-Bolu Abant İzzet
Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Arif BİLGİN-Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR-Millî Savunma
Üniversitesi

Prof. Dr. Bahri ATA-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Bernard LORY-INALCO

Prof. Dr. Bülent BAYRAM-Kırklareli
Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU-Kastamonu
Üniversitesi

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul
Üniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt KANAT-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL-İzmir Katip Çelebi
Üniversitesi

Prof. Dr. Dimitri KOROBENİKOV-ABD

Prof. Dr. Dragi GEORGIJEV-Üsküp
Üniversitesi

Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Millî Savunma
Üniversitesi

Prof. Dr. Ersin GÜLSOY-Uludağ
Üniversitesi

Prof. Dr. Evangelia BALTA-Atina Ulusal
Araştırma Merkezi

Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe
Üniversitesi

Prof. Dr. Fehmi YILMAZ-İstanbul
Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Güray KIRPIK-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN- Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

Prof. Dr. Hamiyet SEZER-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Hamza KELEŞ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya BOYANA-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya TAŞ-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM-Ankara

Prof. Dr. İdris BOSTAN-İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. İlker ALP-Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. İvan RUSEV- Varna Ekonomi
Üniversitesi

Prof. Dr. Kadir ULUSOY-Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Mahir AYDIN-İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL- Hacı Bayram
Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN-İstanbul
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet HACISALİOĞLU-Yıldız
Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN-Uşak
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Melahat PARS-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER-Ondokuz
Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ALKAN- Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa DAŞ-Dokuz Eylül
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ- Hacı Bayram
Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR-İstanbul
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN-Dokuz Eylül
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TURAN-Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TÜRKES-Orta Doğu Teknik
Üniversitesi

Prof. Dr. Necdet HAYTA-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Necla GÜNAY-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nenad MOACANİN-Zagreb
Üniversitesi

Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Nicolas VATİN- EPHE

Prof. Dr. Nuri KARAKAŞ-Ege Üniversitesi
Üniversitesi

Doç. Dr. Dritan EGRO- Tiran Üniversitesi

Doç. Dr. Emine DİNGEÇ-Dumlupınar

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi

Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler
Akademisi Sofya

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA-İstanbul
Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan
Amerikan Üniversitesi

Prof. Dr. Salim KOCA- Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Svetlana İVANOVA- Kliment
Ohridski Üniversitesi

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe
Üniversitesi

Prof. Dr. Turgut YİĞİT-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Turhan KAÇAR-İstanbul
Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur DOĞAN-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit EKİN-Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Viorel DANAİTE-Bükreş
Üniversitesi

Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN-Gazi
Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK-Sakarya
Üniversitesi

Prof. Dr. Zekai METE-Bandırma Onyedü
Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Zeliha DEMİREL-Eskişehir
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep ZAFER-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Krasimira MUTAFOVA- Veliko
Tırnova Üniversitesi

Doç. Dr. Akif KİREÇÇİ-Bilkent Üniversitesi

Doç. Dr. Aleksander FOTİC-Belgrad
Üniversitesi

Doç. Dr. Alper ALP- Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU- Çanakkale
Onsekiz Mart Üniversitesi

Üniversitesi

Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ-
Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih YEŞİL-Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT-İzmir Katip
Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz ÇOLAK-Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. Gergana GEORGIJEVA-VelikoTırnova
Üniversitesi

Doç. Dr. H. Veli AYDIN-Tekirdağ Namık
Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Halil Saim PARLATIR-İzmir Katip
Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV-Sofya Merkez
Devlet Arşivleri

Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET-Trakya
Üniversitesi

Doç. Dr. Marinos SARIYANNİS-Girit Akdeniz
Araştırmaları Merkezi

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN-Trakya
Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ÖZKAN-Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Mümin İSOF-Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA-İzmir Katip
Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet
Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal
Üniversitesi

Doç. Dr. Önder DUMAN-Ondokuz Mayıs
Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem SERT-Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS-Aristoteles
Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar SARISIR-Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ-Tekirdağ Namık Kemal
Üniversitesi

Doç. Dr. Sıddık ÇALIK-Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi

Doç. Dr. Sırcan KATİC-Belgrad Tarih
Enstitüsü

Doç. Dr. Süleyman POLAT-Dumlupınar
Üniversitesi

Doç. Dr. Stefka PIRVEVA-Bulgar Bilimler Akademisi
Sofya

Doç. Dr. Birten ÇELİK-Orta Doğu Teknik

Doç. Dr. Tatjana KATİC-Belgrad Tarih
Enstitüsü

Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT- **Dumlupınar**
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmaz YAŞAR-
Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM-Uludağ
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERSAL-İzmir **Katip**
Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meral ORTAÇ-Bolu **Abant**
İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neriman HACISALİHOĞLU-
İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuri ADIYEKE-Dokuz Eylül
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK-İstanbul
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rüstem BOZER-Ankara
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin BAYRAM-İstanbul
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sema KÜSKÜ-İzmir **Katip**
Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan GÜZEL-İzmir **Katip**
Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şebnem PARLATIR-İzmir
Katip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Türcan DOĞRUÖZ-Kırklareli
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL-İzmir **Katip**
Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslihan DİNÇER DAĞHAN-
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Tülay METİN-Bolu **Abant İzzet Baysal**
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beycan HOCAOĞLU-İzmir
Katip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilge KAYA YIĞIT-Bolu **Abant**
İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY-Trakya
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Egemen Çağrı MIZRAK-
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fahri KILIÇ-Bolu **Abant İzzet**
Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güneş IŞIKSEL-İstanbul
Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan DEMİRHAN-Kırklareli
Üniversitesi
Dr. Anca POPESCU-Bükreş **Üniversitesi**
Dr. Dragana AMEDOSKI-Belgrad **Tarih**
Enstitüsü
Dr. Georgi ZELENGORA- Sofya
Dr. Nevena GRAMATIKOVA-Sofya
Dr. Nevena NEDELÇEVA-Tırnova
Dr. Ökkeş NARİNÇ-Tekirdağ **Namık Kemal**
Üniversitesi
Dr. Uğur ÖZGÜR- Tekirdağ **Namık Kemal**
Üniversitesi
Dr. Betül ÖZCAN BALKIR- **Yozgat Bozok**
Üniversitesi

5. SAYININ HAKEMLERİ (Mayıs 2020)

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA
(**İstanbul Medeniyet Üniversitesi**)
Prof. Dr. Melek ÇOLAK
(**Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi**)
Doç. Dr. Ahmet Sait CANDAN
(**Karabük Üniversitesi**)
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Can SANNAV
(**Trakya Üniversitesi**)
Dr. Öğr. Üyesi Tanık ÖZÇELİK
(**Kırklareli Üniversitesi**)
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY
(**Trakya Üniversitesi**)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILDIRIM
(**Kayseri Üniversitesi**)

Dr. Öğr. Üyesi Servet ÜZTEMUR
(**Gaziantep Üniversitesi**)
Dr. Öğr. Üyesi H. Ş. Çağatay ÇAPRAZ
(**Kırklareli Üniversitesi**)
Dr. Yasin KARADENİZ
(**Manisa Celal Bayar Üniversitesi**)
Dr. Şenay ÖZTÜRK YILMAZ
(**Trakya Üniversitesi**)
Dr. Mustafa CAN
(**Gazi Üniversitesi**)
Dr. Alper ERSAYDI
(**Uşak Üniversitesi**)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA-İNCELEME / RESEARCH

- Gökhan DİLBAŞ** 3-35
Macar Dilinin En Eski Yazılı Belgesi: Tihanyi Alapítólevél (Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi) / The Earliest Authentic Hungarian Written Record: Tihanyi Alapítólevél (The Deed of Foundation of The Abbey of Tihany)
- Uğur ÖZGÜR** 37-60
Dede Korkut'un Üçüncü Nüshasında Geçen Deyimlerin Oluşum Şekilleri ve Bu Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme / An Evaluation on The Formation Shapes of The Idioms Mentioned in The Third Copy of The Book Dede Korkut and The Equivalentents of These Idioms in Turkey Turkish.
- Kübra KARAKOÇ**.....61-85
XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Hanedanında Gerçekleşen Evlilikler / XIV. and XV. Marriats That Have Been Realized in The Ottoman Dynasty in The Century.
- Mehmet ORAN**.....87-98
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin İncelenmesi / Investigation of Life-Long Learning Tendencies of Social Studies Teacher Candidates.
- Turay YAYLA** 99-117
Ünlü Menemencioğlu Ailesi ve Türk Bürokrasisindeki Yerleri / The Famous Menemencioğlu Family and Their Place in The Turkish Bureaucracy

ÇEVİRİLER / TRANSLATIONS

- Sezai ÖZTAŞ-Ömer Faruk METE**.....119-128
Mantık ve Tarih, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, Sene 1, Numara 25, 29 Cemaziyelahir 1335 (21 Nisan 1917), s. 425-427.

KİTAP TANITIMI/ BOOK REVIEW

Gürdal ÇETİNKAYA.....129-131

Ahmet TETİK, Mehmet Şükrü Güzel, *Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, 546 s.,ISBN: 978-605-360-768-7.

YAYIN İLKELERİ.....133-140

MACAR DİLİNİN EN ESKİ YAZILI BELGESİ: TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL (TİHANY MANASTIRI'NIN KURULUŞ BELGESİ)

Gökhan DİLBAŞ*

Öz: Günümüzde Macaristan'da Pannonhalma'da bulunan Benedikten Manastırı'nda muhafaza edilen, orijinal şekliyle Latince yazılı halde günümüze ulaşmış, metin içinde Macarca kelimeler de barındıran 1055 yılında kaleme alınmış “*Tihanyi Alapítólevél*” (Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi) Macar ulusal, dil, sanat ve kültür tarihinin en önemli yadigârlarından birisidir. Tihany Manastırı'na bağışlanan mülklerden, mülklerin sınırlarından ve manastırın hizmetinde çalışacak kişilerden bahsedilen Belge'de Slavca, Almanca ve Türkçe kelimeler de mevcuttur. Çalışmamızda öncelikle Macarcanın erken dönem yazılı dil yadigârlarının kısa bir incelemesi yapılmış, ardından Tihany Manastırı'nın kuruluş süreci incelenmiş, daha sonra Belge'nin genel bir değerlendirmesi yapılmış, sonrasında Belge'de geçen en önemli kelimeler, cümle yapıları ve dilbilgisi öğeleri ayrıntılı şekilde incelenmiş ve çalışma, elde edilen veriler ışığında yapılan genel bir değerlendirme ile sonuçlandırılmıştır. Çalışmamızda tarafımızdan belgenin Macarcadan Türkçeye yapılmış çevirisine de yer verilmiştir. Macar dilinin en eski yazılı belgesi olan Tihanyi Alapítólevél'in incelenmesi ve değerlendirilmesi bir yandan Macar dilinin yapısının ve özelliklerinin ortaya çıkarılmasına bir yandan da Belge'nin Macar ulusal, dil ve kültür tarihi içindeki yerinin ve öneminin değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tihanyi Alapítólevél, Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi, I. András, Macar Krallığı, Latince, Macaristan'da İlk Yazılı Belgeler.

THE EARLIEST AUTHENTIC HUNGARIAN WRITTEN RECORD: TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL (THE DEED OF FOUNDATION OF THE ABBEY OF TIHANY)

Abstract: “*Tihanyi Alapítólevél*” (The Deed of Foundation of the Abbey of Tihany), preserved in the Monastery of Benedictine in Pannonhalma in Hungary today, a historical document written in

* Doç. Dr., İstanbul, gokhandilbas@hotmail.com ORCID: 0000-0003-4337-8700

1055, surviving up to this day in its original version in Latin, also including some Hungarian words, is one of the most important treasures of the Hungarian national, linguistic, artistic and cultural history. Making mention of the properties donated to the Abbey (Monastery) of Tihany and of the boundaries of such properties, as well as of the persons to be employed for serving the Monastery, this historical Deed contains Slavic, Germanic and Turkish words, as well. In this study, we first made a brief review of the written linguistic treasures of early Hungarian language and then conducted an inquiry into the process of foundation of the Abbey of Tihany. We then made an overall assessment of the Deed, followed by a detailed analysis of the most important words, sentence structures and linguistic elements used in the Deed. We finally concluded our study with an overall evaluation made under the light of data derived there from. This study also contains a translation of the Deed from Hungarian into Turkish language, done by ourselves. The assessment and analysis of Tihanyi Alapítólevél, being the earliest authentic Hungarian written record, would contribute not only to the unveiling of the structure and characteristics of Hungarian language, but also to better appreciation of the place and importance of the Deed in Hungarian national, linguistic and cultural history.

Keywords: Tihanyi Alapítólevél, Deed of Foundation of the Abbey of Tihany, András I, Kingdom of Hungary, Latin Language, Earliest Authentic Hungarian Written Records.

Giriş

Macar dilinin tarihi dönemleri *İlk Macarca Dönemi* (M.Ö. IV-M.Ö. 1000), *Kadim Macarca Dönemi* (M.Ö. 1000-M.S. 896), *Eski Macarca Dönemi* (896-1526), *Orta Macarca Dönemi* (1526-1772), *Yeni Macarca Dönemi* (1772-1920) ve *Modern Macarca Dönemi* (1920'den günümüze) olmak üzere altı döneme ayrılır. Macarcanın ilk yazılı belgeleri olan “*Tihanyi Alapítólevél*” (Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi, 1055), “*Halotti beszéd*” (Cenaze Vaazı, 1192-1195 arası) ve “*Ómagyar Mária-siralom*” un da (Meryem Ağıdı, 1300) içinde yer aldığı *Eski Macarca Dönemi, yurt tutuştan* (895-896)¹ başlar ve 1526 yılına, Mohaç Savaşı'na kadar devam eder. Bu dönemde Macar diline Latince öğelerin girdiği görülür ve ilk Macarca dil yadigarları ortaya çıkar. Dönemin sonuna doğru günümüz Macar dil yapısına benzer şekilde ses ve son ek sistemi oluşur. Söz konusu

---

¹ **Yurt tutuş (Honfoglalás):** Macar kavimlerinin 895-896 yıllarında Karpatlar Havzası'na gelişini ifade eden terim.

dönemde lehçe farklılıkların da yaşanmakta olduğu ve yapılan yazışmalarda Latin dilinin kullanıldığı görülür².

XII. yüzyılın sonuna tarihlenen “*Halotti beszéd*”, Macar ve Fin-Ugor dil öğeleri içeren Macar dilinin bütünlük arz eden ilk eseridir. Eser, bir cenaze vaazı ve ardından gelen yakarış bölümü olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır ve Latince yazılmış dini metinler içeren “*Pray-Kodeks*”in içinde yer alır. Bu noktada metinde görülen ses değişimlerine de dikkat etmek gerekir: “*szümtükkal> szömtökkal> szemetekkel*”, “*pur> por*”. *Halotti beszéd*'in dili açık şekilde 1200 civarındaki Macarcanın özelliklerini göstermektedir³.

Macar dilinin bilinen bir diğer en eski dil yadigarı ise “*Leuven Kodeksi*” içinde keşfedilen ve XIII. yüzyılın sonuna tarihlenen “*Ómagyar Mária-siralom*”dur. *Ómagyar Mária-siralom*, uyak bakımından oldukça zengindir (“*Világ világa, Virágnak virága!*”) ve bazı yerlerde eski Macarcanın ses özelliklerinin sürdüğü görülür. Gerek *Halotti beszéd* gerekse de *Ómagyar Mária-siralom* Latince'den yapılan uyarlamalardır⁴.

Macar kavimlerinin Karpatlar Havzası'na gelişinden sonraki yıllarda kaleme alınan Macar dil yadigarları Macar ulusal tarihi açısından olduğu kadar Macar dil tarihi ve kelime tarihi açısından da son derece önemlidir. Macar dil bilimcileri Dezső Pais (1886-1973), István Kniezsa (1898-1965), Géza Bárcsi (1894-1975), Dénes Szabó (1913-1994), János Melich (1872-1963), Zoltán Gombocz (1877-1935), Loránd Benkő (1921-2001), Lajos Kiss (1922-2003), István Szamota (1867-1895), Sándor Mokány (1932-2010), Katalin Fehértói (1925-2006), Emil Jakubovich (1883-1935), Éva Kovács (1984-), Anita Rácz (1971-), Ottó Vörös; tarihçiler Dezső Csánki (1857-1933), János Foltin (1837-1915), György Györffy (1917-2000), Gyula Kristó (1939-2004), László Erdélyi (1868-1947), Püspöki Péter Nagy (1944-

² Jenő Kiss, A magyar nyelvtörténet korszakolásának kérdésköréhez, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2. szám, 2017, s. 131.

³ Éva Bertók, “A Halotti beszéd és könyörgés”, *Ískolakultúra*, 96/2, s. 29; MIT I, (Magyar Irodalom Története I), Főszerkesztő: Sótér István, Akadémiai Kiadó, Budapest 1964, s. 117; İsmail Doğan, “Macaristan'da Aydınlanmanın Dili ve İdeolojisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1, 2013, s. 55; <https://arcanum.hu/hu/online-ki-advanyok/MagyarIrodalom-magyarirodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5-116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepekorbant-2/a-magyar-irodalom-a-xiii-szazadban-237/a-halotti-beszed-263/>

⁴ MIT I, s. 116-117; Szilvia Maróthy, “A Christus poetico planctus (Ómagyar Mária-siralom) verstani tagolójelei”, *ITK*, CXVIII. évfolyam, 1. szám, 2014, s. 71; András Vizkelety, *Világ világa, virágnak virága... [Ómagyar Mária-Siralom]*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986, s. 33-34; Doğan, a.g.m., s. 56.

); Macar edebiyat tarihçileri Jenő Pintér (1881-1940), János Horváth (1871-1961) vb. bilim insanları bu yadigârlar üzerine uzun yıllar boyunca çeşitli araştırmalar ve incelemeler yapmışlardır. Bu araştırmalar ve incelemeler sadece Macar dilinin dil bilgisi yapısını ortaya çıkarmamış, aynı zamanda eski Macar dilinin ne gibi özelliklere sahip olduğu konusuna da açıklık kazandırmıştır⁵. Bu suretle çalışmamızda Macar dilinin en eski yazılı belgesi olan Tihanyi Alapítólevél, esas itibariyle tarihi, edebi ve dil bilgisel açıdan ele alınmış, bununla birlikte metnin sosyolojik ve coğrafi yönden önemine de yer verilmiş, bu bağlamda konu ile ilgili güncel çalışmalar incelenerek değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

XI. yüzyıldan orijinal halinde günümüze ulaşmış olan Tihanyi Alapítólevél, Macar ulusal tarihi, Macaristan'da Hristiyan inancının gelişimi, özellikle Balaton Gölü çevresindeki yerleşim tarihi ve Macar dil tarihi açılarından son derece önemli bilgiler içermekte olup⁶, günümüzde Macaristan'da Győr-Moson-Sopron eyaletinde yer alan Pannonhalma'da bulunan Benedikten Manastırı'nda muhafaza edilmektedir. Tihany Manastırı'nın kuruluşundan, manastıra bağışlanan mülklerden, mülklerin sınırlarından ve manastırın hizmetinde hangi meslek/zanaat grubundan kaç kişinin çalışacağından bahseden belge, Macar Kralı I. András (1046-1060) tarafından onaylanmıştır.

1) Tihany Manastırı'nın Kuruluşu

Günümüzde Macaristan'da Veszprém eyaleti sınırları içerisinde yer alan Tihany nahiyesinde bulunan Benedikten Manastırı Macar Kralı I. András tarafından kurulmuştur. Manastırın kurulduğu alan Balaton Gölü kıyısında olup, önce Keltlerin, ardından Romalıların, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Hunların, Gotların, Longobardların, Slavların ve en son Avarların hüküm sürdüğü, Macar kavimleri geldiği zaman ise boş olan bir bölgedir. Manastırın koruyucu azizleri olarak Meryem Ana ve Avrupa Hun İmparatoru Attila'nın (434-453) Orleans şehrine yürüdüğü sırada kendisiyle görüşen Piskopos Aziz Anianus (Macarca: Ányos, 388-453) seçilmiştir. Aziz

---

⁵ Éva Kovács, "A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról", *Helynévtörténeti tanulmányok*, 4, 2009, s. 163; István Hoffmann, "A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai", *Helytörténeti tanulmányok*, 3, 2008, s. 9 (Tihanyi Alapítólevél'in inceleme tarihinin ve inceleme yöntemlerinin ayrıntısı için bkz. István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 11-19).

⁶ László Holler, "Az 1055. évi tihanyi oklevélben szereplő "lólegelő mellett" birtok lokalizálása. Egy jelentős "új" helynévtörténeti forrás a 11. századból", *Erdélyi Múzeum*, 78. köt., 3. füz., 2016, s. 51; Miklós Golarits, "Hol van a Fehérvárra vezető hadi út? A Tihanyi alapítólevél fehérvári és ekli birtokteste a térképen", *Acta Hungarica*, 27. évf., 1. szám, 2012, s. 59.

Anianus, aynı zamanda Orta Çağ'da Galya'nın da koruyucu azizidir. 17 Kasım 453 tarihindeki ölümünden sonra Frank hükümdarları onu koruyucu azizleri ilan etmişlerdir. Macar kavimlerinin 895-896 yıllarında gerçekleşen yurt tutuş sürecinden sonra Karpatlar Havzası'na yerleşimlerini takiben Fransızlar ile yakın temasları olmuştur. Bu ilişkiler gitgide yoğunluk kazanmış, hatta Macaristan'a 1040 yılında yirmi dört tane Fransız rahip gelmiştir. Bundan başka Macar Kralı I. András ve Fransız Kralı I. Henrik (1031-1060), Avrupa'da yaşanan bir hanedan evliliği vasıtasıyla akraba da olmuşlardır. Tihány Manastırı'nın koruyucu azizlerinden birisinin Anianus olarak seçilmesinde akrabalık ilişkilerinin ve siyasi ilişkilerin yanı sıra Macaristan'da o dönemde Alman karşıtı bir politika izlenmesinin de payı vardır. Bundan başka manastırın kuruluşunda András'ın politik görüşlerinin ve siyasi düşüncelerinin de önemli yer tuttuğunu belirtmek gerekir⁷.

Geleneksel olarak Tihanyi Alapítólevél'in Kral I. András'ın kâtibi ve krallık sarayında güvenilir bir insan olarak kabul edilen krallık kaçılyası Piskopos Miklós tarafından kaleme alındığı kabul edilmektedir. Piskopos Miklós, döneminde yaşanan gelişmelerde söz sahibi olan bir kişidir ve özellikle 1051 yılında Almanlar ve Macarlar arasında vuku bulan olaylarda⁸ önemli bir rol üstlenmiştir. Bundan başka Piskopos Miklós'un eğitim görmüş ve kültürlü bir kişi olduğu da belgenin dilinden ve kelimelerin kullanımından kendisini belli etmektedir⁹.

Tihany Manastırı gibi büyük bir merkezin kuruluşu Macar Krallığı'nda büyük kutlamalara vesile olmuş, ülkenin çeşitli yerlerinden din adamları, yöneticiler ve soylular manastırın bulunduğu bölgeye gelmiş ve manastırın kuruluş belgesi onlara da okunmuştur. Bu şekilde yüksek rütbeli din

⁷ Rudolf Szentgyörgyi, "A Tihanyi alapítólevél személynevei II.", *Névtani Értésítő*, 35. évf., 2013, s. 168; Rudolf Szentgyörgyi, "A Tihanyi alapítólevél görög helynevei", *Magyar Nyelv*, 106. évf., 3. sz., 2010, s. 304; Rudolf Szentgyörgyi, "A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék", s. 3-4; <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom->

[-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepekorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/](https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepekorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/)

⁸ Macarlar ve Almanlar arasında bir süredir devam eden anlaşmazlıklar önce 1050 yılında Regensburg Piskoposu Gebhard'ın Macaristan sınırlarına doğru bir seferi, ardından 1051 yılında Székesfehérvár'a kadar ilerleyen bir Alman seferi ile sonuçlanmıştır. Macarlar 1050 yılındaki sefere Bavjera'yı yağmalamakla cevap verirken ikinci sefer ise Macarların savunması karşısında başarıya ulaşamamıştır.

⁹ Géza Érszegi, A tihanyi apátság alapítólevele; <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepekorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/>

adamları, yöneticiler ve soylular da belgenin içeriğini öğrenmişler ve belgeyi onaylamışlardır¹⁰.

Kral I. András'ın manastıra yaptığı mülk bağışlarından sonra manastır gündün güne büyümüş, o zamana kadar ekilmeyen araziler tarıma açılıp ekilmeye başlanmış, hayvan yetiştirme faaliyeti hız kazanmış ve manastırın hizmetli sayısı da artmıştır. Bu gelişmeler sonucunda manastır, bölgenin ekonomisine ve kültür hayatına önemli katkılar sağlamıştır¹¹.

2) Tihanyi Alapítólevél'in Genel Bir Değerlendirmesi

Tihanyi Alapítólevél, Macar tarihinde bir kuruma bağışlanan mülklerin sınırlarının tasvir edildiği ilk belge olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda Dömös Manastırı'nın Kuruluş Belgesi (1138-1329) Macar tarihinde bir manastırın hizmetinde çalışan kişilerin ilk defa toplu şekilde kayıt altına alındığı belge olma özelliğini taşıırken 1211 yılında yazılan, yine Tihany Manastırı'nın mülklerinden bahseden, Kral II. András'ın (1205-1235) talebi üzerine kaçıllarya Thomas ve Nádorispán¹² Poth tarafından 1055 yılındaki kuruluş belgesi temelinde kaleme alınan ve içinde Macarca kelimeler de barındıran belge ise her iki çeşit bilgiyi de – manastıra ait mülkler ve manastırın hizmetinde çalışan kişiler – içeren bir belge olma özelliğini taşımaktadır¹³. Macaristan'da mülklerin sınırlarının uzun süre 1055 tarihli Tihanyi Alapítólevél temel alınarak tasvir edilmiş olması belgenin önemini ve değerini göstermektedir¹⁴. Keza dil bilimci István Kniezsa'nın “1211 yılındaki belge sanki kendi döneminde değil de birkaç yüzyıl önceden ortaya çıkmıştır” şeklindeki değerlendirmesi bu gerçeğin altını çizmektedir. 1055 yılındaki Belge'den Tihany Manastırı'nın Fuk ve Gamas arasında, günümüzde Siófok, Balatonlelle ve Balatonboglár arasına düşen sahada, Belső-Somogy'da, Kisbárapát yöresinde ve Somogyvár sahasında, ayrıca Tuna ve Sár(víz) arasındaki arazide ve Tolna ve Fadd yöresinde mülk sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka oldukça büyük bir arazi olduğu düşünülen ve yine manastıra bağışlanmış olan Kolon – keza

¹⁰ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/>

¹¹ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/>

¹² **Nádorispán:** Feodal Macaristan'da kraldan sonra gelen en yüksek unvan. Bu unvan “Nádor” şeklinde de geçer.

¹³ Éva Kovács, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015, s. 14.

¹⁴ Kovács, “A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról”, s. 165.

bu yer ismi 1211 yılındaki belgede de geçmektedir¹⁵ – ise Tuna-Tisa arasında, günümüzdeki Izsák sahasında yer almaktadır. Son olarak Keszölc'ü ve Fehérvár'ı da belirtmek gerekir¹⁶. Balaton'dan güneye doğru uzanan mülklerin Manastır'dan kuş uçuşu 90 km.'lik bir yarım daire içinde yer alıyor olması bağışlanan mülklerin bütünlüğünü ve bağışların bir sisteme dayanarak yapıldığını göstermektedir¹⁷. Dil bilimci László Erdélyi'ye göre 1055 yılındaki Belge, yirmi üç adet mülk içermektedir. Erdélyi, 1211 yılındaki belgenin 1055 yılındaki belgeye göre manastıra ait iki kat daha fazla mülkü işaret ettiğini ve manastırın hizmetinde bulunan kişi sayısının da dört kat arttığını belirtir¹⁸. Yaklaşık yüz elli yıl içinde manastırın mülklerinin ve hizmetli sayısının bu kadar artması manastırın bulunduğu bölgeye önemli katkılar sağladığını ve bölgede etkin bir rol oynadığını göstermektedir.

Tihanyi Alapítólevél, alt alta yapııştırılmış halde iki parça ince kağıt – parşömen – üzerine yazılmış ve silindir yapılmış halde muhafaza edilmiştir. Belgelerin bu şekilde saklanması işlemi Orta Çağ'da oldukça yaygın bir uygulamadır. Bununla birlikte Belge'nin gerek yıpranmış, gerekse de metnin bazı yerlerinin solgunlaşmış olması sebebiyle okunması, tercüme edilmesi ve yorumlanması sırasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Belge'de zaman zaman aynı kelimenin farklı şekilde yazıldığı görülmüştür. Örneğin “*homok*” kelimesi Belge'de beş sefer farklı şekilde yazılmıştır: *leuui humuk*; *babu humca*; *fekete kumuc*; *fuegnes humuc*; *cues humuc*. Keza “*három*” kelimesinin de iki sefer farklı şekilde yazıldığı görülmektedir: *harmu ferteu*; *armu hig*. Bu durum da Belge'nin anlaşılmasını ve yorumlanmasını güçleştiren bir etkidir¹⁹. Söz konusu dönemde bir belgenin kral/imparator tarafından mühürlenmesi belgenin güvenilirliğini ispat etmekte, önemini vurgulamakta ve yaptırım gücünü arttırmaktadır ki bu durum Tihanyi Alapítólevél'de de görülmektedir. Belge'de yer alan mühürlerin izleri zaman içinde silinmiş, ancak belgede onayları bulunan kişilerin isimleri belgenin ön yüzünün altında yazılı halde günümüze kadar kalmıştır. Belge üzerindeki onaylara yakından baktığımız zaman bunların iki bölümden oluştuğu anlaşılır: Bir haç işareti ve işaretin yanında yer alan soylunun, din adamının veya yöneticinin adı. Haçı, imzayı atan kişi çizmiş, isimler ise kâtipler

¹⁵ Holler, a.g.m., s. 54; Kovács, *A Tihanyi össeírás mint helynévtörténeti forrás*, s. 13.

¹⁶ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szorványainak névrendszertani tanulságai”, s. 13.

¹⁷ Holler, a.g.m., s. 95.

¹⁸ Kovács, “A Tihanyi össeírás nyelvészeti vizsgálatáról”, s. 167.

¹⁹ Holler, a.g.m., s. 58.

tarafından yazılmıştır²⁰. Bu arada Belge'de sadece iki kelimedede görülen “-cs” sesinin Belge'yi onaylayan kişilerin isimleri içinde geçmesi ilginçtir. Dil bilimci Bárczi Géza konu hakkında şu değerlendirmede bulunur: “[-cs sesinin] sadece iki kelimemizde, İtalyanca (?) Fancel [...] ve kökeni bilinmeyen Celu [...] kişi isminde görüldüğü kesindir...”²¹. Belge'de görülen şahıs isimlerini iki ana gruba ayırmak mümkündür. İlk grubu Kral András ve Reis Béla dışında kalan ve Belge'yi onaylayan on dokuz kişinin adı oluşturur. Latince formda *Andreas* (iki sefer geçmektedir), *Benedictus*, *Clemens*, *Helias*, *Lazarus*, *Martinus*, *Maurus*, *Nicolaus*, *Vitus*; Slavca kökenli *Bela*, *Preca*, *Voyteh*, *Zache*, Almanca *Gilco*, *Lutouic* (> *Ludvig*), *Nana*; Latince *Ireneus*'tan Macarcaya *Ernye~Ernyi* şeklinde geçen şahıs ismi ve belki İtalyanca *Fancel* ve kökeni bilinmeyen *Celu*. Şahıs isimlerinin ikinci grubu Belge'de geçen yer isimlerinde ortaya çıkar. Bu bağlamda Géza Bárczi şahıs isminden yer ismi şeklini alan isimleri şöyle sıralar: *Babu*, *Bagat*, *Culun*, *Ecli*, *Fotudi*, *Gamas*, *Gunu*, *Huluoodi*, *Koku*, *Knez*, *Mortis* (iki sefer geçmektedir), *Olup*, *Opoudi*, *Petre* (iki sefer geçmektedir), *Putu*, *Tichon*, *Turku*, [Ugrin], *Ursa*²².

Belge'nin ön yüzünden hariç arka yüzünde de Latince kısa bir metin mevcuttur. Bu yüzde yer alan metin manastıra bağışlanan dini kitaplardan, ibadetler sırasında giyilecek giysilerden, manastır mutfağının araç gereçlerinden vb. bahsetmektedir.

Fransa ile olan yakın ilişkiler Belge'nin içeriğinde ve yazım stilinde kendisini belli etmektedir. Zira Macar dil bilimcisi János Melich, Belge'nin “X-XI. yüzyıl Fransız Latincesine yakın durduğunu, hatta her noktada onunla hemen hemen aynı olduğunu” belirtir. Metnin özellikle giriş ve sonuç bölümlerinde Fransa'da kullanılan Latincenin etkileri görülür. Bu arada Macaristan'da Fransa ile olan ilişkiler sonucunda 1143'te Cikádor'da (Bátaszék), 1179'da Egres'te, 1182'de Zirc'te, 1184'te Pilis'te ve Szentgotthárd'ta da manastırlar kurulduğunu unutmamak gerekir²³. Belge'nin dili Latince, yazıldığı yer ise Macar Krallığı'dır. Bu durumda Latin dilinde yazılmış olan Belge'de Macarca sözcüklerin de geçmesi son derece doğaldır. Belge'de yer alan Macar diline ait kelimeler XI. yüzyıl

²⁰ Érszegi, A tihanyi apátság alapítólevele; Holler, a.g.m., s. 56.

²¹ Holler, a.g.m., s. 63.

²² Katalin Fehértói, “Az 1055. évi Tihanyi alapítólevél személy-és helyneveinek eredetéről”, *Névtani Értésítő*, 28. évf., 2006, s. 163.

²³ Szentgyörgyi, “A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék”, s. 4.

Macar dilinin özelliklerini muhafaza etmektedir²⁴. Belge'nin dili her şekilde kaleme alındığı dönemde Macaristan'da hâkim olan Orta Çağ Latincesini ve Kilise tarafından kullanılan Latin dilinin özelliklerini yansıtır²⁵.

Belge'den Fransa'dan gelen rahiplerin manastırda günlerinin büyük bölümünü ibadetle geçirecekleri ve bu yüzden başka işlerle kısmi şekilde meşgul olabilecekleri anlaşılır. Zira Belge'de geçen “İbadetin gayretli şekilde ve yorulmadan gerçekleşmesi için...” ve “...Tanrı'nın hizmetinde bulunmaya isteksiz olmasınlar ve ara vermek zorunda kalmassınlar diye yiyecekleri, içecekleri ve giysileri bakımından ihtiyaçları olabilecek her şeyi Kralın cömertliği sayesinde tedarik ettiğimiz bir rahip topluluğunu bu yere davet ettik” şeklindeki ifadeler bu durumu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tihany Manastırı'nın kurulmasını ve manastıra mülk bağışı sürecini manastırın kuruluşundan sadece elli beş yıl önce, 1000 yılında yeni bir inancı kabul etmiş ve bu inancı özümseme ve içselleştirme gayreti içinde bulunan bir halkın ve söz konusu inancı ülkenin her tarafına yayma azmi içinde bulunan bir hükümdarın çabaları şeklinde de değerlendirmemiz gerekir. Macar kavimlerinin Hristiyan inancını benimsemesi kolay olmamış, bu süreçte birçok güçlüklerle karşılaşmış ve çeşitli mücadeleler verilmiştir. Zira Macar tarihçisi János Foltin, “Belge, kuruluş zamanına bakarak çağın mücadelelerinde, paganlığın her daim yeniden hatırlanan çarpışmalarında Hristiyan inancının güçlü destekçilerinden biri olarak önemli bir faktöre sahip olduğunu haklı şekilde düşündüğümüz, bu zamana kadar hakkında hiçbir şey bilmediğimiz XI. yüzyılın ikinci yarısına ait bir manastırın kuruluşu ve varlığı üzerine bilgi vermektedir”²⁶ derken bir yandan Tihanyi Alapítólevél'in önemine vurgu yapmakta, bir yandan da söz konusu dönemde Macaristan'da yaşanmakta olan mücadelelere atıfta bulunmaktadır. Bu süreçte Macaristan'da Latince olarak yazılmış eserler de yeni inancın benimsenmesinde hayati bir rol üstlenmiştir. Bu noktada Macar edebiyat tarihçisi János Horvát'ın şu değerlendirmesi önemlidir: “...Latince yazım (...) mistik bir olağanüstülük atmosferi içinde okuma-yazma bilmeyen,

²⁴ Rudolf Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, Elte Eötvös Kiadó, 2014, s. 94; Kovács, “A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról”, s. 164; Rudolf Szentgyörgyi, “Terminológiai szelvényzet a Tihanyi alapítólevél kétnyelvő helymeghatározásaihoz”, *Magyar Nyelv*, 105. évf., 1. sz., 2009 Március, s. 63.

²⁵ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, s. 79.

²⁶ Éva Kovács, “A Százdi alapítólevél nyelv- és névtörténeti forrásértékéről”, *Névtani Értesítő*, 38, 2016, s. 144-145.

*dünyevi kitleler üzerinde rahiplerin sıra dışı bir öğretim materyali haline gelmiştir*²⁷.

Tihanyi Alapítólevél'in özelliklerini genel itibariyle şu şekilde sıralamak mümkündür: **1)** Belge, birbirine yapıştırılmış halde iki ince kâğıttan oluşmaktadır. **2)** Belge'nin ön yüzünün alt kısmında Belge'yi onaylayanların isimleri Kral'ın mührünün iki yanında yer almaktadır. **3)** Belgeyi onaylayan kişilerin isimlerinin önünde yer alan “*Signum*” yazısı kısaltılmış veya kopyalanmış şekilde de görülür. **4)** Belgeyi onaylayanların isimlerinin önünde yer alan haç şekline sahip işaretleri tek bir kişi yapmıştır. **5)** Metinde Piskopos Miklós'un adı anılır, ancak kendisinden metnin yazarı, kâtip olarak bahsedilmez. **6)** Belge'de onayı bulunanlar arasında XI. yüzyıl Macar tarihinin bilinen isimleri de geçer. **7)** Belge'nin arka sayfasında sonradan yazıldığı kuvvetli bir ihtimal olan Latince kısa bir metin mevcuttur. **8)** Belge'de metnin bazı yerlerinin silindiği göze çarpar²⁸.

Belge, XI. yüzyılın karakteristik yazı formu olan “*Karoling Minuscula*” (*Minuscula Erecta* olarak da bilinir) ile yazılmıştır. Belge'de özellikle *A* ve *E* harfleri dikkat çekicidir. Büyük harf yazılar Kralın monogramında (NE) ve unvanında (REX) görülür. Monogram, krallık mührünün sol tarafında yer alırken unvan, mührün sağ tarafında bulunmaktadır. Belirli yerlerde *A* harfi maiscula şeklinde yazılırken, belirli yerlerde de *E* harfi maiscula olarak yazılmıştır²⁹.

Belge, Yunanca “İsa, Mesih” anlamına gelen (✠) sembolü ile başlar³⁰ ve daha sonra Kutsal Üçleme'nin adı anılır. Belge'nin başında İsa'nın ve Kutsal Üçleme'nin adının anılması – “✠. *IN NOMINE SANCTE ET INDIUIDVE TRIN(IT)ATIS*”, ‘*MESİH. MUKADDES VE BİR OLAN KUTSAL ÜÇLEME ADIYLA*’ – Belge'nin yaptırım gücünü ve etkisini artırır. Bunun ardından Macar Kralı András'ın adı anılır, cömertliğine ve muzaffer bir kral olduğuna vurgu yapılır, bu şekilde Kralın gücü artırılır ve hükümdarlığının mutlak olduğu ifade edilir: “*ANDREAS • DEI ANNUENTE CLEMENTIA PANNONIORVM INVICTVS REX*”, ‘*ANDRÁS, TANRI'NIN MUTLAK*

²⁷ Bertók, a.g.m., s. 30.

²⁸ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, s. 19.

²⁹ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, s. 41.

³⁰ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, s. 41.

*İNAYETİYLE MACARLARIN MUZAFFER KRALI*³¹. Tihanyi Alapítólevél'in giriş kısmında belgenin hangi amaçla hazırlandığı yazılıdır. Bu durum, Belge'nin amacını açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi aynı zamanda anlaşılmasını da kolaylaştırır. Ardından Belge'nin en uzun bölümünü oluşturan Manastır'a bağışlanan mülkler ve mülklerin sınırları hakkında bilgilerin verildiği bölüm gelir. Burada manastırın hizmetinde çalışacak olan meslek/zanaat gruplarında da bahsedilir. Söz konusu bölümde Kral doğrudan birinci şahıs olarak yer almaz, bunun yerine daha ziyade üçüncü şahıs olarak görülür. Bu şekilde mülklerin sınırlarını belirleyen kişinin metni kaleme alan şahıs olmadığı; hangi mülkün manastıra bağışlanacağına ve mülklerin sınırlarına bizzat Kral tarafından karar verildiği ima edilir³². Metnin en sonunda Belge'de yazılan mülklere daha sonradan herhangi bir müdahale olursa suçluya/suçlulara verilecek cezalar da karara bağlanır. Belge'de bu noktadan sonra Kral I. András'ın mührünün ve Belge'yi onaylayan diğer kişilerin onaylarının yer aldığı bölüm gelir. Bu bölümün ardından Belge'nin yazım tarihinden ve hangi hükümdarın zamanında kaleme alındığından söz eden bölümle Belge sona erer.

Belge'nin arka yüzünde yer alan metnin en önemli bölümü Kral'ın Beszprém pazar vergisinden kendi payına düşen kısmı manastıra bağışladığının belirtildiği cümledir. Söz konusu cümle bilim insanları arasında Tihanyi Alapítólevél'in XII-XIII. yüzyıllarda kaleme alındığına dair iddialara en iyi cevaptır: “*Merhametli Kral, kilisenin ve rahiplerin ihtiyacı için beszpren'in pazar vergisinin kendi payını, aynı zamanda mutfak takımlarını, saban demirlerini, su kaplarını ve bunun gibi diğer demir eşyaları bunların yanına ilave etti*”³³.

3) Tihanyi Alapítólevél'in Dil Bilgisel Açından Değerlendirilmesi

Orta Çağ'da Macaristan'da Latince yazılmış belgelerde (kuruluş belgeleri, bağış belgeleri, vasiyetnameler, kraliyet hükümleri vb.) Macarca özel isimler, günlük dilde kullanılan kelimeler, kelime grupları vb. göze çarpar. Bu dönemde yazılan Latince belgelerde sadece Macarca değil, aynı zamanda Slav ve Alman dil öğelerinin bulunduğu da unutulmamalıdır³⁴. Latince belgelerde geçen Macarca kelimelere en iyi örnek Tihanyi Alapítólevél'de

³¹ Szentgyörgyi, A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása, s. 72-73.

³² Érszegi, A tihanyi apátság alapítólevele.

³³ Melinda Szöke, “Szentgyörgyi Rudolf, A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása”, *Magyar Nyelvjárások*, 53, 2015, s. 212.

³⁴ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 15.

yazılı ünlü cümle “*inde (terminus extenditur) ad castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea, post haec petre zenaia hel rea*”dır. Söz konusu cümle iki bölümden oluşmaktadır. Cümlelerin birinci bölümü “*inde (terminus extenditur) ad castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea*”dan meydana gelir. Bu bölümde geçen ve askeri yol/güzergâh anlamına gelen **hodu utu** terimi özellikle önemlidir. “*Hodu*” kelimesi Fin-Ugor kökenlidir ve bu kelimedenden ilerleyen zamanda “*had*” (ordu) kelimesi neşet etmiştir. “*Utu-uti*” Macar dilbilimcisi Dezső Pais’e göre “*út*” (yol) kelimesinden gelmektedir. Söz konusu yol, Roma İmparatorluğu döneminden beri bilinmekte olup, büyük bir yol sisteminin kuzey ve güney kısmını birbirine bağlamakta, “*Aquincum-Óbuda*”³⁵’dan başlayan yolun kullanımında olan kısmı Fehérvár’ın güneyinden geçmekte ve Kudüs’e kadar uzanan Hac Yolu’na bağlanmaktadır. Tarihin eski zamanlarından beri varlığı bilinen bu yolun önemini dil bilimci László Erdélyi de vurgular: “*Aquincum-Óbuda ve Paks üzerinden giden büyük yoldan, askeri güzergâhtan, bugünkü devlet yolundan Báltaszék’e ulaşılır ...*”³⁶.

Bu noktada “*feheruuar*” (Fehérvár) kelimesinin önünde bulunan “*castelic*” (Kestölc) kelimesinin üzerinde durmak gerekir. Kelimenin Slavca “*kastel*” (kale, küçük kale) kelimesinden geldiği güçlü bir olasılıktır. Günümüz Macarcasındaki şekli ise “*Kesztölc*”tür. Macar dil bilimcisi Rudolf Szentgyörgyi bu ifadeden yola çıkarak “*Bir yol Castelic’e, bir başka yol ise Fehérvár’a gitmektedir*” değerlendirmesinde bulunur ve bölgede bir ihtimal iki yol olabileceğini düşünür³⁷.

László Erdélyi’nin Tolna Kalesi’nin (Latince castellum, İtalyanca castello) kastedildiğini düşündüğü “*Castelic*” kelimesinin ardından gelen “*Feheruuar*” (Fehérvár) kelimesi iki ayrı kelimedenden oluşan birleşik bir kelimedir: *Fehér* ve *vár*. Belge’de bu kelimedenden başka iki ve daha çok heceli bir yerleşim yeri ismi mevcut değildir. “*Fehér*” kelimesinin kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte Fin-Ugor kökenli olabileceği ihtimal dâhilindedir. “*Váru-vár*” ise Macar dilinde bulunan İrani kökenli bir ödünç kelimedir. “*Reá*” edatı Belge’de on bir kez geçmektedir: monarau bukur[r]ea, ad brokina *rea*, eri itu *rea*, Ohut cutarea, ad holmodi *rea*, Gnr uuege holmodia *rea*, Mortis uuasara kuta *rea*, Nogu azah feherea, ad Castelic et Feheruuaru rea meneh hodu utu *rea*, Petre zenaia hel *rea*, ad

³⁵ **Aquincum-Óbuda:** Roma İmparatorluğu zamanında askeri ordugâh ve sivil yerleşim yeri. Günümüzde Macaristan’da başkent Budapeşte sınırları içinde bulunmaktadır.

³⁶ Golarits, a.g.m., s. 63.

³⁷ Golarits, a.g.m., s. 61.

Oluphelrfeja. “Meneh” kelimesinin Fince “menna” fiilinden türemiş olma ihtimali bulunmaktadır³⁸.

Cümlelerin ikinci bölümünü ise “*post haec petre zenaia hel*” ifadesi oluşturmaktadır. Latince veya Güney Slavca’da Petra/Petrus bir şahıs ismi olup, “zenaia” (Macarca széna) kelimesi ise “saman, ot” anlamına gelmektedir. “-a”, “-e” ise üçüncü tekil şahıs ekidir. Belge’de Kert *hel* nomine, Petre zenaia *hel*, Oluphel şeklinde üç yerde geçen “Hel” veya “hely” (yer, mevki) kelimelerini bugünkü Macarcada da bulabiliriz. Bu bilgiler ışığında cümleyi yeniden yazarsak “*Buradan Keszölc’e ve Fehérvár’a ve ondan sonra Petre’nin saman yerine/samanlığına giden askeri yol/güzergâh*” şeklini elde ederiz³⁹. Petre zenaia (Macarca: Petre szénájá) ifadesine bakarak cümlelerin “*Macarca konuşan bir kişiden neşet etmiş dilsel öğeleri muhafaza ettiğine kuşku yoktur*” şeklindeki değerlendirme doğrudur⁴⁰. Bu arada Petra/Petre kelimesi üzerinde de durulması gerekir. László Erdélyi’ye göre bu kelime Manastırın biraz kuzeyinde bulunan ve daha sonradan genellikle “*Oroszkő*” diye isimlendirilen sahayı göstermektedir⁴¹.

Belge’de geçen “*Olup*” kelimesinin Macar tarihinde önemli bir yere sahip olan Kuman reislerden Ketel’in oğlunun adı ile – Oluptolma/tulma – bağlantılı olup olmadığı tartışma konusudur. Kelimenin ilk kısmı Olup veya Alop, ikinci kısmı ise Tulma veya Tolma şeklinde okunur. Macar kronik yazarı Anonymus⁴², Tulma şeklini kullanır ki kelime daha sonraki Macar kroniklerinde ne birleşik şekilde ne de ayrı şekilde bir daha gözükmez. Bununla beraber Olup, eski Macarcada şahıs ve halk ismi olarak mevcuttur. Macar dil bilimcisi Zoltán Gombocz, kelimenin Türkçe olduğunu, Olup’un “*alp, kahraman, yiğit*”; Tol’un ise “*dolu, tam, bütün*” anlamına geldiğini söyler. Dil bilimci Loránd Benkő ise Oluptolma’nın aslında Kuman reisinin

³⁸ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 15, 21 (castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea, bu bağlamda feheruuaru ve castelic kelimelerinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 126-139).

³⁹ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 16; Fehértói, a.g.m., s. 164.

⁴⁰ Fehértói, a.g.m., s. 164.

⁴¹ Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, s. 50.

⁴² **Anonymus**: Büyük bir ihtimalle Macar Kralı III. Béla’nın (1172-1196) kâatibi olan kronik yazarı. Kimliđi tam olarak tespit edilemediğinden “Anonymus” olarak anılır.

oğlu olduğunu, ancak Anonymus'un iki ayrı yer ismini Alapitolma şeklinde bir araya getirerek böyle bir kelime ortaya koyduğunu belirtir⁴³.

Belgede geçen diğer önemli bir ifade de “*Mortis uasara kutu rea*” ifadesidir. Cümle “*Maros pazarının [pazar yerinin] kıyısına kadar*” anlamına gelmektedir. Macar dil bilimcileri Laszló Erdélyi ve Emil Jakubovich, ayrıca Macar tarihçisi Püspöki Péter Nagy, “Mortis” kelimesini “Morus” olarak okuma eğilimindedir. Bu yer, günümüzde Keszölc'ten Nagymaros'a doğrudur ve Tuna nehri üzerinden Visegrád'a, bu bağlamda krallık sarayına uzanan bir mevkidir. Macar kronik yazarı Simon Kézai (XIII. yüzyıl) bu mevkide Macarların Slav reisi Mén Marót'u (yaklaşık 874-yaklaşık 906) – Mortis~Maros~Marót – öldürdüğünü söyler⁴⁴. Bundan başka Mortis kelimesinin bir ihtimal Kuman reisi Vajta ile ilişkili olabileceğini de düşünmek gerekir. Zira Anonymus eserinde “[Reis Árpád⁴⁵] *Vajta*'ya... *Sár'a doğru sayısız halkla, bugün de Vajta diye söylenen büyük bir toprak başısladı*” şeklinde yazarken günümüzde de bu yer Macaristan'da Sár ırmağının doğu kıyısında, Bikács'ın 4 km. kuzeyinde yer almaktadır⁴⁶.

Yine metinde geçen “*Ecli Rév*” veya “*Ekli rév*” (Ekli limanı/geçiş yeri) şeklindeki mevki de Macaristan'da Felvidék'te bulunmaktadır. Dil bilimci Éva Kovács, bu coğrafi yerin Erdel'de olduğunu iddia eder, ancak yerini tam olarak tespit edemezken Laszló Erdélyi, mevkiin Tuna kıyısında olduğunu düşünür, ancak Géza Bárczi bu görüşe katılmaz. Kelimenin Almanca bir şahıs ismi veya Macarca veya Latince bir isim olduğunu düşünen araştırmacılar da mevcuttur⁴⁷. Bu bağlamda metin içinde geçen kelimelerin, kelime gruplarının ve coğrafi yer isimlerinin çeşitli anlamlar ifade edebileceği ve kelimelerin anlamlarının sınırlı değil, geniş bir bakış açısıyla

⁴³ Holler, a.g.m., s. 77-78.

⁴⁴ Golarits, a.g.m., s. 64.

⁴⁵ **Árpád (895?-907?)**: Macar kavimlerini Karpatlar Havzası'na getiren ve ilk yerleşimlerini sağlayan Macar kavim birliğinin reisi.

⁴⁶ Holler, a.g.m., s. 80 (Kelimenin ayrıntısı için bkz. Rudolf Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvörténeti kutatások forrása*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2010, s. 112-114; ayrıca István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 111-117. Ayrıca “Mortis uasara kutu rea” ifadesi için bkz. István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 117-119).

⁴⁷ Rudolf Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvörténeti kutatások forrása*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2010, s. 134-137; István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 160.

değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkar. Nitekim László Erdélyi bu noktaya vurgu yapar:

“1055 yılına ait güvenilir Tihanyi Alapítólevél, Kolon (Culun) ırmağının yanında bulunan mülkleri ayrıntılı şekilde tasvir etmektedir. Bu aynı bölge 1211 yılındaki belgede de ayrıntılı şekilde tasvir edilmektedir. İki metin bir dereceye kadar benzerdir ve ayrıntularına rağmen mevkileri belirlemek o kadar güçtür ki tasvirlerin derlenmesi ve incelenmesi seçkin bir dikkat gerektirir”⁴⁸.

Aynı şekilde Erdélyi, Belge’de yer alan ve Türkçe kökenli olduğu değerlendirilen “*Culun*” kelimesinin Fejér eyaletindeki Kajtori Gölü’nü işaret ettiğini iddia ederken Macar tarihçisi György Györffy ise bu kelimenin Tuna-Tisa arasında bulunan Izsák ve Páhi sahasındaki Kolo Gölü’nü karşıladığını belirtir⁴⁹. Bu arada Kolon kelimesinin Türk dillerinden neşet ettiğini ve eski Türkçe “*qulun*” (tay) kelimesinden bir şahıs adına dönüştüğünü düşünen araştırmacılar da mevcuttur⁵⁰. Bu noktada Türkçe kökenli “*Som*” kelimesine “-gy” ekinin eklenmesiyle meydana geldiği düşünülen ve dil bilimci Katalin Fehértói’nin “*kesinlikle şahıs ismi kökenli bir yer ismi*” şeklinde değerlendirdiği “*Sumig*” yerleşim yerinin günümüzde Macaristan’da Somogyvár’da bulunduğu, ancak aynı yer ismine Karpatlar Havzası’nın birçok yerinde de rastlandığını belirtmemiz gerekir⁵¹.

Macaristan’da IX-XIII. yüzyıllar arasında kaleme alınmış olan belgelerde halk dilinde kullanılan adlandırmaların da bulunabilir olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Ancak bu noktada edebiyat tarihçisi Jenő Pinter’in Tihanyi Alapítólevél örneğinde belirttiği gibi halk isimlendirmeleri konusunda temkinli bir yaklaşım sergilemek gerekir: “[Belge,] *Mülklerden, mevkilerden ve sınırlardan söz etmektedir: Herkes tarafından bilinen halk tarafından yapılmış isimlendirmelerin net ve kesin olduğu konusunda dikkatli olmak gerekir*”⁵². Örneğin Belge’de “*in loco qui uulgo dicitur tichon super balatin*”

⁴⁸ Holler, a.g.m., s. 54.

⁴⁹ Fehértói, a.g.m., s. 163. (Kelimenin ayrıntısı için bkz. Rudolf Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2010, s. 134-137).

⁵⁰ Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 173. (Kelimenin ayrıntısı için bkz. István Hoffman, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 170-175).

⁵¹ Szentgyörgyi, “A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék”, s. 10; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 199.

⁵² Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 84.

cümlesinde geçen “*tichon*” kelimesi bu şekilde bir adlandırma olabilir. Buna karşın söz konusu kelime Macar dil bilimcisi János Melich’e göre Slavca “*tich*”, “*tih*” (sakin, sessiz, suskun) sıfatından türemiş Slavca bir şahıs ismidir ve şahıs isminden zamanla yer ismi halini almıştır. Dil bilimci István Szamota, Slavca görüşüne destek verirken⁵³, dil bilimci Lajos Kiss Tihany kelimesini Slavca’da değil de Çek dilinde yine aynı anlama gelen “*ticho*” kelimesi ile açıklayarak tartışmaya katılır. Bu görüşlere karşın dil bilimci Miklós Jathy ise farklı bir tez öne sürer ve kelimenin kökenini “*denizden ayrı, deniz kıyısında yükselen kaya, mağara*” anlamına gelen “*πέτρα*” kelimesinde arar. Ona göre Kral I. András’ın bölgeye yerleştiği Kiev’den gelen Slavlar bu yere Slavca bu ismi vermişlerdir. László Komáromi de aynı görüştedir⁵⁴. János Melich’in bu konudaki değerlendirmesi önemlidir: “*Slavca’da ‘tich’, ‘tih’ sıfatından birçok yer ismi... ve şahıs ismi (ve bunlardan yer isimleri) neşet etmiştir (örneğin Tihamer=Tihomir), bu ismin Slavca ‘Tiho’ veya ‘Tihoa’ şahıs isminden türediğini düşünüyorum*”. Aynı görüşe Géza Bárci de katılır ve kelime hakkında “*Slavca kökenli tichon şahıs isminden ortaya çıkmış bir yer ismidir*” şeklinde görüş belirtir⁵⁵. Buradan Tihány kelimesinin IX-X. yüzyılda veya ilerleyen zamanda Slavcadan türemiş Csongrád, Nógrád, Visegrád ve Zemplén kelimeleri gibi Macarlar tarafından değiştirilmeden alındığı ve kullanıldığı sonucuna ulaşılabiliriz. Tihanyi Alapítólevél’de geçen “*tichon*” kelimesi içinde bulunan “-ch” harf birleşimi Géza Bárczi’ye göre Almancadan veya Almanya’da kullanılan Latince’den alınmış olabilir. Buna karşın Belge’nin yazımı sırasında bir ihtimal İncil’de geçen kelimelerin imlasının Belge’de etkisinin görüldüğüne dair görüşler de bilim insanları arasında tartışılmaktadır. Bundan başka İtalya’daki ve Fransa’daki Latince yazılı belgelerde çok sık şekilde “-gn” harf birleşimi görülürken Macaristan’daki belgelerde ve başka kaynaklarda bu şekildeki bir birleşim yerine daha ziyade “-ny” harf birleşimi – Dinnye, Vinnye vb. – mevcuttur. Bu bağlamda dil bilimci Erzsébet Zelliger’in “*ismin kökeni ne de yeri bilinmemektedir*” şeklinde ifade ettiği, dil bilimci Ottó Vörös’ün ise kökeninde Slavcanın varlığını sorguladığı “*Lupa*” kelimesi de değerlendirilmesi gereken bir ögedir⁵⁶. Macar dilinde kelimenin zaman

⁵³ Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, s. 65.

⁵⁴ Fehértói, a.g.m., s. 168; Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél görög helynevei”, s. 298.

⁵⁵ Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, s. 43.

⁵⁶ Rudolf Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél lupa szórványáról”, *Helytörténeti Tanulmányok*, 8, 2012, s. 31; Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, s. 93.

içinde 1009: Lupa > Lápa, 1061: Lупpa > 14. yüzyıl Lappa > günümüzde Lapa⁵⁷ şekillerini aldığı görülür. Zira söz konusu dönemde ve daha öncesinde de Karpatlar Havzası'nda Slav yerleşimcilerin bulunduğu unutulmamalıdır. Tihanyi Alapítólevél'in incelenmesi ve değerlendirilmesi manastırın kurulduğu yıllarda özellikle Balaton Gölü çevresinde Slav, Germen veya Türk kökenli halkların bulunup bulunmadığı sorusuna cevap verebilir⁵⁸.

Hem 1055 hem de 1211 yılındaki Belge'de geçen “*Turch~Turk*” kelimesi bilim insanları arasında çeşitli tartışmalara neden olsa da “*Türk*” halk ismiyle ya doğrudan ya da bir şahıs ismi vasıtasıyla bağlantısı olduğu kabul görmektedir. Dil bilimci Anita Rác, bu ismin ek almamış şekilde bir yerleşim yeri ismi olduğunu söylemesine karşın Turk~Türk isimli yerleşim yerinin sınırları tam olarak belli değildir. Ancak her iki Belge'de de bu yer Fok yerleşim biriminden batıya doğru, Jód, Endréd, Zamárdi arasına düşen büyük bir araziye, günümüzdeki Töreki(pusztá)'ya denk gelir⁵⁹. Kelimenin eski Macarcada bir şahıs ismi olarak kullanıldığı da görülmektedir: 1138/1329: Turcu⁶⁰.

X-XI. yüzyıl dönümünde ve hatta IX. yüzyılda Karpatlar Havzası'nda önemli sayıda Slavca yer isminin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu duruma en iyi örnek “*Tihány*” kelimesinin kendisidir. Macar tarihçisi Gyula Kristó, aynı durumun XI-XIII/XIV. yüzyıllardaki nehir isimlerinde de görüldüğünü söyler. Aynı durumu dil bilimci Loránd Benkő de vurgular: “*Orta Çağ'daki su isimleri materyali, su isimleri hazinesi göze çarpar şekilde azdır, keza tamamıyla ortadan kalkmış, bu bağlamda yerini yeni isimlendirmeler almıştır*”⁶¹. Bu arada eski Slavca isimlerin – csenge, cserged, csergő, csorgó, csörgeteg, kuruttyó, sugatag, zúgó vb. – tümü olmasa da bir kısmının mecaz anlamından nehir/göl ismi haline gelmiş olabileceği varsayımı da gözden uzak tutulmamalıdır⁶². Macarların bu isimleri kendilerinden önce Karpatlar Havzası'nda bulunan Slav halklarından aldıkları açıktır. Kristó, bu konuda şöyle der:

⁵⁷ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél lupa szórványáról”, s. 26.

⁵⁸ Fehértói, a.g.m., s. 162.

⁵⁹ Kovács, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, s. 198.

⁶⁰ Kovács, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, s. 187; Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, s. 73.

⁶¹ Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, s. 86.

⁶² Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél lupa szórványáról”, s. 32.

“X. yüzyıldan sonra oluşan yerleşim yerlerinin (ve onların isimlerinin) çok sayıda Slavca ismi olduğunun X. yüzyıldan önce de görülüyor olmasında herhangi bir şüphe mevcut değildir... Macarların dört kalesinin (Visegrád, Csongrád, Zemplén, Nógrád) Slavca ismini hiçbir surette Macarcaya çevirmedik, bu durum şunu göstermektedir: İsim verme süreci yurt tutuştan önceki dönemlere ait olabilir ve onları burada yaşayan Slavlardan hazır olarak aldık”⁶³.

Tihány ismi üzerine Macar tarihçisi György Györffy'nin görüşü de önemlidir: *“Tarihi şartlar ve Karpatlar Havzası'nın erken dönem Slav yer ismi materyalinin muhafazası Macar-Slav birlikteliğinin Tuna ötesinde de yoğun şekilde yaşanmakta olduğunu göstermektedir”*. Györffy'nin bu görüşüne Kristó da katılır: *“Pannonia'nın Sloven nüfusu yerli yerinde kaldı; Balaton yöresi, Batı Tuna ötesi ve Drava yöresinin Slav yer ismi materyali daha uzun süre yaşamaya devam etti”*. Keza Kristó,

“Büyük yerler, yön gösteren işaretler Slavca (az sayıda Türkçe) kökenli isimlerdir, sınır çizgilerinde rol oynayan mikro toponim işleve sahip isimler ise kesinlikle Macarcadır. Bu durum önemli öğelerin (yerleşim yerleri, göller) isimlerini Macarların Slavlardan aldığını, buna karşın yerleşim yeri isimleri içindeki sınır bölgelerini ise kendilerinin isimlendirdiğini göstermektedir” derken yukarıdaki görüşlere katılmaktadır⁶⁴.

Bu bağlamda Kristó, *“X. yüzyılın sonunda Karpatlar Havzası'ndaki yer isimlerinin büyük çoğunluğu Slavca (ve Türkçe) idi, zira bu halklar yerleşik yaşam şekilleriyle birlikte yerleşim yerlerine kesin şekilde muhafaza edilmiş, kısa zamanda değişmeyecek olan isimler de vermişlerdi”* derken bir gerçeğin altını çizmektedir. Macaristan'da XI-XIII. yüzyıllarda yazılmış belgelerde görülen şahıs isimleri arasında Türkçe ve Macarca isimler bulunmaktadır. Zira bu dönemde yönetici tabakanın büyük kısmının Türkçe ve Macarca, halkın ise Macarca konuşmakta olduğu bilinen bir gerçektir. Yurt tutuş sürecini takiben Macar dili hâkim dil haline gelmeye başlamış ve Türkçe zaman içinde yerini Macarcaya bırakmıştır. Bu sonuçla István Hoffmann'ın da belirttiği şekilde Tihanyi Alapítólevél'in metninde Türkçe kelimelerin de görülüyor olması son derece doğaldır⁶⁵.

Bundan başka Tihanyi Alapítólevél'de Ural, Fin-Uğor kökenli Macarca kelimelerin de bulunması 895-896 yıllarında Karpatlar Havzası'na gelen Macar kavimlerinin bu coğrafyaya kısa sürede sağlam şekilde yerleştiğini ve

⁶³ Fehértói, a.g.m., s. 168.

⁶⁴ Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 230.

⁶⁵ Endre Németh, *Magyarok és baskirok*, Magyar Nemzet, 2019.Julius.1.Hétfő

iskan hareketlerine başlayarak bölgedeki konumlarını güçlendirdiklerini ortaya koymaktadır⁶⁶. Nitekim

*“1055 yılındaki Tihanyi Alapítólevél’de görülen yetmiş altı adet yer ismi ağırlıklı olarak Ural, Fin-Ugor kökenli Macarca isimlerdir. [Bu durum] Aynı zamanda Macar kavimlerinin yerleşimini, yer ismi oluşturma sürecini ve Macarca olmayan (esas itibarıyla Slavca) dil asimilasyonunu da göstermektedir”*⁶⁷ yorumu yanlış değildir.

Tihany ismi koruyucu bir azizin adı olabilir mi? Bu iddianın destekleyicisi olarak János Melich’e göre Çek dilinde görülen Martinus şahıs adının “*Mortis*” yer ismine dönüşmesi gösterilmektedir⁶⁸. Tihany kelimesi ne Árpád çağında ne de daha sonra karşımıza çıkar. Ticho kelimesi sadece 1211 yılına ait belgede bir rahibin ismi olarak görülürken, Slavca Tihomir şeklinde ise 1301 yılına kadar görülmez. Tihany isminin bir ihtimal Macarlar tarafından verilmiş olması görüşü de göz ardı edilmemelidir. Ancak bu durum Karpatlar Havzası’nda yaşanan isim verme sürecinin ağırlıklı olarak Macarlar tarafından gerçekleştirildiği anlamına gelmemelidir⁶⁹. Bununla birlikte Macarların da oldukça eski bir isim verme geleneğinin olduğu unutulmamalıdır ki, bu konuda elimizde eski Macarcadan kalma “*LēBedi*” (Levedi) ve “*Etēlküzü*” (Etelköz) kelimeleri mevcuttur⁷⁰. Bu noktada “*Yerleşim yerlerine koruyucu azizlerin isimlerinin verilmesi durumu Latin dilli belgelerde sıklıkla görülmektedir*” ve “*Aziz isimlerinden oluşmuş yerleşim yeri isimlerinin büyük çoğunluğunun ilk hatırası (...) Latin dili formunda ortaya çıkmaktadır*”⁷¹ şeklindeki yorumlar da dikkate alınmalıdır.

Tihany Manastırı’nın koruyucu azizi olan Aianus’un isminin Macarca karşılığı Ányos’tur. Bu isim Árpád dönemine ilişkin kaynaklarda çeşitli şekillerde birçok kez karşımıza çıkmaktadır: *Anianus, Annianus, Ányán, Ánnyán~Ányás, Ánnyás*. Bu arada Tisa nehri kıyısında bir zamanlar Ányás ismini taşıyan bir yerleşim yeri bulunduğunu da unutmamak gerekir⁷². Macarcaya tarih boyunca Latince, Slavcadan ve Almancadan *András, Gergely, György, Ilona, Katalin* vb. şekilde birçok şahıs ismi geçmiştir. Bu

⁶⁶ Kovács, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, s. 168.

⁶⁷ Fehértói, a.g.m., s. 161.

⁶⁸ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél személynévei II.”, s. 174; Fehértói, a.g.m., s. 164.

⁶⁹ Fehértói, a.g.m., s. 168.

⁷⁰ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 26.

⁷¹ Rudolf Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél személynévei III.”, *Névtani Értesítő*, 38. évf., 2016, s.14.

⁷² Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél személynévei II.”, s. 169.

bağlamda Belge'de yer alan “*p&ra*” harf birleşimi ilginç bir durum arz etmektedir. Son araştırmalarla bu iki harfin bir ismin kısaltması olduğu şeklindeki yaklaşım daha kabul edilir hale gelmiştir. “*Est in eodem lacu locus qui uocatur p&ra cum ceteris inibi pertinens*” (Aynı gölde diğerlerine benzer şekilde buraya ait olan **petra** isminde bir yer vardır)⁷³. Bir kısım araştırmacı Orta Çağ'a ait Macarca yazılı belgelerde Macarca yer isimlerinin Latince çevirilerinin – Thelena > Tolna vb.⁷⁴ – kullanıldığını ifade ederek konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir⁷⁵. Buna karşın bazı Macar araştırmacıları Tihanyi Alapítólevél'de görülen “*p&ra*” örneğine vurgu yaparak Latince çeviri görüşüne katılmazlar ki, bunların başında dil bilimci István Szamota gelir. Bununla birlikte Erzsébet Zelliger, Orta Çağ'da Macaristan'da yazılmış belgelerde Latince'den çevirisi yapılmış kelimelerin kullanıldığı konusundan tam olarak emin olamazken István Hoffmann bu teze destek verir⁷⁶. Edebiyat tarihçisi Jenő Pintér, “*Piskopos Miklós iyi derecede Latince bilmiyordu ve bazı yerlerde Macarca kelimelerin çevirisinin zor olduğunu gördüğünden Belge'nin metninde Macarca kelimeleri bıraktı*” der ve ardından görüşünü şu şekilde sürdürür: “*hatta birkaç yerde Latince kelimenin karşılığını bildiği halde orijinal Macarca kelimenin kullanılmasının daha uygun olacağını gördü*”⁷⁷. Bu noktada şu değerlendirme yararlı olabilir:

“*Tihanyi Alapítólevél'in yazarı sadece hadi út, kút, fő şeklinde bu dile çevirebildiği Macarca kelimeleri ve aslında başka bir şekilde çevirdiği (ad magnam viam 'a nagy útra', ad caput 'a főre' vb.) kelimeleri Latince metnin içine eklediği gibi aynı zamanda bütün Macarca kelime yapılarını da*

⁷³ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél görög helynevei”, s. 296.

⁷⁴ Szentgyörgyi, “A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék”, s. 12; Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 15 (Kelimenin ayrıntısı için bkz. István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 202-208).

⁷⁵ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél görög helynevei”, s. 297; Golarits, a.g.m., s. 1; <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/>

⁷⁶ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél görög helynevei” s. 298.

⁷⁷ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 83.

aktarmış, hatta metin içinde Latince ve Macarca yapıları birlikte kullanmıştır”⁷⁸.

Belge'nin üzerinde tartışılan bir başka kelimesi de “*iohtucou*”dur. Nitekim István Hoffmann kelimenin “*Kuruluş Belgesi'nin belki de en gizemli yadigarı*” olduğunu belirtir⁷⁹. László Erdélyi, kelimeyi “*Jochtuco*”(?) şeklinde okurken Géza Bárcsi emin olmamakla birlikte “*Jótokó*” şeklinde okur ve şu yorumu yapar: “*Okunuşu, kökeni, anlamı kesin şekilde bilinmemektedir. Erdélyi'nin 'Jótokó' şeklindeki yazımı kesinlikle doğru değildir. Kelime ne bir yer ismi olarak ne de genel kullanımda olan bir kelime olarak hiçbir yerde görülmez*”. Dil bilimci Sándor Mokányi ise kelimeyi “*jutó kő*” şeklinde okur⁸⁰. Buna karşın dil bilimci László Holler kelimenin Macarca değil, Slavca olduğunu iddia eder ve iki kelimenin birleşiminden meydana geldiğini belirtir⁸¹. Okunuşu ve anlamı henüz çözüme kavuşmamış bu kelime bir ihtimal “*atların beslenmesi ve yetiştirilmesi için uygun arazi/bölge*” anlamını taşıyabilir⁸². Bu bağlamda kelimelerin anlamlarının değerlendirilmesi ve yorumlanması konusunda Karpatlar Havzası'nın çeşitli yerlerinde görülen lehçe ve şive değişiklikleri de göz ardı edilmemelidir.

Belgenin arka sayfasında geçen *Beszprém* kelimesinin bir şahıs ismi olması ihtimali bulunmaktadır. Bundan başka *Koku zarma*, *Luazu holma*, *Babu humca* kelime gruplarının da ilk kelimesinin bir şahıs ismi olduğu gözden kaçırılmamalıdır⁸³. Ayrıca Erzsébet Zelliger'in “*fok*” diye okuduğu ve “*gölden daha büyük bir su birikintisinden dışarı akan küçük dere/kaynak*” anlamına gelen “*fuk*” kelimesindeki ses değişimi Slavca bataklık, çamurlu yer anlamına gelen “*Balatin~Bolatin*” – bu kelime Belge'de üç sefer geçmektedir: “*tichon super balatin*”, “*ab eodem lacu bolatin*”, “*in eodem bolatin*” – ve “*munorau~monarau*” kelimelerinde de göze çarpar⁸⁴. Bu noktada István Hoffmann'ın şu görüşü önem kazanmaktadır: “*Belgelerin*

⁷⁸ István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás (A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései)*, Debrecen 2007, s. 18.

⁷⁹ Holler, a.g.m., s. 82.

⁸⁰ Holler, a.g.m., s. 82; Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, s. 179.

⁸¹ Holler, a.g.m., s. 83.

⁸² Holler, a.g.m., s. 85.

⁸³ Hoffmann, “*A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai*”, s. 23; Fehértói, a.g.m., s. 164.

⁸⁴ Szentgyörgyi, “*A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék*”, s. 6; Hoffmann, “*A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai*”, s. 15; Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, s. 46.

(...) Macar dilli yadigarların arka planında çok çeşitli faktörler mevcut olabilir”⁸⁵.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden ve son yapılan araştırmaların sonuçlarından Tihanyi Alapítólevél’de geçen yer isimlerinin ve coğrafi isimlerin kökenlerinin neredeyse kesin olarak aşağıdaki şekilde tespit edilebileceği konusunda bir şüpheye düşmemek gerekir. **a)** Slavca: *Babu, Bagat, Gamas, Gunu, Knez, Koku, Mortis, Petre, Seku, Serne, Tichon, Ugrin* **b)** Almanca: *Ecli* **c)** Emin olunamayan (Almanca mı veya Slavca mı?): *Ursa, Putu* **d)** Türkçe: *Culun, Turku* **e)** Macarca: *Fotudi?, Opoudi* **f)** Bilinmeyen: *Huluodi, Lopdi*. Bu tespitlerin ışığında belgede geçen yer isimlerinin ve coğrafi isimlerin genel itibarıyla Macarca olmadığı ve yerleşim yeri isimlerinin büyük çoğunluğunun şahıs isimlerinden türediği görülmektedir⁸⁶.

Macar dil yadigarlarının en önemlilerinden birisi olan Tihanyi Alapítólevél bizlere Macar dilinin 1000 yılı civarında bugünkü yapısından oldukça farklı bir görünüme sahip olduğunu göstermektedir. Bu dönemde neredeyse her kelimenin bir son ekinin olduğu, bu son ekin zaman içinde ortadan kalktığı anlaşılmaktadır: “*váru*> *vár*”, “*hodu*> *had*”, “*utu*> *út*” vb. 1000 yılı civarında kullanılan edatlar kelimedden ayrı iken daha sonradan kelimeye bitişik yazılmaya başlanmıştır. Örneğin “*hodu utu reá*> *hadutra*”. Ayrıca “-v”, “-y”, “-t” ve “-é” harflerinin değişimleri de dikkat çekicidir⁸⁷.

Tihanyi Alapítólevél, Macar dil tarihinde esas itibarıyla iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi metin içinde geçen Macarca kelimeler, ikincisi de Macarca eklerdir. Bu şekilde göze çarpan kelimeler *árok* (hendek, su kanalı), *bálvány* (kaide, sınır taşı), *bokor* (çalı, funda), *disznó* (domuz), *fá* (ağaç), *fehér* (beyaz), *fekete* (siyah), *had* (ordu, askeri), *halom* (tepe, tümsek), *három* (üç), *hegy* (dağ), *homok* (kum, kumul), *kerék* (yuvarlak, çember), *kert* (bahçe), *kút* (kuyu), *leány* (kız), *lovász* (seyis), *lyuk* (delik, siper), *megye* (eyalet), *mező* (otlak, çayır), *nagy* (büyük), *ravasz* (kurnaz, sinsi), *sár* (köşe, kenar), *széna* (saman), *sziget* (ada), *tó* (göl, su birikintisi), *út* (yol), *vár* (kale, istihkam), *vásár* (pazar [yeri]) vb.⁸⁸. Belgede Macarca yapım ve çekim

⁸⁵ Szentgyörgyi, A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása, s. 85.

⁸⁶ Fehértói, a.g.m., s. 167; Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 22.

⁸⁷ István Papp, Magyar Nyelvtörténet, çev: Kornyané Szoboszlai Ágnes, Debrecen 2014, s. 23.

⁸⁸ Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 11; <https://www.arcanum.hu>

<https://www.arcanum.hu>/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortene

eklerinin orijinal hallerinin muhafaza edildiği görülmektedir. Bundan başka Tihanyi Alapítólevél, sadece yazıldığı dönem için değil, ilk Macar hanedanlığı olan Árpád Hanedanlığı (972-1301) dönemindeki kelime yapısının ve dil bilgisi özelliklerinin incelenmesi açısından da önemli bir kaynak teşkil eder⁸⁹. Bu bağlamda belgenin bu dönemde yazılmış diğer belgelerle birlikte (Pannonhalma Manastırı'nın Kuruluş Belgesi, Veszprém Manastırı'nın Kuruluş Belgesi, Pécs Manastırı'nın Kuruluş Belgesi ve Veszprémvölgy Manastırı'nın Kuruluş Belgesi) ele alınması ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılması Macar dil tarihinin daha bütüncül şekilde ortaya çıkarılması konusunda yarar sağlayacaktır⁹⁰. Ayrıca Tihanyi Alapítólevél'de ağaç isimlerinin (*monarau bukur* [fındık ağacı], *brokina* [üvez ağacı], *kurtuel fa* [armut ağacı])⁹¹, avlak yerlerinin (*Seku ueieze, Putu uueieze*), yolların ve ulaşım noktalarının (*Ohut, hodu utu*), nehir geçiş yerlerinin (*Ecli rév*), şahıslara ait yerlerin (*Petre zenaia* [Petre'nin samanlığı], *Bagat mezee* [Bogat'ın otağı]) ve hatta Géza Bárczi'ye göre sadece yerini değil, çevresini de ifade eden bir mezar yerinin de (*Leansyher*) vb.⁹² adının yazılı olması Belge'nin ayrıntılı bir coğrafi incelemeden sonra kaleme alındığını göstermektedir. Belge, bu şekilde dönemin coğrafi ayrıntılarının ortaya çıkarılmasında da bir kaynak görevi görmektedir. 1055 yılında kaleme alınmış ve onaylanmış olan Tihanyi Alapítólevél, bütün bir şekilde Orta Çağ'dan günümüze kalmış ve neredeyse tamamı net bir şekilde okunabilecek halde olan Macar ulusal, kültür ve dil tarihinin en önemli belgelerinden birisidir⁹³. Zira István Szamota, Tihanyi Alapítólevél hakkında şu değerlendirmeyi yaparken şüphesiz ki son derece haklıdır: “*Macar dil tarihini 1055 yılı ile yani Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi ile başlatmamız gerekir, zira bu, en eski çağdaş ve güvenilir belgemiz, aynı zamanda dil yadigarımızdır da*”⁹⁴.

---

t-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/

⁸⁹ Szóke, a.g.m., s. 214.

⁹⁰ Fehértói, a.g.m., s. 161.

⁹¹ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 16; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 106-108.

⁹² Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 22; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 155

⁹³ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 24.

⁹⁴ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 33.

Sonuç

Macar kavimleri 895-896 yıllarında Karpatlar Havzası'nda yurt tutmalarının ardından bir yandan bu coğrafyadaki varlıklarını güvence altına almak için mücadele verirken bir yandan da bölgede iskan faaliyetleri gerçekleştirerek kalıcı şekilde yerleşmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde yeni bir inançla tanışma ve sonrasında inanç değişimi süreci yaşanırken bu durum aynı zamanda Avrupa kültürüne uyum sağlama faaliyetini de beraberinde getirmiştir. Zira zamanın Macar yöneticileri de bu gerçeğin farkına varmış ve Avrupa coğrafyasında varlıklarını devam ettirmek istiyorlarsa önce inanç değişimi, sonra da kültürel olarak Avrupa'ya uyum sağlamaktan başka seçeneklerinin bulunmadığını görmüşlerdir.

Özellikle yurt tutuş'tan başlayarak Orta Çağ Macar Krallığı'nın sona erişine kadar geçen dönemde Macaristan'da yazılan eserler Macar dilinin özelliklerinin ortaya çıkarılması ve dil karakterinin anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. Ayrıca bu dönemde özellikle 1000 yılından sonra kaleme alınmış olan eserler Macaristan'da yaşanmakta olan inanç değişiminin ve Avrupa'ya uyum sürecinin aşamalarının açıklığa kavuşturulması konularında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Macaristan'da söz konusu dönemde Latince yazılmış, metnin içinde Macarca kelimeler de barındıran *Tihanyi Alapítólevél* (Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi), Macar dilinin en önemli ve en eski dil yadigarlarından birisi olmasının dışında Macar ulusal tarihi için olduğu kadar Macar dil tarihi için de ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Bu bağlamda Tihanyi Alapítólevél'i Orta Çağ'da örneğine her zaman rastlanabilecek bir belgeymiş gibi değerlendirmek son derece yanlış bir tutumdur. Metin içinde yer alan kelimeler sadece Macarca kelimelerin değil, aynı zamanda başta Slavca ve Almanca kelimeler olmak üzere Türkçe kelimelerin de kökenlerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir yer tuttuğu gibi Belge'de görülen yer isimleri de Macarcadaki isim verme geleneğinin ana çizgilerinin belirlenmesi konusunda önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu bağlamda Belge, Macar kavimleri Karpatlar Havzası'na geldiği zaman bölgede bulunan halkların Karpatlar Havzası'ndaki tarihlerinin ve Macar kavimlerinin bölgeye gelişinden sonra yaşanan gelişmelerin araştırılması ve incelenmesi çalışmalarında da kaynak olarak önemli bilgiler sağlamaktadır.

Bu değerlendirmelerin haricinde Tihanyi Alapítólevél, coğrafi isimlendirmeler, tarihi isim sınıflandırması, Macarca kelime hazinesi, yer ve şahıs isimlerinin imlası, Macar dilinin ses yapısının incelenmesi ve Macaristan'da özellikle Balaton Gölü çevresindeki iskan ve yerleşim faaliyetlerinin anlaşılması açısından da değerli bilgiler içerir. Bu şekilde

Belge'nin döneminde veya daha sonrasında kaleme alınmış diğer belgelerle karşılaştırmalı şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesi dil bilim, isim bilim, coğrafya, yerleşim tarihi vb. alanlarda yapılacak araştırmalara ve incelemelere önemli katkılar sağlayacaktır. Tihanyi Alapítólevél'in yazıldığı dönem Macaristan'da önemli değişimlerin ve gelişmelerin yaşanmakta olduğu bir zaman dilimidir. Belge, bu değişimlerin ve gelişmelerin de bir tanığı olup, döneminde Macar toplumunun yapısının, Macaristan'daki idari yapılanmanın ve Belge'nin kaleme alındığı zamanda Macaristan'da hangi meslek/zanaat gruplarının olduğunun anlaşılması açısından sosyolojik boyutta da değerlendirilebilecek bir belgedir.

Tihanyi Alapítólevél, XI. yüzyıl Macar dili ve söz konusu dönemdeki Macarca kelime hazinesi üzerine bilim insanlarına ve araştırmacılara ilk elden bilgiler sunduğu için Macar dil tarihi araştırmalarında her daim başvurulacak, aynı zamanda Macar dilinin tarihi süreçlerinin aydınlatılmasına katkı sağlayacak, ulusal tarih, dil-, kültür-, sanat tarihi, coğrafya, sosyoloji vb. alanlara dair değerli bilgiler içeren, çok boyutlu, her incelenişinde ve yorumlanışında o zamana kadar yapılan değerlendirmelerin yeniden gözden geçirilmesini ve güncellenmesini sağlayacak belgeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Kaynakça

- BERTÓK Éva, "A Halotti beszéd és könyörgés", *Iskolakultúra*, 96/2, ss. 29-35.
- DOĞAN İsmail, "Macaristan'da Aydınlanmanın Dili ve İdeolojisi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1, 2013, ss. 53-62.
- ÉRSZEGI Géza, A tihanyi apátság alapítólevele (http://nyelvemlekek.oszk.hu/adatlap/tihanyi_apatsag_alapitolevele) (26.11.2019)
- FEHÉRTÓI Katalin, "Az 1055. évi Tihanyi alapítólevél személy- és helyneveinek eredetéről", *Névtani Értesítő*, 28. Évf., 2006, ss. 161-170.
- GOLARITS Miklós, "Hol van a Fehérvárra vezető hadi út? A Tihanyi alapítólevél fehérvári és ekli birtoktete a térképen", *Acta Hungarica*, 27. Évf., 1. szám, 2012, ss. 59-67.
- HOFFMANN István, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás (A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései)*, Debrecen 2007.
- _____, "A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai", *Helytörténeti tanulmányok*, 3, 2008, ss. 9-27.
- _____, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010.
- HOLLER László, "Az 1055. évi tihanyi oklevélben szereplő "lólegelő melletti" birtok lokalizálása. Egy jelentős "új" helynévtörténeti forrás a 11. századból", *Erdélyi Múzeum*, 78. Köt., 3. Füz., 2016, ss. 51-96.
- KISS Jenő, "A magyar nyelvtörténet korszakolásának kérdésköréhez", *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2. szám, 2017, ss. 129-145.

- KOVÁCS Éva, "A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról", *Helynévtörténeti tanulmányok*, 4, 2009, ss. 163-170.
- _____, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.
- _____, "A Százdi alapítólevél nyelv- és névtörténeti forrásértékéről", *Névtani Értesítő*, 38, 2016, ss. 143-156.
- MARÓTHY Szilvia, "A Christus poetico planctus (Ómagyar Mária-siralom) verstani tagolójelei", *ITK (Irodalomtörténeti Közlemények)*, CXVIII. Évfolyam, 1. Szám, 2014, ss. 71-76.
- MIT I (Magyar Irodalom Története I), Főszerkesztő: Sötér István, Akadémiai Kiadó, Budapest 1964.
- (<https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/01/index.html>) (27.11.2019)
- NÉMETH Endre, *Magyarok és baskirok*, Magyar Nemzet, 2019.Julius.1.Hétfő
- (<https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/magyarok-es-baskirok-7061261/>) (04.11.2019)
- PAPP István, *Magyar Nyelvtörténet*, çev: Kornyané Szoboszlai Ágnes, Debrecen 2014.
- SZENTGYÖRGYI Rudolf, "Terminológiai széljegyzet a Tihanyi alapítólevél két nyelvével szembeállítva", *Magyar Nyelv*, 105. Évf., 1. sz., 2009 Március, ss. 62-68.
- _____, "A Tihanyi alapítólevél görög helynevei", *Magyar Nyelv*, 106. Évf., 3. Sz., 2010, ss. 295-307.
- _____, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2010.
- _____, "A Tihanyi alapítólevél lupa szórványáról", *Helytörténeti Tanulmányok*, 8, 2012, ss. 7-36.
- _____, "A Tihanyi alapítólevél személynevei II.", *Névtani Értesítő*, 35. Évf., 2013, ss. 157-178.
- _____, *A Tihanyi apátság alapítólevele I, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, Elte Eötvös Kiadó, 2014.
- _____, "A Tihanyi alapítólevél személynevei III.", *Névtani Értesítő*, 38. Évf., 2016, ss. 9-18.
- _____, "A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék", ss. 1-19.
- (<http://mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/informaciok/mnyt/szr.pdf>) (20.11.2019)
- SZÖKE Melinda, "Szentgyörgyi Rudolf, A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása", *Magyar Nyelvjárások*, 53, 2015, ss. 211-218.
- VIZKELETY András, *Világ világa, virágnak virága... [Ómagyar Mária-Siralom]*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/> (17.10.2019)
- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xiii-szazadban-237/a-halotti-beszed-263/> (29.11.2019)
- Görseller**
- Resim 1:** <https://paradisum.osb.hu/katalog/kat111.htm> (28.11.2019)

Resim 2: <https://paradisum.osb.hu/katalog/kat111.htm> (28.11.2019)

Ekler

Tihanyi Alapítólevél'in Çevirisi⁹⁵

MESİH. MUKADDES VE BİR OLAN KUTSAL ÜÇLEME ADIYLA ANDRÁS, TANRI'NİN MUTLAK İNAYETİYLE MACARLARIN MUZAFFER KRALI.

– İster ataletten, ister günahkâr bir ihmalkârlığın sonucunda olsun ama en çok bu dünyanın işinin kısa zamanda unutulup giden düşüncelerinden dolayı hatırası az veya çok etkisini kaybetmiş – birkaç faninin basit bir dalgınlığına atfedilen hakkında bir bilgi bulunmayan ve hatırlanmayan [hadiseler] görüldüğünden ve işitildiğinden dolayı bu yüzden ihtiyaç duyulan [hadiselerin] hatırlanması için kâtipler tarafından hazırlanan kalıcı bir belge şeklinde muhafaza edilmelerini bilgili ve akıllı insanlar ve seleflerimiz de iyice düşünüp taşınarak bilgece bir öngörüyle ve dirayetli çabalarının sonucunda kabul ettikleri, daha sonraki çağlarda yaşayacak haleflerimizin zamanına kadar eskilikleri yüzünden toz haline gelerek yok olmasınlar diye bütün bu [hadiselerin] insanoğlunu bağlayıcı şekilde geçerli olmasına karar verdiler. Şayet bu seleflerimiz böyle yararlı ve iyi işler yapmışlarsa bugün yaşayan eğitim görmüş bütün insanlar daha yararlı ve çok güzel işler yaparlar. Bu yüzden kraliyet esasını taşıyan en Hristiyan András, kendisinin ve karısının, oğullarının ve kızlarının, bundan başka bütün yaşayan ve vefat etmiş akrabalarının ruhlarının huzura kavuşması için **balatin**'in üst kısmında bulunan, halk dilinde **tichon** diye adlandırılan mevki Bakire Meryem'e ve Piskopos Aziz Ányos'a ve günah çıkartıcı kiliseye bağışladığının yazılı kanıtı olarak kayıt altına alınması için hâlihazırdaki Belge'de bahsedilen kilisenin hizmetleri için ihtiyaç duyulan eşyaları olduğu gibi, ekip biçilmiş ve nadasa bırakılmış toprakları, bağları, ovaların ürünlerini, hizmetkârları ve hizmetçileri, atları, öküzleri, koyunları ve domuzları, arıları ve bunların bakıcılarının ne şekilde yer alacağını bizzat tanzim etti. Bahsi geçen mevki bu şekilde bağışlayan yukarıda adı geçen yüce Kral, aşağıda kayıt altına aldığımız adada sınırlarını belirleyerek bir kilise kurdu. Etrafında bir göl, bundan başka atalarımızın mamur hale getirdiği ve kendi elleriyle inşa ettiği bir istihkâm bulunmaktadır; bunların hepsini buraya ait olan avlaklar ve sazlıklar çevreler. Aynı gölde diğerlerine benzer şekilde buraya ait olan **petra** isminde bir yer vardır. Bu adada her şeyin bulunabileceğini herkes

⁹⁵ Belge'nin çevirisi Rudolf Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, Elte Eötvös Kiadó, 2014, s. 67-71'den yapılmıştır. Çeviride Latince metin içinde yer alan yer isimleri aynı şekilde muhafaza edilmiş ve kalın şekilde yazılmıştır.

bilir: çalılıklar, otlak ve – bağlar hariç – bütün diğer şeyler buraya aittir. Bu adanın yakınında bulunan bir köyün yanında yer alan Kral'a ait çayırlar ise yine bu kiliseye aittir. Bu gölde aynı şekilde buraya ait olan bir iskele de mevcuttur. Yukarıda bahsedilen gölden doğan **fuk** isimli küçük bir dere üzerinde ise insanların ancak zaman zaman karşıya geçebildikleri bir köprü, bununla birlikte buraya ait olan bir baştan bir başa uzanan sık şekilde nehir geçitleri de bulunmaktadır. Bu aynı gölden başlayan **huluoodi** isimli, ayrıca bu **huluoodi**'den küçük bir dağa, sonra buradan bir tarafı halka, diğer tarafı ise kiliseye ait olan **turku** gölüne kadar mevcut bulunan bir başka alan da tamamıyla buraya aittir. Bu alan daha ileride **zakadat**'a, ardından büyük yola, buradan **aruk**'un köşesine, ondan sonra tamamıyla **seg**'e kadar, sonra ilerde **ursa**'ya, buradan da büyük göle kadar uzanır. Bunun yanı sıra saman üretimine oldukça uygun olan **zila kut** ve **kues kut** arasındaki bir diğer arazi de buraya aittir. Saman yapımı için kullanılabilir **kert hel** isimli bir diğer arazi de aynı şekilde buraya aittir. Bundan başka **bolatin** gölünden başlayan ve isimlendirmesi **koku zarma** şeklinde olan bölge de yukarıda bahsedilen kiliseye aittir. Bu, **keuris tue** tarafına giden büyük yola kadar uzanır, buradan da yine adı sık sık anılan göle geri döner. İster adalar, ister saman yapımına uygun araziler, ister sazlıklar olsun bu sınırlar içinde bulunan her şey şüphesiz ki bu kilisenin mülküdür. Bütün bunların yanı sıra bu kilisenin hizmetkârları da önceden başkalarıyla ortak bir şekilde sahip oldukları topraklarıyla ve avlaklarıyla birlikte buraya aittir. Çepeçevre uzanan oldukça çok sayıdaki ağaçlığı ise bahsedilen Kral'ın resmi görevlisi Tanrı'nın evini onların sahibi olarak kendi eliyle yazdı. **Seku ueieze** ve iskeleye giden yol arasında bulunan avlaklar ve sazlıklar da bu aynı kiliseye aittir. Yukarıda adını andığımız bütün bu mülklerin yanı sıra aynı **bolatin**'de, **putu uueieze** ve **knez** arasında avlaklarıyla ve sazlıklarıyla birlikte kiliseye ait olan başka bir alan daha vardır. Bunların dışında farklı çeşit ağaçların bulunduğu, çayırlarla ve otlaklarla, bunların ürünleriyle birlikte **lupa** isimli bir arazi de bu kiliseye ait olduğu gibi, çevresinde bulunan üç adet saman yapımına çok da uygun olmayan mevki de buraya aittir. Diğer yandan aralarından birisinin adı **ziget zadu**, diğeri büyük yol olan ve her ikisi de Aziz Kelemen Kilisesi'nde sona eren iki yolun ortasına düşen yukarıda bahsedilen kilisenin bir arazisi bulunan **gamas** diye adlandırılan bir köy vardır. Buradaki orman ise eskiden Kral'a aitti, çevresi [çayırlarla ve vadilerle birlikte] daha yukarıda açık bir şekilde adı geçen mülkler haricinde bahsedilen kiliseye aittir. Sınırları aşağıdaki gibi olan, **gisnav** diye telaffuz edilen bir başka arazi daha vardır: **fizeg** yanında **munorau kereku**, sonra **uluues megaia**, daha

ötede **monarau bukurea**⁹⁶, buradan **fizeg azaa**'ya, sonra **fyzeg** boyunca **brokinarea**, buradan **kurtuel fa**'ya uzanır, bundan sonra ise **hurhu**'ya, buradan yine **monarau kerekv**'e gittiği bilinen bir başka yola kadardır. Bu sınırların çevrelediği [bağların dışında] her şey bahsedilen kiliseye aittir. Bunun dışında sınırı **sar feu**'dan başlayan **eri iturea**, buradan **ohut cutarea**, sonra **holmodi rea**, bundan sonra **gnir uuege holmodi rea**, buradan ötede **mortis uuasara kuta rea**, bundan sonra **nogu azah fehe rea**, buradan **ca(s)telic**'ten⁹⁷ **feheruuaru rea meneh hodu utu rea**, bunlardan sonra da **petre zenaia hel rea**'ya kadar **mortis** diye adlandırılan bir arazi daha mevcuttur. Bunların yanı sıra burada aşağıdaki sınırların belirlediği kilisenin bir tarlasının bulunduğu **fortudi** diye söylenen bir köy daha bulunmaktadır: büyük yol, bundan sonra **aruk tue** vadisi **kangrez** yoluna ve tamamıyla **lean syher**'e, buradan **aruk fee**'ye, daha ötede **luazu holma**'ya, ondan sonra **kaztelic**'e uzanan yola kadar sokulur. Bu sınırların çevrelediği her şey aynı şekilde yukarıda bahsedilen kiliseye aittir. Bir başka yerde aynı şekilde Kral'ın resmi görevlisinin belirlediği bir arazi, otlarla kaplı bir tarla vardır. **Ecli** iskelesinden başlayan, **fidemsi**'ye uzanan, bundan sonra **aruk tue**'ye giden büyük yola, buradan da **petre**'ye⁹⁸, daha sonra **bagat mezee**'ye, sonra buradan **asauuagi**'ye ulaşan bir orman bu mülklerle sınırdır. Bu ormanda pek çok dalyan da bulunur, aralarında iki tanesi Kral'a, üçüncüsü ise Aziz Mihály Kilisesi'ne ait olan üç tanesi hariç olmak üzere bunların hepsi bahsedilen kilisenindir. **Opoudi** ve **lopdi** Kral'a aittir. Aynı yerde meyve ağaçları veya meyve vermeyen ağaçlar varsa aynı yerdeki kiliseye aittir. Daha önceden kayıt altına aldığımız bütün mülklerin yanı sıra içinde sınırı **u|g|rin baluana**'nın doğu tarafında başlayan, sonra **aiu**'ya devam eden, bundan sonra **eleui humuc**'a, buradan **harmu ferteu**'ya, ondan sonra **ruuoz licu**'ya ulaşan, buradan **[h]armu hig**'e, buradan **iohtucou**'ya, bunlardan sonra **babu humca**'ya, buradan da **oluphelr[e]a**'ya, ondan sonra **cuesti**'ye, buradan **culun** diye adlandırılan suyun orta yerinden karşıya, daha öteye **fekete kumuc**'a, buradan da **fuegnes humuc**'a, ondan sonra **cues humuc**'a kadar devam eden, bunlardan sonra **gunusara**'ya varan, buradan

⁹⁶ Bukuurea> Bukur rea. Eski Macarcada “rea” edatı “kadar” anlamına gelmektedir (Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, s. 68, 81. dipnot).

⁹⁷ (Bir taraftan) **castelic**'e, (diğer taraftan ise) **feheruuaru**'ya kadar (Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, s. 69, 82. dipnot).

⁹⁸ Petre, Macarca bir kelime değilse, bu durumda kelime uçurum, kaya bloğu, dağ vb. anlamlar taşımaktadır (Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, s. 69, 86. dipnot).

tamamıyla **zakadat**'a, sonra daha öteye **serne holma**'ya, bunlardan sonra tamamıyla **baluuan**'a kadar **aruk**'a uzanan bir mera bulunmaktadır. Bu yerlerde bulunan çalılıklar, sazlıklar, otlaklar, her şey bu Tanrı'nın evine aittir. Yukarıda yazılı olan bütün her şeyle beraber merhametli Kral, bu kutsal kiliseye **sumig**'in **vásárvám**'ının⁹⁹ üçte birini ve bununla beraber aynı şekilde **thelena**'da iskele ve gümrük [gelirlerinin] üçte birini bağışladı. Hatta **segisti** gölünü de verdi. İbadetin gayretli şekilde ve yorulmadan gerçekleşmesi için bunun yanı sıra Tanrı'nın övgüsünün kazanılması ve azizlerin saygınlığına dikkat edilmesi amacıyla Tanrı'nın hizmetinde bulunmaya isteksiz olmasınlar ve ara vermek zorunda kalmassınlar diye yiyecekleri, içecekleri ve giysileri bakımından ihtiyaçları olabilecek her şeyi Kral'ın cömertliği sayesinde tedarik ettiğimiz bir rahip topluluğunu bu yere davet ettik. Zaman geçtikçe İsa'ya karşı olan hürmete ilişkin herhangi bir ithama maruz kalmassınlar diye orada yaşayanların ve onların hizmetkârlarının yaşesi için hâlihazırdaki Belge'ye kâtibin ayrı ayrı kaydettiği her şeyi bahsedilen kilisenin hizmetine sunduk. Bu şekilde 60 hane halkıyla 20 ekealja¹⁰⁰ toprağı, bağlarıyla 20 bağcı, 20 atlı hizmetçi, 10 balıkçı, 5 seyis, 3 sığır çobanı, 3 koyun çoban, 2 domuz çobanı, 2 arıcı, 2 aşçı, 2 kunduracı, 2 nalbant, 1 sarraf, 2 dülger, değirmenleriyle 2 değirmenci, 1 çömlekçi, 1 çamaşırcı, 1 sepici, 10 hizmetçi, bütün bunların dışında kısraklarla birlikte 34 at, 100 inek, 700 koyun, 100 domuz, 50 kovan arı mevcuttur. Bunların haricinde rahiplerin ihtiyacı için Kral'ın harasından yıllık 50 tay vermeyi düzenledik. Bu halde her şeyi bir araya toplarsak kilisenin hizmetkârlarının sayısı 140 hane halkıdır. Bütün bunları yukarıda bahsedilen manastırın hizmeti için özgür bir bağışla yerine getirdik ve gelecekte hiç kimse bu mülklerden herhangi birini hile ile ele geçirmesin veya geri almaya cüret etmesin diye yeminle yasakladık. Günahkâr bir niyetin yoldan çıkardığı birisi yine de bu belgede yazılanları bozmaya kalkışırsa sürülerek Tanrı'nın ebedi cezalandırmasına uğrasın ve 12 altın font¹⁰¹ ödemek zorunda kalsın. Bu belgeyi bağlayıcı şekilde geçerli olsun ve zarar görmeden muhafaza edilsin diye mührümüzü vurarak kesin hale getirdik ve destekçilerimizin de onaylamaları için onlara sunduk.

⁹⁹ **Vásárvám**: Feodal Macaristan'da üçte birlik kısmını ispán'ın ve kale hizmetlilerinin, üçte ikilik kısmını ise kralın aldığı vergi türü.

¹⁰⁰ **Ekealja**: Macaristan'da kullanılan eski bir ölçü birimi. Yaklaşık olarak bir hektara denk gelir.

¹⁰¹ **Font**: Eski bir ağırlık birimi. Yaklaşık olarak yarım kilogram.

+ Başpiskopos Benedek. + Piskopos Mór. + Piskopos Kelemen. + Keşiş Lázár. + Íspán¹⁰² Gilkó. + Nádor¹⁰³ Zacha. + Íspán **Woitech**. (+ Piskopos Miklós).

KRAL [MÜHÜR YERİ] ANDRÁS

+ Íspán **Lutovic**. + Íspán Iréneus. + Íspán Vid. + Íspán Márton. + Íspán Illés. + Íspán András. + Íspán **Fancel**. + Seyis **Nana**. + Yargıç **Cupan**. + Muhafız **Preca**. + Rahip **Celu**.

Bu bağış belgesi, yedi kat gökyüzünün ve bütün yaradılışın tek Tanrı'sının müjdecisinin dünyaya gelişinin 1055. yılında, yukarıda adı geçen muzaffer hükümdarın bahtiyar hükümdarlığı zamanında, tahtta kardeşi¹⁰⁴ soylu Prens **Bela** [Béla] bulunduğu sırada, hükümdarlığının 9. yılında bu zamanda krallık sarayında kâtiplik görevini üstlenmiş olan Aziz Piskopos *Miklós*'un ve tanıkların huzurunda yukarıda adı sık sık geçen Kral'ın kendisi tarafından onaylandı.

[Belgenin Arka Sayfası]

Bakire Meryem'in ve Aziz Ányos'un kutsadığı kilisenin eşyalarına ayrıntısıyla yer vermeye fırsatımız olmadığından buraya ekledik: 6 kolsuz cüppe ve dikdörtgen yakalıklarla ve ipek atkılarla 6 beyaz keten cüppe, bundan başka el mendilleriyle birlikte bir piskopos kıyafeti, 2 diyakoz yardımcısı elbisesi, ketenden yapılmış bir adet sunak örtüsü, üç altın kadeh, iki gümüş şamdan, bir altın tütsülük, bakırdan hazırlanmış altınla kaplanmış bir haç, 12 ayın pelerini, iki dua kitabı, bir akşam ilahisi kitabı, iki ilahi kitabı, bir gümüş sürahi, bir gümüş kâse, bir gümüş tuzluk, bir gümüş kaşık, iki halı ve iki el yıkama kâsesi. Merhametli Kral, kilisenin ve rahiplerin ihtiyacı için **beszpren**'in pazar vergisinin kendi payını, aynı zamanda mutfak takımlarını, saban demirlerini, su kaplarını ve bunun gibi diğer demir eşyaları bunların yanına ilave etti.

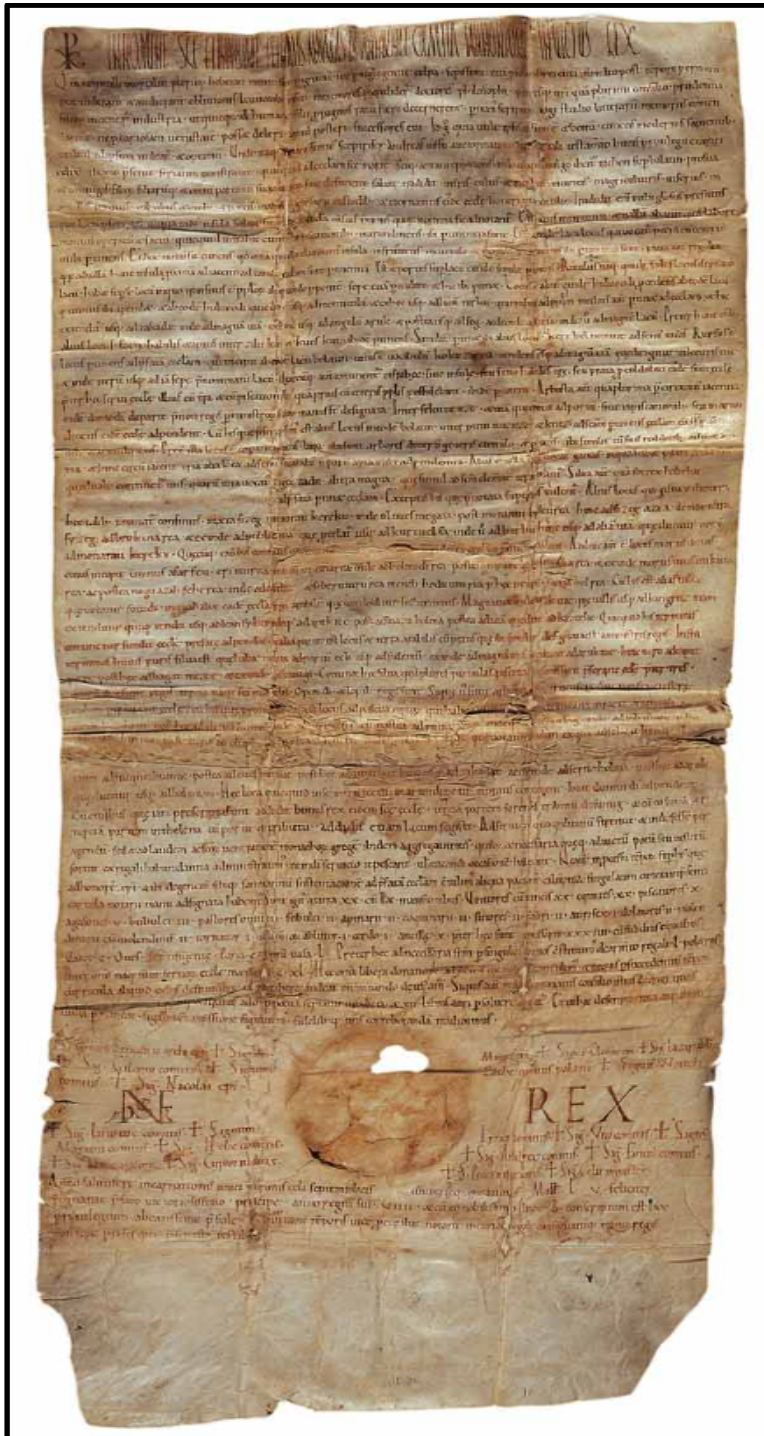
¹⁰² **Íspán**: Orta Çağ'da Macaristan'da bir eyaleti yönetmek üzere kral tarafından atanmış kişi.

¹⁰³ **Nádor**: 12 nolu dipnota bakınız.

¹⁰⁴ Latince'den Macarcaya yapılan çeviride "társ" (arkadaş, dost vb.) kelimesi kullanılmıştır. Kelimeyi "kardeşi" şeklinde çevirmeyi uygun gördük, zira I. András, döneminde yaşanan gelişmeler karşısında kendisine yardımcı olması için kardeşi Béla'yı Lehistan'dan Macaristan'a çağırması ve hükümdarlığı onunla paylaşmıştır.

Dilbaş, G. (2020). Macar Dilinin En Eski Yazılı Belgesi: Tihanyi Alapítólevél (Tihany Manastiri'nin Kuruluş Belgesi). ABAD, 3(5), 3-35.

DEDE KORKUT'UN ÜÇÜNCÜ NÜSHASINDA GEÇEN DEYİMLERİN OLUŞUM ŞEKİLLERİ VE BU DEYİMLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Uğur ÖZGÜR**

Öz: Türk Dilinin üzerinde en çok araştırma ve inceleme yapılan eserlerinden birisi olan Dede Korkut metinleri, dil malzemesi açısından oldukça zengindir. İçerisinde barındırdığı deyimler, atasözleri, mecazlar günümüzde de değerini koruyan ve sıklıkla kullanılan ifadelerdir. Dilin söz varlığını oluşturan, dilin zenginlik ölçütleri içerisinde yer alan deyimler, dilin daha etkili kullanılması ve anlatılmak istenenlerin daha kolay anlaşılabilmesi için kullanılan kalıplaşmış ifadelerdir. Anlatımı güzelleştirmek, kuvvetlendirmek, savunulan düşünceyi etkili kılmak amacıyla dilde yer edinmiş kalıplaşmış ifadelere sıklıkla başvurulmaktadır. Bu çalışmada, dillerin söz varlığı içerisinde önemli yer tutan deyimlerin Dede Korkut'un üçüncü nüshasındaki kullanımları ele alınmıştır. Tespit edilen deyimlerin oluşum şekilleri ele alınmış ve ayrıca günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Ayrıca deyimler tespit edilirken Dede Korkut'un yeni nüshası üzerine Ekici, Azmun ve Shahgoli vd. tarafından yayımlanan üç eser karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucu deyimlerin okunuşu ve anlamlandırılmasında görülen farklılıklar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Yeni Nüsha, Dilin Söz Varlığı, Deyimler.

AN EVALUATION ON THE FORMATION SHAPES OF THE IDIOMS MENTIONED IN THE THIRD COPY OF THE BOOK DEDE KORKUT AND THE EQUIVALENTS OF THESE IDIOMS IN TURKEY TURKISH

Abstract: Dede Korkut texts which are one of the most studied and investigated written works of the Turkish Language is quite rich of

* Bu çalışma 12-13 Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirilen 6. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, elmek: uozgur@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0001-9385-2912.

language material. Idioms, proverbs and metaphors included are the expressions that keep their value and often used today. Idioms that compose the vocabulary of the language and exist within the richness standards of the language are cliché expressions preferred in order to use the language more effectively and to help the narrative to be expressed more clearly. Cliché expressions which gained a place in the language are often used in order to glamorize, strengthen the manner of telling and make the opinion more convincing. In this study, the usage of the idioms having an important place in the vocabulary of the languages in the third copy of Dede Korkut has been discussed. In the study, the formation shapes of the idioms determined have been discussed and their equivalents in today's Turkish have been presented. In addition, while identifying idioms, three works published by Ekici, Azmun and Shahgoli on Dede Korkut's new copy were compared. As a result of the comparison, the differences seen in reading and meaning of the statements are given.

Keywords: Dede Korkut, New Copy, Vocabulary of The Language, Idioms.

Giriş

Türk Dilinin üzerinde en çok araştırma ve inceleme yapılan eserlerinden birisi olan Dede Korkut metinleri, muhteva ve dil bakımından araştırmacıların dikkatini çekmektedir. İçerisinde barındırdığı deyimler, atasözleri, mecazlar günümüzde de değerini koruyan ve sıklıkla kullanılan ifadelerdir. Metinlerde geçen bu deyim ve atasözleri anlatıma şiirsel bir özellik kazandırmaktadır. Bu yönüyle metinler, oldukça akıcı bir üsluba sahiptir. Bu çalışmada, Dede Korkut'un üçüncü nüshasında geçen deyimler üzerinde durulacaktır. Söz konusu deyimlere geçmeden önce Dede Korkut'un Türk dili ve tarihi açısından önemine temas etmek faydalı olacaktır.

Ergin, eserinin önsözünde Dede Korkut metinlerinin dil, tarih, kültür ve edebiyat açısından önemini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Türk dilinin en güzel ve en dikkate değer eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı bir buçuk asra yakın bir zamandan beri bilinmektedir. Eserin varlığı Dresden nüshasının geçen asrın başında ortaya çıkarılması ile anlaşılmış, asrın sonlarından itibaren bu destanı Oğuz hikâyeleri mecmuası devamlı bir inceleme ve araştırma konusu ola gelmiştir. Esere karşı duyulan ilgi metnin tam olarak yapılan nesirlerinden sonra büsbütün artmış, bilhassa yeni harflerle yapılan nesirinden sonra çok genişlemiş ve kuvvetlenmiştir. Bugün Türk Dili, Türk Edebiyatı ve Türk kültürü bakımından Dede Korkut Kitabı sık sık ele alınarak ardı arkası kesilmeyen incelemelere konu olmakta, kendisine karşı duyulan geniş ve kuvvetli bilgi canlılığını muhafaza edip

Özgür, U. (2020). Dede Korkut'un Üçüncü Nüshasında Geçen Deyimlerin Oluşum Şekilleri ve Bu Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 3(5), 37-60.

gitmekte ve eserin eldeki nesirleri artık ihtiyacı tam olarak karşılayamaz bir hale gelmiş bulunmaktadır.” (Ergin, 2011:XIII).

Dede Korkut'ta geçen metinlerden Oğuzların teşkilat yapısı, aile bağları, ahlak, dürüstlük kavramlarının önemi, yaşanan göçebe hayat, düğün, evlilik ve eğlence hayatları hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Akına gitmek ve yapılan akınlarda başarı göstermek, Oğuz teşkilat yapısı bakımından büyük önem arz etmektedir. Oğuz Beyleri, yaptıkları bu akınlarda zor duruma düştüklerinde kendilerine adeta Hızır gibi yetişen Dede Korkut'a danışır. Dede Korkut, onların ustası ve bilge kişisidir. Dede Korkut'un, bilge kişiliğinin yanında daha başka hünerleri de bulunmaktadır. Kopuz çalar, destan söyler ve hikâyenin sonunda hikâyenin kimin için düzenlendiğini belirterek hikâyeyi sonlandırır. Dede Korkut'a bağlılık ve onun sözlerinin Oğuz Beyleri tarafından dikkate alınarak uygulanması, Türk kültüründeki ataya olan saygı-sevgi ve bağlılığı göstermektedir.

Dede Korkut'un bilim dünyası tarafından bilinip üzerinde çalışma yapılan iki yazma nüshası (Dresden ve Vatikan) bulunmaktaydı. 2019'da Prof. Dr. Metin Ekici tarafından tanıtılan üçüncü el yazması Türkistan/Türkmen Sahra nüshası'dır. Dede Korkut'un yeni nüshasının orijinal metni transkripsiyon yapılarak Ekici, Azmun ve Shahgoli vd. tarafından birbirine yakın tarihlerde yayımlanmıştır. ¹ Ekici, Dede Korkut'un üçüncü el yazmasını “Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası” olarak adlandırmaktadır. Ekici (2019) tarafından yayımlanan eserde; üçüncü nüshanın orijinal metnini, transkripsiyon yapılarak Latin harflerine aktarılmış metnini ve Türkiye Türkçesine aktarılmış metnini görmekteyiz. Ayrıca eserin sonunda sözlük ve dizin bölümü bulunmaktadır. Azmun, aynı eseri “Türkmen Sahra Nüshası” olarak adlandırmaktadır. Azmun (2019) tarafından yayımlanan eserde de çeviriyazılı metin, çeviriyazılı metnin Türkiye Türkçesine aktarımı, sözlük bölümü ve kitabın sonuna elyazmanın tıpkıbasımı eklenmiştir. Shahgoli vd. (2019) ise üçüncü el yazmasını “Dede Korkut'un Günbet Yazması” şeklinde isimlendirmişlerdir. Shahgoli vd. diğer iki eserden farklı olarak yayımladıkları eserin girişinde ayrıntılı bir gramer çalışmasına ve

¹ Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.

Nasser Khaze Shahgoli vd., (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 147-379.

bilgisayarda yazılmış Arap harfli metine yer vermişlerdir. Eserde ayrıca sözlük ve dizin bölümü de bulunmaktadır. Metnin Türkiye Türkçesine aktarımı ise yapılmamıştır. Dede Korkut'un yeni nüshası üzerine yapılan yayınların karşılaştırılması Ercilasun tarafından ayrıntılı olarak yapılmıştır (Ercilasun, 2019).

Dilin söz varlığını oluşturan, dilin zenginlik ölçütleri içerisinde yer alan deyim ve atasözleri, dilin daha etkili kullanılması ve anlatılmak istenenlerin daha kolay anlaşılabilmesi için tercih edilen kalıplaşmış ifadelerdir. Anlatımı güzelleştirmek, kuvvetlendirmek, savunulan düşüncüyü etkili kılmak amacıyla dilde yer edinmiş kalıplaşmış ifadelere sıklıkla başvurulmaktadır. Bu çalışmada, dillerin söz varlığı içerisinde önemli yer tutan deyimlerin Dede Korkut'un üçüncü nüshasındaki kullanımları ele alınmıştır. Dede Korkut'un diğer nüshalarında (Dresden ve Vatikan) geçen deyim ve atasözleriyle ilgili araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmıştır.²

Türk Dil Kurumu'nun hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'te deyim, "genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir" şeklinde verilmiştir (Türkçe Sözlük, 2011:650). Aksoy (1965) tarafından deyim, "bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce" şeklinde tanımlanmıştır. Gramer Terimleri Sözlüğü'nde deyim, "gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği" olarak tanımlanmıştır (Korkmaz, 1992: 43).

Aksan'a (2015:39) göre "bir dildeki deyimler de sözvarlığı içinde yer alır; dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir. Deyimler kimi zaman yüzyıllar boyunca hiç değişmeden, kimi zaman sözcüklerinde yenilenmelerle yaşamakta, yeni deyimler de aktarılabilmektedir. Bundan aşağı yukarı 1300

---

² Tıraş, Yusuf C., Ertürk, H. (2016). Dede Korkut Kitabında Geçen Atasözlerinin Anlamsal İncelemesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Anlamlıları, *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(4), 135-150.

Ersoy, R., Akpınar, B. (2009). Dede Korkut Metinlerinden Hareketle Sivas'ta Yaşayan Atasözleri, Deyimler, Alkış ve Kargışlar Üzerine Bir Araştırma, *Türkbilgi*, 18:103-121.

Gül, R. (2008). Dede Korkut Hikâyelerinde Söz Kalıpları, *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10: 100-105.

Vural, H. (Tarihsiz). Dede Korkut Destanlarında Geçen Atasözleri Üzerinde Bir İnceleme, https://www.academia.edu/9630722/DEDE_KORKUT_DESTANLARINDA_GE%C3%87E_N_ATAS%C3%96ZLER%C4%B0.

yıl önce kullanıldığını Köktürk yazıtlarından bildiğimiz “(birinin) sözünü kırmamak” anlamına gelen deyim o çağda “söz” demek olan, bugün sav biçiminde geçen sab ile kurulmuştu: “Meniñ sabımın sımadı” (“benim sözümü kırmadı”, Kültigin, güney 11).

“İki dirhem bir çekirdek” adlı eserinde deyimlerin ortaya çıkış hikâyelerini anlatan İskender Pala ise deyim için şunları söylemektedir:

“İki ya da daha fazla kelimeden meydana gelen ve kelimelerin öz anlamları dışında bir anlam ifade eden söz gruplarına deyim denir. Eskiler buna tabir derlerdi. Dilin bünyesinde kalıplaşmış ve kökleşmiş olarak değişmeden kullanılan deyimler, hiç şüphe yok ki anlatıma canlılık ve güç katarlar. Bu sayede düşüncelerin ve olayların muhataba daha etkili biçimde yansıtıldığı bir gerçektir.” (Pala, 2000:IX).

Anlatılmak istenilenleri somutlaştırarak anlatmak, anlatımı ilgi çekici hale getirmek, anlatılanı akılda kalıcı hale getirmeye çalışmak amacıyla kullanılan deyimlerin geçmişten günümüze doğru bazen olduğu gibi bazen de birtakım değişikliklere uğrayarak kullanılageldiği görülmektedir.

1. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, Ekici, Azmun ve Shahgoli vd. tarafından yayımlanan üç eser taranarak Dede Korkut'un yeni nüshasında geçen deyimler tespit edilmiştir. Üç eserde deyimlerin okunuşu ve anlamlandırılmasında görülen farklılıklar verilmiştir. Tespit edilen deyimlerin metin içindeki kullanımları verilirken Metin Ekici tarafından hazırlanan eserdeki okumalardan faydalanılmıştır. Ayrıca tespit edilen deyimlerin oluşum şekilleri ele alınmış ve ayrıca günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

2. Malzemenin Değerlendirilmesi: Dede Korkut'un Yeni Nüshasında Geçen Deyimler

Dede Korkut'un yeni nüshasında tespit edilen deyimler alfabetik olarak verildikten sonra metindeki kullanımları ve günümüz Türkiye Türkçesine aktarımı verilmiştir. Türkiye Türkçesine aktarımı yapılırken Ekici ve Azmun'un eserlerinden faydalanılmıştır. Shahgoli vd. tarafından yayımlanan eserde zaten yeni nüshanın Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmamıştır. Ayrıca günümüzde kullanılmayan deyimlerin ya da bazı kelimelerin anlamları dipnotlarla belirtilmiştir.

Adını yék sulat-

... kılıc-ıla adını yék sulatmış / Kılıçla adını iyice yazdırmış (13b-79).

Amān dile-

İgid igidi öldürmese, yıhılan er amān dilese / Yiğit yiğidi öldürmese, yıkılan er aman dilese (17a-93).

Bahtı açıl-

...tüka boylı kız sevinür, bahtı açılsa / Kısmeti açılsa düve boylu kız sevinir (19b-103).

Balı yağı tükenme-

Balı yağı tükenmedi Bayburd éli / Balı yağı tükenmeyen Bayburt eli (18a-97).

Baş getir-

Yeri getir deyende ötkün sözlü, hây demedin baş getirür yüz cellâdı / Yeri gelip konuştuğunda sözü etkili, hadi demeden baş getiren yüz cellâdı (12a-73).

Baş öğüt-

Qara polad sav kılıcuñ yavızı çalınca baş öğütürür, süksün böler / Kara çelik sağlam kılıç zorlusu, çalınca baş öğütür, boyun vurur (10a-65).

Baş uçur-

... kara polad sav kılıçlar sevinür, baş uçurub süksün bölse / Boyun vurup baş uçursa kara çelik sağlam kılıçlar sevinir (19b-103).

Baş vérüp baş al-

...yara, päre götürür, kızıl kana belleşür, ya baş vérür, ya baş alır / Yaralanır, berelenir, kızıl kana bulanır, ya baş verir, ya baş alır (15b-87).

Bél baq-

Muhammedi yaradañ bir Cebbāra bél baqladum / Muhammed'i yaratan bir Cebbar'a (bel baqladım) baqlılığımı bildirdim (25b-127).

Birbirünüñ sözine bitme-

...olar dahi birbirünüñ sözine bitmeyeler / Onlar da birbirinin sözünü dinlemeyeler (21a-109).

Boy boyla-

Oğuzuñ vaşfını kim söylemez, çaldı kópuz, boy boyladı / Soylu Oğuz'un vaşfını kim söylemez, kópuz çalıp boy boyladı (3a-37).

Boynın ur-

Kaplantu Gediginde dayısı Qoñur Alpuñ boynın urañ / Kaplan Tüneği Geçidi'nde, Dayısı Konur Alp'in boyununu vuran (14a-81), (26a-129).

Cārçı carla³

³ Tellal çağırtmak.

Ulu hanlar ordusunda cārçı cārlar / Ulu hanlar ordusunda tellal bağırır (4a-41).

Cehd eyle-⁴

... koymaz, içindeki serdârı cehd'in eyley / İçindeki serdârı gayret eder (12a-73).

Cezâ ver-

... degedüğü igidlere hürmet iden degmiyeñ kavatlara kan utdurub ceza vereñ, Salur / At mahmuzlayan yiğitlere hürmet eden, at sürmeyen kavatlara kan yutturub ceza veren Salur (12b-75).

Çapubeni duman çöküb toz eğlen-⁵

Kazaquclar erdemidür; meydanında çapubeni duman çöküb toz eğlenmak / Savaş atı erdemidir; (er) meydanında koşturunca tozu dumana katmak (16b-91), (19b-103).

Çiğın⁶ çök-

Hakk Te'âlâ göstermesün, çiğın çöker / Hakk Teâlâ göstermesin, omuz düşürür (11a-69).

Çok ekip az götür-

... yerinde bereketi yok ola; çok ekeler az götüreler / Çok ekeler, az kaldıralar (21b-111).

Devlet bas-

İki yağı dürüşende devlet basar / İki düşman birleşince devlet basar (4a-41).

Devlet kıl-

Hakk Te'âlâ bir igide devlet kılsa / Hakk Teâlâ bir yiğide verse, zengin kılsa (5b-47).

Devre bas-

...varduğında Alay Hanlınıñ Bolay Hanı devre basan / Vardığında Alay Han ile Bolay Hanı alt eden (26a-129).

Dili deg-

...beş yaşına yetişmedin yetmiş yaşar kocalara dili dege / Beş yaşına girmeden, yetmiş yaşında kocalara dil uzata (22a-113).

Dost ol-

---

⁴ Gayret etmek.

⁵ Tozu dumana katmak.

⁶ Omuz.

...evvel Allah, āhir Allah dost olubeñ meded olsun / Evvel Allah, sonra Allah dost olup yardım etsin (23a-117), (25a-125).

Dünyādañ gelip geç-

Ġazan kimi koçak igid dünyādañ geldi, géçdi / Kazan gibi koçak yiğit bu dünyadan geldi, geçti (31b-151).

Ecel al-

...ellisinde, altmışında ecel alsa yıkılalar / Ellisinde, altmışında ecel alsa yığılalar (22a-113).

Élçi düz-

Ortalıkda élçi düzer / Arada elçilik yapar (4a-41).

Élçi gét-

Bayındır Pādşāhdañ Bicen Pādşāha élçi gédēñ / Bayındır Padişah adına Bicen Padişah'a élçi giden (14a-81).

Élçi var-

Bayındır Pādşāhdañ Bicen Pādşāha élçi varañ / Bayındır Padişah için Bicen Padişah'a élçi giden (26a-129).

Eli var-

...çok igidüñ güci yeter, eli varmaz / Çok yiğidin gücü yetse eli varmaz (12a-73).

Er böğürt-

...yarma kabağ cidāsınuñ ucında er böğürden / Yarma kabak mızrağının ucunda er böğürten (13a-77).

Er kimi ol-

...kurt éniği yavızı altı ayluğına yetişende er kimi olur / Kurt eniği yavuzu, altı aylık olunca er gibi olur (11a-69).

Er ol-

... savaş günü hemi igid er ola-ydı / Savaş günü bütün yiğitler er olsaydı (11b-71).

Fermân ét-

Süleymān Nebî-idi, mertebesi hem çok-idi, gök üzindeñ uçar kuş fermān ét-di / Süleyman Nebi idi, mertebesi yüksek idi, gökyüzünde uçan kuşa ferman etti (1b-31).

Fırsat düş-

Selcik Béğ oğluna fırsat düşse, karı düşmeninüñ evladını uradur-mı, uratmak yok / Selçuklu Bey oğluna fırsat düşse, eski düşmanın evladını biçer mi, biçmek yok (5b-47).

Ġanîm⁷ ol-

Sarı yaylı avcı görende ġanîm olub karşılaşur / Sarı yaylı avcı görünce hasım/düşman olup karşılaşır (8b-59).

Ġanime kıan kıusdur-

Büyüldüğüce düşmenüñ ödin yarañ, kıarıduğıca ġanîme kıan kıusdurañ, kıalın Oğuzuñ yüğüğü.../ Büyüdükçe düşmanın ödünü yaran, yaş aldıkça düşmanına kan kusturan, Kalın Oğuz'un çeviğı...(3a-37), (13b-79).

Ġazabına düş-

... kıayıdışda Bicen Pādşāhuñ ġazabına düşübeni sitem çekeñ / Dönüşünde Bicen Padişah'ın gazabına uğrayıp cefa çeken (14a-81).

Gök yüzinde bulut ol-

... saraldum-ise gök yüzinde bulut oldum / Sarardığımda gökyüzünde bulut oldum (20a-105).

Gök yüzindeñ yér yüzine gölge sal-

... šāhî şunkar gök yüzindeñ yér yüzine gölge salsa, arı cihān yüzine göz gezdürse (4b-43).

Gök yüzindeñ yér yüzine indür-

...gök yüzindeñ yér yüzine indüreñ dil; yerde-ikeñ gök yüzine çıkarañ dil / Gökyüzünden yeryüzüne indiren dil, yerde iken gökyüzüne çıkaran dil (24a-121).

Gökde örül-

...kıara bulut erdemidür, gökde örülmak / Kara bulut erdemidir, gökte ağmak (16a-89).

Göñlin al-

...igidünüñ göñlin alub gevcüdende / Yiğidinin gönlünü alıp rahatlattığımda (25a-125).

Göñül imre-

Ağayillar meleşirse göñül imrer / Koyunlar meleşirse gönül çoşar (4a-41).

Gönül kıalķ-

---

⁷ Düşman.

Nekkkäreler dögülende yürek köper, gönül alar / Nekkareler dögülünce yürek arpar, gönül kalkar (4a-41).

Göz gezdür-

... şāhī şunar gök yüzindeñ yér yüzine gölge salsa, arı cihān yüzine göz gezdürse / Akdoğan şahı gökyüzünden yeryüzüne gölge salsa, pırıldayan yeryüzüne göz gezdürse (4b-43), (10a-65).

Gümür gümür gümürden-⁸

Al ayada gümür gümür gümürdense, üstüñ ala sarı yaylı avı gelse / Al kayada homur homur homurdansa, üstüne ala sarı yaylı avcı gelse (5a-45), (8b-59).

a yetür-

... atasınıñ évünde muradına, maşūdına a yetürse / Baba evinde muradına, maksuduna Hakk erişirse (19b-103).

arāb éyle-

...kürlük-ilen azanılmış kürün malı; ābādanca bay évleri arāb éyler / Hile ile kazanılmış, sahtekār malı, bakımlı güzel evleri harap eyler (15b-87).

arāc al-

Panbucunıñ on dört kendindeñ arāc alañ / Pamucu'nun on dört köyünden hara alan (26a-129).

ayr éyle-

Gelen gedene ayreyleye / Gelene gidene iyilik yapıp... (24b-123)

ayr gör-

...beze miskīn ayr görmez kür-ileñ nākes baylar / Fakir ve tembel, hayır görmez isyankār ve cimri zenginler (22b- 115).

Heybetindeñ yér omrul-⁹

...Adabasa yérinde, heybetindeñ yér omrulañ, ganīmine heybet-ilen baanda yürek yaran / Adabasa yerinde heybetiyle yer ökerten, düşmanına heybet ile baktığında yürek yaran (2b-35), (13b-79), (25b-127).

Hürmet it-

... degedügi igidlere hürmet iden degmiyeñ avatlara an utdurub ceza vereñ, Salur / At mahmuzlayan yiğitlere hürmet eden, at sürmeyen kavatlara kan yutturub ceza veren Salur (12b-75).

⁸ Homur homur homurdanmak.

⁹ Heybetiyle yer ökertmek.

İhsân kıl-

Geleñ gedene hayréyleye, ihsân kıla / Gelen gidene iyilik yapıp bağış versin (24b-123).

Ƙan utdur-

... degedüğü igidlere hürmet iden degmiyeñ Ƙavatlara Ƙan utdurub ceza vereñ, Salur / At mahmuzlayan yiğitlere hürmet eden, at sürmeyen kavatlara kan yutturub ceza veren Salur (12b-75).

Kâr étme-

‘Arafât Dağına, İsmâ‘ile pıçak çekdi, pıçak oña kâr étmedi / İsmail’e bıçak çekti, bıçak onu kesmedi (2a-33).

Ƙarime dut-¹⁰

...yüz min kâfire karşı geldüm, Ƙarime dutdum / Yüz bin kâfire karşı geldim, rakip tuttum (26b-131).

Ƙılıc çal-

Dîn yolında, tersâ dînli kâfirlere kimler çalmaz; Ƙılıc çalan, yerler açan, başlar keseñ, halebi alañ, Şâmı alañ / Din uğruna kara dînli kâfirlere kimler çalmaz, kılıç çalıp yerler açan; başlar kesen, Haleb’i alan, Şam’ı alan...(1b-31), (2b-35).

Kızıl kana belleş-¹¹

...sürcidâya süsülür, yara, pâre götürür, kızıl kana belleşür, ya baş vérür, ya baş alır / Yaralanır, berelenir, kızıl kana bulanır, ya baş verir, ya baş alır (15b-87).

(Kimi) bahâdır ol-

Ğıyan Oğlu Delü Dünder kimi bahadır olsa / Kıyan oğlu Deli Dünder gibi bahadır olmalı (13a-77).

(Kimi) uğurlu ol-

Ƙara Budag kimi uğurlu olsa, andan öte varanda / Kara Budak gibi uğurlu olmalı, ondan öteye gidildiğinde (13b-79).

(Kimi) yég kemândâr oħçı ol-¹²

¹⁰ Rakip tutmak.

¹¹ Kızıl kana bulanmak.

¹² İyi yaycı, okçu olmak.

...kalın oymak büyüğü, ma'rekeler çiçeği, korçı başı Afşar kimi yég kemāndār, oğçı olsa / Soylu oymak büyüğü, savaş meydanlarının çiçeği, Cebeci başı Afşar gibi, iyi yaycı, okçu olmalı (14b-83).

Koçak ol-¹³

Yégler başı Yégenek kimi kılıcına pehlivān koçak olsa /Yigitler başı Yigenek gibi, kılıcyla pehlivan, koçak olmalı (14a-81).

Māllı gédip mālsız gel-

... mallı gétidi malsız geldi Tarum éli / Zengin giden fakir dönen Tarım eli (18b-99).

Merd igidi merd igide ta'rif et-

Alp ozanlar erdemidür, merd igidi merd igide ta'rif étmak / Alp Ozanlar erdemidir; mert yiğidi mert yiğide tarif etmek (16b-91).

Mürüvvet dile-

İgid igidi öldürmese, yihılan er amān dilese, mürüvvet dilese / Yiğit yiğidi öldürmese, yıkılan er aman dilese, iyilik dilese (17a-93).

Namâz kıl-

Alnımı yere koyub kıldum namāz / Alnımı yere koyup namaz kıldım (25b-127).

Ödin yar-

Büyüldüğe düşmenün ödin yarañ, qarıduğica ğanîme kan kUSDurañ, kalın Oğuzuñ yügrügi / Büyüdükçe düşmanın ödünü yaran, yaş aldıkça düşmanına kan kusturan, Kalın Oğuz'un çeviği (2b-35) (13a-77), (13b-79), (26a-129).

Öñcil¹⁴ al-

Kıçkıranda ön olanda, öñcil alur / Yanaşıp kişneyince, öne çıkar, öncü olur (15b-87).

Polad hası kuşan-¹⁵

Koç igidler kuşanur polad hāsı / Koç yiğitler has kılıcı kuşanır (15b-87).

Şabır kıl-

¹³ Yürekli olmak.

¹⁴ Ekici ve Azmun tarafından öñcil okunan bu kelime, Shahgoli vd. tarafından "ögcil" şeklinde okunmuştur. Shahgoli vd. (2019, 270) tarafından yayımlanan eserin sözlük kısmında ögcil: "öncül, öncü, önde giden, önde olan" anlamında verilmiştir.

¹⁵ Has kılıcı kuşanmak.

...ökbesine şabır kılañ, başdañ kadā savdurur / Öfkesine sabreden, başından kaza savuşturur (24b-123).

Sitem çek-

...kayıdışda Bicen Pādşāhuñ ğazabına düşübeni sitem çekeñ... / Dönüşünde Bicen Padişah'ın gazabına uğrayıp cefa çeken (14a-81).

Soy yétür-

Oğuzuñ vaşfını kim söylemez, çaldı kopuz, boy boyladı soy yétürdi / Soylu Oğuz'un vaşfını kim söylemez, kopuz çalıp, boy boylayıp, soy söyledi (3a-37), (14b-83), 19b-103).

Su yerine kan sömür-

Yal dibinden sökübeni su yerine kan sömürse / Boyun altından parçalayıp su yerine kan sömürse (5a-45), (8b-59), (11a-69).

Süksün böl-¹⁶

Qara polad sav kılıcuñ yavızı çalınca baş öğütürür, süksün böler / Kara çelik sağlam kılıç zorlusu, çalınca baş öğütür, boyun vurur (10a-65), (19b-103).

Tālān sal-¹⁷

... geçdüğinde müskir-ileñ kabaya tālān salañ / Geçerken sarhoşluktan ekili yerleri talan eden (12b-75), (26b-131).

Uca dağlar başına duman ol-

Uca dağlar başına duman olañ Ğazan-idüm / Uca dağlar başına duman olan Kazan idim (20a-105).

Ulusını¹⁸ say-

Ucan Hānuñ yavrusı, ulusını saymıyañ Emen kimi qahırlu olsa / Ucan Han'ın yavrusu, büyüğünü saymayan, Emen gibi kahırlı olmalı (14a-81).

Ümid ol-

Qara Göneye ümid olañ, büyüdüğice düşmenüñ ödin yarañ / Kara Göne'ye umut olan, büyüdüğçe düşmanın ödünü yaran (2b-35), (13b-79).

Ürkü şal-¹⁹

¹⁶ Boyun vurmak/kesmek.

¹⁷ Talan etmek.

¹⁸ Ekici tarafından ulusını say- şeklinde okunurken Azmun ve Shahgoli tarafından ölümünü say- şeklinde okunmuştur.

¹⁹ Korku salmak.

Doğuz tuman Gürcistana ürkü şalañ... / Dokuz tümen Gürcistan'a korku salan... (2b-35), (13a-77), (13b-79).

Üstine höv-²⁰

Bir merd igid yoldaşınıñ üstine hövler / Bir cesur kişi yoldaşının üstüne titrer (15b-87).

Yalançınun günü doğ-

...ortalukda bed-nefs-ilen, yalançınıñ günü doğa / Ortalıkta kötü niyetliler ile yalancılara gün doğa (21a-109).

Yeñile yetmiş (oğlan)²¹

Yeñile yetmiş oğlan igid evüñ görki / Yeni yetme yiğit oğlan evin süsü, ev güvenci (3a-37).

Yerde-iken gök yüzine çıkar-

... gök yüzindeñ yer yüzine indüreñ dil; yerde-ikeñ gök yüzine çıkarañ dil / Gökyüzünden yeryüzüne indiren dil, yerde iken gökyüzüne çıkaran dil (24a-121)

Yeri gögi yarat-

... 'āsî olub bu dergāhdan sürülmez-mi; yeri gögi yaradañ bir Allaha / Asi olup bu dergāhtan sürülmez mi? Yeri, göğü yaratan bir Allah'a (15a-85), (23a-117).

Yerler aç-

Dîn yolunda, tersā dînli kâfirlere kimler çalmaz; kılıc çalan, yerler açan, başlar keseñ, halebi alañ, Şāmı alañ / Din uğruna kara dinli kâfirlere kimler çalmaz, kılıç çalıp yerler açan; başlar kesen, Haleb'i alan, Şam'ı alan... (2b-35).

Yola düş-

At üstündi ol ışığa sari yola düşdi / Atının üstünde o ışıklara doğru yola koyuldu (27b-135).

Yumruk ursa kara dağlar yıh-

Allahına güvenen yumruk ursa kara dağlar yıhar / Allah'ına güvenen yumruk vursa, koca dağları yıkar (18a-97).

Yüregi doldı daş-

²⁰ Üstüne titremek.

²¹ Yeni yetme.

Ġazanuñ içindeki tüm yüregi doldı daşdı / Kazan'ın yüreği doldu, taştı (27b-135).

Yüregi yım yımlan-²²

... kaba döşdeñ sökübeni tüm yüregi yım yımlanur / Kaba döşten tüm yüreği söküp kıpır kıpır kıpırdatır (10a-65).

Yürek köp-²³

Neqqäreler dögülende yürek köper, gönül qalhar / Nekkareler dögülünce yürek çarpar, gönül kalkar (4a-41).

Yürek(i) olma-

... ilerice segirtmege çok igidde yürek olmaz / Öne çıkıp atılmaya, çok yiğitte yürek olmaz (11b-71).

Yürek yar-

Adabasa yerinde, heybetindeñ yer omrulañ, ğanîmine heybet-ilen bañanda yürek yaran / Adabasa yerinde heybetiyle yer çökerten, düşmanına heybet ile baktığında yürek yaran... (2b-35), (10a-65), (13b-79), (25b-127).

Yüz aqart-

Merd igidler erdemidür, aqası öñinde ğanim olub yüz aqartmaq / Mert yiğitler erdemidir, beyinin önünde hasım tutup yüz aqartmaq (16b-91).

Yüz çevir-

Er igidüñ ğanîmi qarşı gelse yüz çevirüb geri dönmez / Er yiğidin hasım qarşısına çıkınca yüz çevirip geri dönse (23b-119), (23b-119), (25b-127).

2.1. Dede Korkut'un Yeni Nüshası Üzerine Yapılan Yayınlarda Deyimlerin Okunuşu

Dede Korkut'un üçüncü nüshası üzerine Ekici, Azmun ve Shahgoli vd. tarafından yayımlanan üç eserdeki deyimler tespit edilip tablo halinde verilmiştir. Metinlerde bazı kelimelerin okunuşunda farklılıklar görülmektedir.

Ekici (2019)	Azmun (2019)	Shahgoli (2019)
Adımı yék sulat-	Adımı yég söylet-	Adımı yég sölet-
Amān dile-	Amān dé-	Amān dé-

²² Yüregi kıpır kıpır etmek.

²³ Yüregi çarpmak.

Özgür, U. (2020). Dede Korkut'un Üçüncü Nüshasında Geçen Deyimlerin Oluşum Şekilleri ve Bu Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 3(5), 37-60.

Bahtı açıl-	Bahtı açıl-	Bahtı açıl-
Balı yağı tükenme-	Balı yağı tükenme-	Balı yağı tükenme-
Baş getir-	Baş getir-	Baş getir-
Baş öğüt-	Baş öğüt-	Baş öğüt-
Baş uçur-	Baş uçur-	Baş uçur-
Baş vérüp baş al-	Baş vérüp baş al-	Baş vérüp baş al-
Bél baq-	Bél baq-	Bél baq-
Birbirünüñ sözine bitme-	Birinüñ sözine bitme-	Birining sözine bitme-
Boy boyla-	Boy boyla-	Boy boyla-
Boynın ur-	Boynın ur-	Boynın ur-
Cārçı carla-	Cārçı carla-	Cārçı carla-
Çapubeni duman çöküb toz eğlen-	Çapubanı duman çöküb toz eğlen-	Çapubanı duman çöküb toz eğlen-
Cehd eyle-	Cehd éle-	Cehd éyle-
Cezā ver-	Cezā vér-	Cezā vér-
Çigin çök-	Çigin çök-	Çigin çök-
Çok ekeler az götür-	Çok ekeler az götür-	Çok ekeler az götür-
Devlet bas-	Devlet bas-	Devlet bas-
Devlet kıl-	Devlet kıl-	Devlet kıl-
Devre bas-	Devre bas-	Devre bas-
Dili deg-	Dili deg-	Dili deg-
Dünyādañ geldi geç-	Dünyādan geldi geç-	Dünyādañ geldi geç-
Ecel al-	Ecel al-	Ecel al-
Élçi düz-	Élçi düz-	Élçi düz-
Élçi gét-	Élçi gét-	Élçi gét-
Élçi var-	Élçi var-	Élçi var-
Eli var-	Eli var-	Eli var-
Er böğürt-	Er böğürt-	Er böğürt-

Özgür, U. (2020). Dede Korkut'un Üçüncü Nüshasında Geçen Deyimlerin Oluşum Şekilleri ve Bu Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 3(5), 37-60.

Er kimi ol-	Er kimi ol-	Er kimi ol-
Er ol-	Er ol-	Er ol-
Fermân ét-	Fermân ét-	Fermân ét-
Fırşat düş-	Fırşat düş-	Fırşat düş-
Ġanîm ol-	Ġanîm ol-	Ġanîm ol-
Ġanime kan kUSDur-	Ġanime kan kUSDur-	Ġanime kan kUSDur-
Ġazabına düş-	Ġazabına düş-	Ġazabına düş-
Gök yüzinde bulut ol-	Gök yüzinde bulut ol-	Gök yüzinde bulut ol-
Gök yüzindeñ yér yüzine gölge sal-	Gök yüzindeñ yér yüzine kölge sal-	Gökyüzindeng yéryüzine kölge sal-
Gök yüzindeñ yér yüzine indür-	Gök yüzinden yér yüzine éndür-	Gök yüzindeng yér yüzine éndür-
Gökde örül-	Gökde urul-	Gökde urla-
Göñlin al-	Köñlin al-	Gönglin al-
Göñül imre-	Köñül imre-	Göngül imre-
Göñül kalğ-	Köñil kalğ-	Göngül kalğ-
Göz gezdür-	Göz gezdür-	Göz gezdür-
Gümür gümür gümürden-	Gümür gümür gümürden-	Gümür gümür gümürden-
Ġaqq yetür-	Ġağ yetür-	Ġağ yetür-
Ġarāb éyle-	Ġarāb éle-	Ġarāb éyle-
Ġarāc al-	Ġarāc al-	Ġarāc al-
Ġayra dön-	Ġayra dön-	Ġayra dön-
Ġayr éyle-	Ġayr éyle-	Ġayr éyle-
Ġayr gör-	Ġayr gör-	Ġayr görme-
Heybetindeñ yér omrul-	Heybetinden yér umrul-	Heybetindeng yér omrul-
Ġürmet id-	hürmet éd-	Ġürmet éd-
İhsān kıl-	İhsān kıl-	İhsān kıl-
Ķan utdur-	Ķan utdur-	Ķan utdur-

Özgür, U. (2020). Dede Korkut'un Üçüncü Nüshasında Geçen Deyimlerin Oluşum Şekilleri ve Bu Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 3(5), 37-60.

Kār étme-	Kār étme-	Kār étme-
Çarime dut-	Çarma dut-	Çarma dut-
Çılıc çal-	Çılıc çal-	Çılıc çal-
Kızıl kana belleş-	Kızıl kana belleş-	Kızıl kana belleş-
(Kimi) bahâdır ol-	(Kimi) bahadır ol-	(Kimi) bahâdır ol-
(Kimi) uğurlu ol-	(Kimi) uğurlu ol-	(Kimi) uğurlu ol-
(Kimi) yég kemândâr oħçı ol-	(Kimi) yég kemândâr oħçı ol-	(Kimi) yég kemândâr oħçı ol-
Çoçağ ol-	Çoçağ ol-	Çoçağ ol-
Mällı gédip mâlsız gel-	Mällı gédip mâlsız gel-	Mällı gédip mâlsız gel-
Merd igidi merd igide ta'rif et-	Merd igidi merd igide ta'rif et-	Merd igidi merd igide ta'rif et-
Mürüvvet dile-	Mürüvvet dé-	Mürüvvet dé-
Ödin yar-	Ödin yar-	Ödin yar-
Öñcil al-	Öñcil al-	Ögcil al-
Polad hası çurşan-	Pûlâd-ı hâşşı çurşan-	Polad hası çurşan-
Sitem çek-	Sitem çek-	Sitem çek-
Soy yétür-	Soy yetür-	Soy yétür-
Su yerine çan sômür-	Su yerine çan somur-	Su yerine çan sômür-
Süksün böl-	Süksün böl-	Sügsün böl-
Tālân sal-	Talan sal-	Talan sal-
Uca dağlar başına duman ol-	Uca dağlar başına duman ol-	Uca dağlar başına duman ol-
Uçmaquñ çapusını aç-	Uçmaquñ çapusını aç-	Uçmaquñ çapusını aç-
Ulusını say-	.Ölümini say-	Ölümini say-
Ümid ol-	Ümîd ol-	Ümid ol-
Ürkü şal-	Ürkü şal-	Ürkü şal-
Üstine höv-	Üstine hav-	Üstine hav-
Yalançınun günü doğ-	Yalançınuñ günü doğ-	Yalançınunğ günü doğ-

Yeñile yetmiş	Yañıla yetmiş	Yengle yetmiş
Yerde-ikeñ gök yüzine çıkar-	Yerde-iken gök yüzine çıkar-	Yerde-ikenğ gök yüzine çıkar-
Yéri gögi yarad-	Yéri gögi yarad-	Yéri gögi yarad-
Yérler aç-	Yérler aç-	Yérler aç-
Yola düş-	Yola düş-	Yola düş-
Yumruğ ursa kara dağlar yıh-	Yumruğ ursa kara dağlar yıh-	Yumruğ ursa kara dağlar yıh-
Yüregi doldı daş-	Yüregi doldı daş-	Yüregi doldı daş-
Yüregi yım yımlan-	Yüregi yém yémelen-	Yüregi yém yémelen-
Yürek köp-	Yürek köp-	Yürek köp-
Yürek yar-	Yürek yar-	Yürek yar-
Yürek olma-	Yürek olma-	Yürek olma-
Yüz aqart-	Yüz aqart-	Yüz aqart-
Yüz çevir-	Yüz çevir-	Yüz çevir-

3. Oluşum Şekillerine Göre Deyimler

Dede Korkut'un üçüncü nüshasında tespit edebildiğimiz deyimler, genellikle isim + (yardımcı) fiil şeklinde metinlerde yer almaktadır. Özellikle olmak, kılmak, etmek, almak, salmak, yarmak fiilleriyle oluşturulan deyimler tespit edilmiştir.

3.1. "Olmak" Yardımcı Fiiliyle Oluşturulanlar

Abdāl ol- (24b-123), dost ol- (23a-117), (25a-125), er kimi ol- (11a-69), er ol- (11b-71), ğanım ol- (8b-59), gök yüzinde bulut ol- (20a-105), hacı ol- (14a-81), (kimi) bahādır ol- olsa (13a-77), (kimi) uğurlu ol- (13b-79), (kimi) yég kemândâr oħçı ol- (14b-83), қоçaқ ol- (14a-81), şahabe ol- (14a-81), yürek(i) olma- (11b-71), uca dağlar başına duman ol- (20a-105), ümid ol- (2b-35), (13b-79).

3.2. "Kılmak" Yardımcı Fiiliyle Oluşturulanlar

İhsân kıl- (24b-123).

3.3. "Etmek" Yardımcı Fiiliyle Oluşturulanlar

Fermân ét- (1b-31), hürmet it- (12b-75), merd igidi merd igide ta'rif et- (16b-91), kâr étme- (2a-33).

3.4. "Almak" Fiiliyle Oluşturulanlar

Baş vérüp baş al- (15b-87), ecel al- (22a-113), gönlin al- (25a-125), harâc al- (26a-129), öncil al- (15b-87).

3.5. "Salmak" Fiiliyle Oluşturulanlar

Gök yüzindeñ yer yüzine gölge sal- (4b-43), tälân sal- (12b-75), (26b-131), ürkü şal- (2b-35), (13a-77), (13b-79).

3.6. "Yarmak" Fiiliyle Oluşturulanlar

Ödin yar- (2b-35) (13a-77), (13b-79), (26a-129), yürek yar- (2b-35), (10a-65), (13b-79), (25b-127).

4. Anlamsal Açıdan Deyimler

Anlam bakımından inanç, kaza-kader, ölüm, dünyanın gelip geçiciliği, mertlik/yiğitlik/kahramanlık/cesaret, dost/düşman/ intikam konularını daha anlaşılır kılmak için deyimlere başvurulduğu görülmüştür.

4.1. İnanç

Ecel al-

...ellisinde, altmışında ecel alsa yıkılalar (22a-113).

Yeri gögi yarat-

... 'āsî olub bu dergâhdan sürülmez-mi; yeri gögi yaradañ bir Allaha (15a-85), (23a-117).

4.2. Dost/Düşman/İntikam

Baş öğüt-

Er mavaldur; kara polad sav kılıcuñ yavızı çalıncañ baş öğütürür, süksün böler (10a-65).

Baş uçur-

... kara polad sav kılıclar sevinür, baş uçurub süksün bölse (19b-103).

Baş vérüp baş al-

... sürcidäya süsülür, yara, päre götürür, kızıl kana belleşür, ya baş vérür, ya baş alır (15b-87).

Boynın ur-

Qaplantu Gediginde dayısı Qoñur Alpuñ boynın urañ (14a-81), (26a-129).

Cezā ver-

... degedügi igidlere hürmet iden degmiyeñ qavatlarā kan utdurub ceza vereñ, Salur (12b-75).

Dost ol-

...evvel Allah, āhîr Allah dost olubeñ meded olsun (23a-117), (25a-125).

Ġanîm ol-

...sarı yaylı avçı görende ġanîm olub karşılaşur (8b-59).

Ġanime kıan kıustur-

Ķara Göneye ümid olañ, büyüldüġice düşmenüñ ödin yarañ, kıarıduġıca ġanîme kıan kıusdurañ, kıalın Oġuzuñ yüġrüġi...(3a-37), (13b-79).

Ķan utdur-

... deġedüġi igidlere hürmet iden deġmiyeñ kıavatlara kıan utdurub ceza vereñ, Salur (12b-75).

Süksün böl-

...er mavaldur; kıara polad sav kıılıcuñ yavızı kıalıncaķ baş öġütürür, süksün bölür (10a-65).

4.3. Mertlik/Yiġitlik/Kahramanlık/Cesaret

Ķapubeni duman çöküb toz eġlen-²⁴

Kazaķuclar erdemidir; meydanında çapubeni duman çöküb toz eġlenmaķ (16b-91), (19b-103).

Devlet bas-

İki yaġı dürüşende devlet basar, dürüşmişce yād yaġını varur ġelür (4a-41).

Devlet kııl-

Ĥaķķ Te'ālā bir igide devlet kıılsa (5b-47).

Devre bas-

...varduķında Alay Ĥanlımıñ Bolay Ĥanı devre basan (26a-129).

Er böġürt-

...yarma kıabaķ cidāsınuñ ucında er böġürden (13a-77).

Ġanime kıan kıustur-

Ķara Göneye ümid olañ, büyüldüġice düşmenüñ ödin yarañ, kıarıduġıca ġanîme kıan kıusdurañ, kıalın Oġuzuñ yüġrüġi...(3a-37), (13b-79).

Gök yüzindeñ yér yüzine ġölġe sal-

... şāhî şunķar gök yüzindeñ yér yüzine ġölġe salsa, arı cihān yüzine ġöz ġezdürse (4b-43).

Heybetindeñ yér omrul-

---

²⁴ Tozu dumana katmak.

...Adabasa yérinde, heybetindeñ yér omrulañ, ganîmine heybet-ilen bañanda yürek yaran, ayağın üzengüye basanda doquz tuman Gürcistana ürkü şalañ, ulaldugıca Ğazan, atası...(2b-35), (13b-79), (25b-127).

Ƙan utdur-

... degedügi igidlere hürmet iden degmiyeñ qavatlara kan utdurub ceza vereñ, Salur (12b-75).

Ƙarime dut-

...yüz min kâfire qarşı geldüm, qarime dutdum (26b-131).

Ƙılıc çal-

... qara polad, sav kılıcı kimler almaz dîn yolında, tersâ dînli kâfirlere kimler çalmaz; kılıc çalan, yerler açan, başlar keseñ, halebi alañ, Şamı alañ, altun taht-ı Mışırda Sultân ... (1b-31), (2b-35).

Ƙoçaq ol-

Yéglér başı Yégenek kimi kılıcına pehlivân qoçaq olsa (14a-81).

Ürkü şal-

Adabasa yérinde, heybetindeñ yér omrulañ, ganîmine heybet-ilen bañanda yürek yaran, ayağın üzengüye basanda doquz tuman Gürcistana ürkü şalañ, ulaldugıca Ğazan, atası...(2b-35), (13a-77), (13b-79).

Yerler aç-

Kara polad, sav kılıcı kimler almaz dîn yolında, tersâ dînli kâfirlere kimler çalmaz; kılıc çalan, yerler açan, başlar keseñ, halebi alañ, Şamı alañ, altun taht-ı Mışırda Sultân ... (2b-35).

4.4. Gelip Geçicilik

Dünyâdañ gelip geç-

Ğazan kimi qoçaq igid dünyâdañ geldi, geçdi (31b-151).

5. Türkiye Türkçesinde Aynı Şekilde Kullanılan Deyimler

Dede Korkut'un üçüncü nüshasında tespit ettiğimiz deyimlerin bir kısmı varlığını sürdürerek hiç değişmeden ya da kısmen değişerek günümüzde de kullanılmaktadır.

Abdâl ol- (24b-123), amân dile- (17a-93), bahadır ol- (13a-77), bahtı açıl- (19b-103), (14a-81), (26a-129), baş öğüt- (10a-65), baş uçur- (19b-103), baş vérüp baş al- (15b-87), bél baq(ğ)- (25b-127), boynın (v)ur- (14a-81), (26a-129), cezâ ver- (12b-75), çok ekip az götür- (21b-111), dünyâdañ gelip geç- (31b-151), ecel al- (22a-113), élçi gét- (14a-81), eli varma- (12a-73), er ol- (11b-71), fırsat düş- (5b-47), gönlin al- (25a-125), gönül qalğ(k)- (4a-41),

göz gezdür- (4b-43), (10a-65), hacı ol- (14a-81), harâb éyle- (15b-87), harâc al- (26a-129), hayr gör- (22b- 115), hürmet i(e)t- (12b-75), ihsân kıl- (24b-123), kâr étme- (2a-33), kılıc çal- (1b-31), (2b-35), mürüvvet dile- (17a-93), uğurlu ol- (13b-79), ulusını sayma- (14a-81), ümid ol- (2b-35), (13b-79), yéri gögi yarat- (15a-85), (23a-117), yerler aç- (2b-35), yola düş- (27b-135), yüregi dolup taş- (27b-135), yürek(i) olma- (11b-71), yüz çevir- (23b-119), (23b-119), (25b-127) örneklerini verebiliriz.

Sonuç

Dilin söz varlığını oluşturan, dilin zenginlik ölçütleri içerisinde yer alan deyimler, Dede Korkut'un üçüncü nüshasında sıklıkla kullanılmıştır. Dede Korkut'un üçüncü nüshasında geçen deyimlerin bir kısmı günümüzde de varlığını sürdürerek hiç değişmeden ya da kısmen değişerek kullanılmaktadır. Anlatımı süslemek, güzelleştirmek, kuvvetlendirmek, savunulan düşüncüyü etkili kılmak amacıyla metinlerde deyimlerin kullanıldığını söyleyebiliriz. Metinde tespit edilen deyimlerin oluşum bakımından çoğunlukla isim + olmak, isim + kılmak, isim + etmek, isim + almak şeklinde oluşturulan birleşik fiillerden oluştuğu görülmektedir. Anlam bakımından da inanç, kaza-kader, ölüm, dünyanın gelip geçiciliği, mertlik/yiğitlik/kahramanlık, dost/düşman/ intikam konularını daha anlaşılır kılmak için deyimlere başvurulmuştur. Ayrıca benzetme yapılırken (...kimi bahâdır olmak, kimi uğurlu olmak, kimi yég kemândâr ohçı olmak) gibi deyimler kullanılmıştır.

Kaynakça

- AKSAN, D. (2013). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSOY, Ö. A. (1965). *Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- AZMUN, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- EKİCİ, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar, *Milli Folklor*, 123, 5-22.
- ERGİN, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2011). *Dede Korkut Kitabı-1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERSOY, R., AKPINAR, B. (2009). Dede Korkut Metinlerinden Hareketle Sivas'ta Yaşayan Atasözleri, Deyimler, Alkış ve Kargışlar Üzerine Bir Araştırma, *Türkbilgi*, 18:103-121.
- GÜL, R. (2008). Dede Korkut Hikâyelerinde Söz Kalıpları, *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10: 100-105.

Özgür, U. (2020). Dede Korkut'un Üçüncü Nüshasında Geçen Deyimlerin Oluşum Şekilleri ve Bu Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 3(5), 37-60.

- KORKMAZ, Z. (2008). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NASSER Khaze Shahgoli vd. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 147-379.
- PALA, İ. (2000). *İki Dirhem Bir Çekirdek*. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.
- TİRAŞ, Yusuf C., Ertürk, H. (2016). Dede Korkut Kitabında Geçen Atasözlerinin Anlamsal İncelemesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Anlamlıları, *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(4), 135-150.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VURAL, H. (Tarihsiz). Dede Korkut Destanlarında Geçen Atasözleri Üzerinde Bir İnceleme, https://www.academia.edu/9630722/DEDE_KORKUT_DESTANLARINDA_GE%C3%87EN_ATAS%C3%96ZLER%C4%B0.

XIV. VE XV. YÜZYILLARDA OSMANLI HANEDANINDA GERÇEKLEŞEN EVLİLİKLER*

Kübra KARAKOÇ**

Öz: Bu çalışmada genel olarak XIV. ve XV. yüzyıllarda Osmanlı dünyasında evlilik için gerçekleştirilen düğünler ile sünnet düğünleri incelenmiştir. Evlilik düğünleri bir toplumun geleneklerinin en çok göz önüne serildiği olaylardan birisidir. Sünnet düğünleri ise geleneksel kültürel faaliyetlerin din olgusuyla birleşmesiyle dayanışma ve aynı toplumun fertleri olmanın hissedildiği anlardır. Bu düğünler esnasında yöneten ve yönetilenler aynı ortamda buluşurlar. Hayatın bir parçası olan düğünler sosyal bir olay olarak toplum üzerindeki birleştirici ve bütünleştirici özelliğinin yanında aynı zamanda yardımlaşma için yapılan etkinliklerdir. Yönetenin kudreti ve adaleti düğüne yansır. Davetliler güçleri oranında hediyesiyle düğüne iştirak eder. Düğüne davet ve ona icabet toplumda var olan adeta gizli bir toplumsal sözleşmenin yenilenmesi anlamı taşır. Düğüne davet edilmek ya da davete sebepsiz icabet etmemek sosyal ilişkileri yeniden gözden geçirilmesi gerektirecek kadar önemli olarak algılanır. Hanedan üyelerinin düğünleri siyasi ve diplomatik özellik içerdiğinden düğün merasimleri devletlerarasında resmi protokolü gerektiren önemli bir olay olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Padişahların Evlilik Düğünleri, XIV. ve XV. Yüzyıl Kronikleri.

XIV. AND XV. MARRIATS THAT HAVE BEEN REALIZED IN THE OTTOMAN DYNASTY IN THE CENTURY

Abstract: In this study, wedding ceremonies in XIV. and XV. centuries in the Ottoman World were generally examined. Weddings are one of the events in which the traditions of a society are displayed the most. Circumcision ceremonies are the moments when solidarity and being members of the same community are felt when traditional cultural activities are combined with the phenomenon of religion.

* Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında tamamlanan “*Osmanlı- Bizans Kroniklerinde Düğün ve Ölüm*” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak üretilmiştir.

** Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi (Mezun) nisankubra@gmail.com. ORCID: 0000-0003-4271-1508

During these weddings, the rulers and the ruled meet in the same environment. Weddings, which are a part of life activities that are organized for solidarity as well as having unifying and integrating features on society as a social event. The power and justice of the ruler is reflected in the wedding. The guests participate in the wedding with their gifts in proportion to their strength. The invitation to the wedding and acceptance of the invitation stands for a secret renewal of the social contract existing in society. Not being invited to the wedding or not responding to the invitation without reason is perceived as important enough to require a review of social relations. Since the weddings of the members of the dynasty had political and diplomatic features, wedding ceremonies were accepted as important events requiring an official protocol between states.

Keywords: Ottoman State, Circumcision ceremonies of Princes, Weddings of Sultans, XIV. and XV. Century Chronicles.

Giriş

Aile, toplumsal bir birlik oluşturduğu için eski Türk devletlerinden günümüze kadar önemli ve değerli bir müessese olarak görülmüştür. Evliliğin gerçekleşmesi ya da evlilik olması bir aile kurma amacı taşımaktadır. İnsan soyu ve varlığının devam etmesi için evlilik her toplum ya da din için zorunluluktur. Bu doğrultuda evlilik toplumların inancına, gelenek ve göreneklerine göre gerçekleşmekteydi. Fakat bu durum sadece soy devamı için yapılmamakta tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermekle birlikte yapılan evliliklerin amacı da zamansal ve mekânsal şartlara bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Osmanlı hanedanına mensup kişilerin gerçekleştirdiği evliliklerin hangi sebeplerle yapıldığı incelendiğinde, evliliklerin pek çok neden ve amaç doğrultusunda yapıldığı görülür. Hanedan üyelerinin evlilikleri birbirini seven iki kişinin hayatlarını birleştirmeden daha ziyade siyasi çıkarlar, toprak genişletme politikası ve daha geniş coğrafyaya hâkim olma istediği, çocuk sahibi olmak, tahttaki hükümdarın vefatı ile hanedanın başına geçebilecek bir erkek çocuk varis bırakmak ve böylece devletin devamını sağlamak nedeniyle yapılan evlilikler olarak görülebilir. Osmanlı devletinde evliliklerin gerçekleşmesinde diğer bir neden ise rivayetlere göre evlenen çiftlerin evlenmeden önce birbirlerini rüyada görmesi ve bunun akabinde herhangi bir şekilde karşılaşmaları nedeniyle karşılaşması neticesinde düğün töreni ile evlenmeleri idi.

Osmanlı Devleti'nde evlilik düğünleri dini inanç doğrultusunda gerçekleşmekteydi. Osmanlı hanedanı İslam inancına mensup olduğu için İslam dini, kültürel, dini ve toplumsal yaşayış biçimlerinin şekillenmesinde önemli derecede etkiliydi.

Osmanlı Devleti'nde yapılan düğünler çeşitli nedenlere dayanmaktaydı. XIV. ve XV. yüzyıl Osmanlı kaynaklarına dayanarak Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen düğünler ne şekilde oluyordu? Kız alma merasimleri nasıl gerçekleşiyordu? Düğün esnasında yapılan faaliyetler nelerdi? Düğün öncesi neler yapılıyordu? Çalışmamızda bu sorulara cevap arayacağız.

1. XIV. ve XV. Yüzyıl Osmanlı Sultanlarının Düğün Törenleri

Osmanlı kaynaklarında evlilik ile ilgili bir kadın için dini yönden “helal” kavramı kullanılmaktaydı. Helal ise Allah'ın müsaade ettiği yani evlenmek için uygunluk anlamı taşıyarak yapılacak evlilik için herhangi bir engelin bulunmadığını gösterirdi. Osmanlı hanedanında görüldüğü gibi nikâh şeriat usulüne göre yapılır ve bu da toplum açısından dönemin şartlarına göre resmi evlenme sayılırdı. Çiftlerin Allah katında evlenmesi Allah'ın izin verdiği bir evlilik olduğunun göstergesiydi. Nikâh'ın kıyılması da toplum açısından bu denli önem taşımaktaydı.

Osmanlı hanedanında rüyaların evlenme üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Bu görülen rüyalar dönemin şeyhlerine anlatılır ve onlar tarafından yorumlanırdı. Bu rüyaların yorumlanması ile nikâh ve evliliğe adım atılırdı. Ertuğrul Gazi'nin görmüş olduğu rüyayı Şeyh Edebalı'ye anlatması ve şeyhin bu rüyayı yorumlamasıyla Ertuğrul Gazinin oğlu Osman Gazi ve Şeyh Edebalı'nın kızı Bala Hatunun evlenmesi gerçekleşmiştir. Şey Edebalı'nın kızı Neşri Tarihi'nde “Mal Hatun” diye geçerken Oruç Beğ Tarihinde ve Hadidi Tevarih-i Al-i Osman da ise “Rabia” olarak geçmektedir.¹ Eski Osmanlı tarihçileri Şeyh Edebalı'nın kızını Mal Hatun olarak adlandırır, fakat Orhan Gazi'nin annesi olan Mal Hatun Ömer adındaki bir zâtın kızı olmakla birlikte Edebalı'nın kızı Bala Hatun'dur.² Osmanlı resmi kayıtları yanlış olarak Orhan'ın dedesinin Edebalı olduğunu söyler.³

“Ertuğrul doğru ol şeyhe geldi. Ol gördüğü düşünül ol şeyhe dedi. Eytdi: “Ya şeyh! Düşümde gördüm. Senün koynundan bir ay doğar, gelür benüm koynuma girür. Ve girü göbeğümden bir ağaç biter, gölgesi âlemleri (bütün, cihan, kâinat) dutar. Gölgesinün altında dağlar olur. Her dağın dibinden sular çıkar. Bu sulardan kimi içer ve kimi bağlar bahçeler savururlar, çeşmeler

¹Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1503)*, Haz. Necdet Öztürk, 1.Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 10; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma Neşri Tarihi*, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, C. I, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 75. ; Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991, s. 32.

²Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 55.

³İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. I, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 105.

akıdurlar. Ol uykudan uyandım. Düşüm budur kim dedüm, ta'birini buyurun" dedi. Şeyh eyitti: "Ya yiğit! Düşünün tabiri budur kim: Senün bir oğlun ola, adı Osman ola. Ve benüm dahi bir kızım ola, adı Rabia ola. Andan ol kızımı senün oğlun Osman ala. Ol kızımından anun oğulları ola. Andan bir oğlu ola, adı Orhan ola. Ol Orhan'dan ced-ber-ced padişah olalar. Muştuluk olsun sana kim, padişahlık verildi, senünneslüne dedi. Mübarek olsun dedi. Ertuğrul düşünün ta'birini biliüp Allah'a şükredüp, girü gelip yerinde karar etdi." ⁴

Bu rüyayı gören kişi bazı kaynaklarda Osman'ın babası Ertuğrul bazılarında ise Osman Gazi olarak verilmiştir.⁵ Rüyaların vermiş olduğu mesajlara önem verilir ve yorumlanan mesajlar yerine getirilirdi. Her ne kadar bir rüya sonucu evlenme gerçekleşse de altında yatan başka sebeplerde vardı. Osman Gazi ve Bala Hatun birbirlerini eski bir hisar da görüp tanışıp âşık olmuşlardı. Osman Gazi'nin Bala Hatunu çok beğenmesi üzerine Şeyh Edebali'den istemiştir. ⁶ Şeyh Edebali bu istediği kendisinin fakir bir şeyh olması ve Osman Gazi'nin Kayıhan neslinden gelmesi ve kızının çok üstünde ve denk görmemesinden ötürü reddetmiştir⁷. Osman Gazi bu evlilik için Eskişehir Beyine danışıklık etmiş fakat Beğ, Bala Hatunu Şeyh'den kendisi için istediğinde ret cevabı almış bu durumda da kızını Osman Gazi'ye vermek istediğini düşünerek intikam yolunu seçmiştir. Velhasıl Osman Gazi bir gece gördüğü rüyayı anlatıp yorumlattıktan sonra Osman Gazi ile Bala Hatunun evliliğine zuhur düşecek engelli ortadan kaldırmış, düğün cemiyeti sultanlarının izdivaçlarındaki tantana ile değil, Peygamber'in Şeriatına ve göstermiş olduğu misale uygun olarak yapıldı.⁸ Bu evliliğin nikâhını Edebali'nin müritlerinden "Turgut" adındaki bir derviş akdetti ve Osman onun hizmetine karşılık, cami yakınında ve nehir kenarında bir ikametgâh vaat etti. Müstakil padişah olunca, derviş için bir tekke inşa ettirdi ve mamur köyler ile arazi tahsis ederek vaadini yerine getirdi.⁹ Rüyanın yorumlanmasıyla evlilik gerçekleşmiştir. Ancak bu evliliğin altında yatan sebepler arasında sadece Osman Gazinin âşık olması ve görülen rüyanın etkili olduğunu söylemek yanlış olur. Bu dönemde padişah, fakih, derviş gibi

⁴Oruç Beğ, *a.g.e.*, s. 10

⁵Neşri Tarihi, Ertuğrul Gazinin olduğunu belirtirken Aşıkpaşazade Osman Gazi'nin rüya'yı gördüğünü söyler.

⁶Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 55.

⁷Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 55.

⁸Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991, s. 32.

⁹Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. I, Çev. Mehmet Ata, Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul Medya Ofset Yayınevi, s. 67.

din adamlarına danıştırdı.¹⁰ Osman Gazi'nin Bala Hatun ile evliliği Şeyh Edebalı'nın Anadolu'nun toplumsal yapısı üzerinde birlik teşkil etmesini ve Osmanlı beyliğine manevi bir saygınlık kazandırmasının yanı sıra siyasi anlamda da güç elde etmesini sağlayacaktır.¹¹ Osman Gazi'nin diğer bir evliliği Orhan Gazi'nin annesi Mal Hatun adındaki Umur ya da Ömer adında muhtemelen saygın bir beyin kızıdır.¹²

Osmanlı döneminde evlenilecek kadınların İslam dininin evlilik için istediği şartları taşımaları için bir uyum denklik (Biz kandan, sizin gibi al-i cenap kandan)¹³ arandığı görülmektedir. Hanedan mensuplarının evliliğin gerçekleşmesinden önce karşı tarafa bir elçi gönderilmekteydi. Elçiler karşılıklı olarak gönderilir ve evlilik gerçekleşene kadar da iki taraf arasında anlaşmayı sağlardı. Bala Hatun ile Osman Gazi'nin tanışması sonrası elçiler devreye girerek kız istemek için hazırlıkların yapılmasına katkı sağlamışlardı. Konya'dan rütbece büyükler kızı alıp getirip büyük düğünler edip nikâh yaptılar. Osmanlı kaynaklarında geçen "âli düğünler" ifadesinden anlaşıldığı gibi Osmanlı toplumunda düğünler şaşaalı ve gösterişli bir şekilde yapılmıyordu. Düğün sonrası Osman Gazi sabah vakti gusül abdesti alıp sabah namazını kılıp beraberinde süvarilerini, bahadırlarını, dilâverlerini alıp koşu meydanında at binmiş ve adet geleneği olan ava çıkmışlardır. Osmanlı devletinde düğün sonrası at meydanında at binmek ve ava çıkmak bir gelenektir.

"Bir gün Ertuğrul gönlüne bu geldi kim, ol düş kim görmüşdü evayilde, ol düşünüşü Şeyh Ede Balı'ya ta'bir etdürmüşti, Hak ta'ala Şeyh Ede Balı'ya dahi bir kız verdi, adını Rabia komuşdu. Ertuğrul, Şeyh Ede Balı'nun kızını Osman Gazi'ye alıverdi, âli düğünler eyledi. Konya'dan Rabia Hatun'u alup gelüp Konya'nun ekâbirleri, uluları hep gelini bile getürdiler. Rabi'a hanumu nikâh edüp verdiler. Ol gece Osman Gazi murat verip murat aldı. Yarındası yiğit yenil, ekabir ü ayan ulu kiçi at koşusuna çıktılar. Osman Gazi dahi subh vakti durup gusledüp, abdest alup subh namazını kılıp, Rüstem-var ata süvar olup, dilaver, şir-i nerler, bahadırlar, alp erenler koşuya meydana çıktılar, at koşusu etdiler. Adet üzerine av şikâr etdiler."¹⁴

¹⁰ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2010, s. 21.

¹¹ Murat Belge, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 119.

¹² Murat Belge, *a.g.e.*, s. 119.

¹³ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma Neşri Tarihi*, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, C.I, 4.Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 75.

¹⁴ Hadidi, *a.g.e.*, s. 32. ; Oruç Beğ, *a.g.e.*, s. 13. XIV. ve XV. Yüzyıl kroniklerinde "Mal Hatun ile Bala Hatun'dan bahsederken tarihçiler bu isimleri karıştırmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde evlilik konusunda dikkat çeken diğer bir husus ise çok eşlilik idi. Osmanlı sultanları ya da toplumun erkek fertleri birden fazla kadın ile evlenebiliyordu. Şer'i örf ve adetlere göre İslami açıdan birden fazla kadınla evlenmek caizdi. Şeyh Edebalı'nın 120 yıllık ömrü boyunca yiğitliğinde ve pirlüğünde iki eş aldığı görülmektedir.¹⁵

Yapılan evliliklerle sadece çiftler arasında bağ kurulmuyordu. Bu evlilik müessesesi aracılığıyla aileler arasında da bir ilişki kuruluyordu. Günümüzde olduğu gibi akrabalık ilişkisi meydana geliyor ve her biri bacanak, dünür, kaynana, kayın baba gibi unvanlar alıyordu.

Osmanlı Devleti'nde sadece sultanların düğünleri değil beylerin, din adamlarının ya da Osmanlı Devleti'ne komşu tekmurlarının da düğünleri hakkında kaynaklar yetersiz olsa da bilgi sunmaktadır. Sultan etraflarındaki bu kişilerin düğünlerine icabet edebiliyordu. Kimi zaman bu icabet dostluk kimi zamanda düşmanlık doğurabiliyordu. Osman Gazi'nin silah arkadaşı Köse Mihal'in kızını Gül Falonoz Beğ'inin oğlu ile evlendirmesi olayında görüldüğü gibi. Bilindiği üzere Köse Mihal Osman Gazi'nin düğün gecesi at meydanından dönerken Müslüman olmasıyla¹⁶ tanışık olmuşlardır. Bu dostluk sebebi ile de Köse Mihal etrafındaki tekmurlarının baskısı ile de Osman Bey'e okuyucular göndermiştir. Osmanlı devlet geleneğinde gerçekleşen eğlence ve düğün törenlerine davet etmek amacıyla okuyucular gönderilirdi. Bu okuyucular davet ettikten sonra Osman Bey davete karşılık sürü ile koyunlar göndermiştir. Bu koyunlar düğüne hizmet edenlere yedirilmesi için gönderilmiş aynı zamanda da Osmanlı Devleti'nde böyle bir hediyeleşme gücünün ve gösterişinin sembolüydü. Çünkü düğün öncesi ayrı hediyeler düğün sonrası farklı hediyeler getirilir ya da gönderilirdi. Osman Gazi düğüne geldiğinde ise halılar, kilimler ve sürü ile koyunları saçu¹⁷ olarak getirmiştir. Aynı zaman da gümüş ve altın avadanlık (araç, aygıt, av çantası) okuyucular ile düğün sahibine gönderilmişti. Bu hediyeler mübalağalı şeklinde tarihi kayıtlara geçmektedir. Düğün XIV. ve XV. yüzyıllarda genelde üç gün sürmekteydi.¹⁸

Mübalağa ağır yarak gördü kim adlu düğün eyleye. Düğün esbabı tamam oldu Etrafun kâfirlerine ve tekürlerine okuyucular gönderdü. Ve hem Osman'ı dahi okudu. Ve hem tekürlere dahi haber gönderdi kim: Gelün bu Türk ile aşına olun kim bunun şerrinden emin olasız dedi. Vaade olunduğu

¹⁵Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁶Oruç Beğ, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁷Saçı: Düğün çağırısı, yeni evlenenlere verilen hediye ya da bazı düğün ve şenliklerde ortaya saçılması adet olan inci, maden para, şeker, hububat gibi şeyler.

¹⁸Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 23.

gün geldiler. Düğüne mübalağa saçular getirdiler. Osman Gazi cemisinden sonra geldiler. Eyü halılar ve kilimler ve sürü ile koyunlar getirdi. Ve illa Osman Gazinin saçusını gayatde beğendiler.¹⁹

Düğünlerin nerede yapıldığına dair kayıtlarda yetersiz de olsa malumat bulmak mümkündür. Mesela Bilecik'in fethi esnasında düğünün Bilecik kalesinde yapılmasının planlandığını öğreniyoruz. Pasajın anlatımından kale gibi kapalı ve güvenli yerlerde düğünlerin yapılmasının daha yaygın olduğu anlaşılıyor. Bununla birlikte düğünlerin günümüzdeki kır düğünleri gibi dışarıda sahrada da yapıldığı anlaşılıyor. Yine metnin anlatımından evlilik düğünleri sadece eğlence amaçlı ya da tanışma niyetiyle değil, düğün yerini kale dışına çıkararak kalenin fethini kolaylaştırıcı bir unsur olarak da görüldüğünü gösterir. Aşağıda orijinal metinden anlaşılacağı üzere düğünlere toplumun büyük bir kesiminin de katıldığı anlaşılmaktadır.

Mihail, Osman Gazi'nün bu haberin gelüp teküre haber verdi. Tekür dahi gayet sevindi. Can ile sözünü kabul etti. Mihail'e gine göndürdi. Bir güne va'de olundu kim Osman Gazi dahi anda vara. Ve hem dedi kim: "Bizüm hatunlarımız sahraya öğrenmişlerdir. Bilecük dar yerdür. Düğünü anda etmesünler" dedi. Bu sözü tekür kabul etdi. Düğünü Çakır Bınarı'nda eyledi. Ve hem va'de-i sahihde Osman Gazi dahi öküzlerini yükletdü. Hemişe ileden hatunlara verdi. Sürdüler ahşam karanusından hisara girdiler. Bir iki katar öküz kim hisara girdi. Keçe yüklerinden adam ilen yalın kılıçlar döküldü. Def'i kapucuları paraladılar. Hisarda hod adam az kalmış idi. Ekseri düğüne gitmişleridi. Hisar feht edildi.²⁰

Osmanlı toplumunda kadınlar düğünlere götürüldüklerinde ayrı bir yerde konaklardı. Kadın namus olarak görülmüş herhangi bir durum yaşanmaması için bu şekilde erkeklerin görmediği yerde bulunması uygun görülmüştür. Gerçekleşen bu siyasi faaliyetler neticesinde düğün gerçekleşememiş düğün mevkiine gelen Osman Gazi fethi gerçekleştirip gelini de alarak²¹ Orhan Gazi ile evlendirmiştir.²² Yarhisar Bey'inin kızı Holofira'nın ismi (Lülüfer = Nilüfer) olarak değiştirilmiştir. Hadidi eserinde Osman Gazi'nin düğün yaptığını belirtmiş fakat bu düğünün nasıl olduğuna ilişkin bilgi vermemiştir.²³

Yine Osmanlı kaynaklarında sıkça karşımıza çıkan rüyalar vesilesi ile yapılan evliliklerden biri ise Aydos tekfurunun kızı ile Gazi Rahman'ın

¹⁹Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 23.

²⁰Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 25.

²¹Müslüman olmasıyla Nilüfer Hatun adını alarak Orhan Gazi ile evlendirilmiştir.

²²Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s.105. ; Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 27.

²³Hadidi, *a.g.e.* s. 43.

evliliğidir. Orhan Gazi döneminde Aydos Hisarı'nın alınmasıyla bu evlilik gerçekleşmiştir.²⁴ Kızın gördüğü rüyayı yazıp Orhan Gazi'ye vermesi ile Orhan Gazi tarafından kendilerine birçok mal ve eşya verilmiştir.²⁵

Rüya görülmesi ile evlenmek yaygındı fakat bir fetih sonrası gerçekleşen evlilik fethedilen yerin hâkimi ile akrabalık oluşturulması, kızının alınması siyasi ve toplumsal açıdan Osmanlı Devleti için bir politikadır. Aşıkpaşazade Tarihi'nde verilen bilgiler doğrultusunda Orhan Gazi döneminde gerçekleşen bu evlilik fethedilen yerde kalıcı iskânı sağlamak amaçlı yapıldığını söylemek doğru olur. Bu şekilde bir akrabalık bağı oluşturmak devletin siyasi geleceği için önemli bir noktadır.

Osmanlı Devleti Orhan Gazi döneminde 1331 yılında gerçekleşmiş olan İznik'in fethi sonrasında, fetih yapılan yerde eşleri cenk sırasında ya da açlıktan ölmüş kadınlar getirilerek gazilerin bu kadınlarla evlenmeleri istenmiştir.²⁶ Bu evlilik gerçekleştiğinde ise şehirde onarılıp tamir edilen evlerden birisi çiftlere oturmaları için veriliyordu.²⁷ Osmanlı padişahı tarafından verilen bu emir ile dul kadınlar için bir yuva kurma imkânı tanındığı gibi mağduriyetlerinin devlet tarafından telafi edilme gayreti dikkat çekmektedir. Her ne kadar cariyeliğe benzetsek de aradaki ince bir çizgi olan nikâh ile evlendirilmesi Osmanlı Devleti'nin yardım severliğini ve İslami inanç doğrultusunda yaşadıklarını göstermektedir.

Cariyelik "köle" Osmanlı kuruluşundan beri var olan bir durumdur. Kuruluş dönemlerinde savaş sırasında esir alınan cariyeler yaşadıkları daha önceki toplumlarda hukuki olarak serbest "hür" bir statüdeydi. XIV. ve XV. yüzyıllarda cariyelikle ilgili kayıtlar kaynaklarda geçmemektedir. Padişahların ve şehzadelerin cariyeler ile evlendirilmesi II. Bayezid devrinden itibaren görülmektedir.²⁸ Hanedan üyeleri cariyelerle evlenmiş fakat cariyelerle nikâh kısılmamıştır. Çünkü şeriat usulüne göre cariyeye padişahın malı sayılıyordu.²⁹

Orhan Gazi'nin bir diğer evliliği ise III. Andronikos'un kızı Asporçe Hatun ile gerçekleşmiştir.³⁰ Fakat kaynaklar bu evliliği dair bilgi vermemektedir.

²⁴Hadidi, *a.g.e.*, s. 58. ; Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s.46-48.

²⁵Hadidi, *a.g.e.*, s. 58.

²⁶Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 159. ; İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, s.122.

²⁷Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 59.

²⁸Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s. 22.

²⁹Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s. 39-40.

³⁰Mikhael Doukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 27.dipnot 40 ; Murat Belge, *a.g.e.*, s. 119.

Halil İnalçık; Osmanlı dönemine ait en önemli ve eski belgenin Asporçe vakfiyesi olduğunu ifade etmektedir. 1323 yılında düzenlenerek bu belgede “Osman Gazi b. Ertuğrul’un oğlu Orhan’ın eşi Asporçe Hatun, kendi huzurunda Alâeddin Paşa’yı vakıfları için vekil tayin etmiştir”.³¹ Bu kayıtlardan yola çıkarak Asporçe Hatun’un Orhan Gazi’nin eşi olduğunu şüphe kalmaz. Fakat düğünlerinin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini bilmiyoruz. Orhan Gazi’nin Bizans hanedanına mensup Asporçe Hatun ile gerçekleştirdiği bu evlilik siyasi amaçla gerçekleştirilen evliliklere bir örnektir.

Kantakuzenos’un 1345 yılında rakiplerine karşı Orhan Gazi’den yardımcı kuvvet istemesi ve Orhan Gazinin bu teklifi kabul etmesiyle kızı Teodora’yı Sultan Orhan’a vermeyi teklif etmiştir.³² Orhan Gazi’nin 6.000 kişilik yardımcı kuvvet göndermesiyle Sultan Orhan 1346 yılında VI. Kantakuzenos’un kızı Theodore ile evlenmiştir.³³ Kantakuzenos’un kendi yazdığı tarihte Orhan Gazi’nin kızına talip olduğu söylemiştir.³⁴ Anlatıma göre Kantakuzenos Orhan Gazi’ye bir heyet gönderip kızını almasını istemiştir. Orhan Gazi de 30 gemi ile bir hayli süvari ve güvenilir adamlarıyla bir heyeti Silivri’ye gönderir. İmparator, ordusu ve kraliçe ile Silivri’ye gelir.³⁵ Evlilik Bizans İmparatorluğu’nun geleneğine göre yapılır. Kantakuzenos nikâh töreni öncesi Silivri kalesi dışında kendisine bir taht kurdurur. Ertesi gün diğer kızları ile birlikte imparatoriçe gelin adayıyla çadırda kalır. Teodora kurulan bu tahta gelip oturur. İmparator bu tahtın çevresindeki sırma işlemeli perdenin ipini keser. Bunun üzerine perde açılır ve Teodora taht üzerinde görülür. Elinde şamdan tutan Teodora çalan müziğe uygun şekilde hareket ederek etrafında askerler diz çökmüş şekilde düğün töreninde yer alır. Türk heyeti gelini sevinçler içinde alarak ülkelerine götürür. Teodora burada da merasimle karşılanır.³⁶ Bu düğün için olağan dışı görülen bir durum mevcuttu. Düğün Osmanlı topraklarında değil Bizans topraklarında yapılmıştır.³⁷ Orhan’ın Teodora ile evliliği Osmanlı kaynaklarında geçmemektedir. Bizans kaynaklarında ise Kantakuzenos’un

³¹ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2010, s. 42.

³² Laonikos Chalkondyles, *a.g.e.*, s. 36-37; Stewen W. Reinert, “Orhan” *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander. P. Kazhdam, C.I-III, Oxford Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, Oxford University, New York-Oxford 1991, s. 1533.

³³ Laonikos Chalkondyles, *a.g.e.*, s. 36-37.

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 135.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 135.

³⁶ Halil İnalçık, *a.g.e.*, s. 54.

³⁷ Anthony Bryer, *a.g.e.*, s. 479.

vermiş olduğu çeyizin karşılığında Orhan Gazinin bu evliliğe razı olduğu ve gelen elçileri de hediyelere boğduğu belirtilmektedir.³⁸ Theodora'nın çeyizi ile Bursa'ya geldiği 1346 Ocak ayında söz kesilmiştir.³⁹ Böylece bir Osmanlı hükümdarı Bizanslı bir prenses ile evlenmiştir.⁴⁰

1360 -1389 yılları arasında tahta kalmış olan I. Murat'ın yapmış olduğu evliliklere dair bilgiler sınırlıdır. Düstûrnâme-î Enverî'de verilen bilgiler doğrultusunda Sırp çarının kızı ile evlendiği bilinmektedir.⁴¹ Erken dönem Osmanlı kaynakları Murat Hüdavendigârın daha çok siyasi faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Osmanlı kroniklerinden ise daha çok oğlu Yıldırım Bayezid'in siyasi amaçla yaptığı evlilikler anlatılmıştır. I. Murat'ın zevcelerinden Gül Çiçek Hatun ile olan evliliği bilinmektedir. Gül Çiçek Hatunun, Rum kökenli olduğu ve Karasi Beyi Aclan Bey'in cariyesi olduğu Orhan Gazi'nin bu beyliği ortadan kaldırmasıyla Bursa'ya getirilerek Murat ile evlendirildiği anlaşılmaktadır.⁴² Düğünün nasıl olduğuna dair bilgi yoktur. XIV. yüzyılda Osmanlıların Bulgar ile temasa geçip onları tanımaları, Rumeli'ye geçişlerinden sonra başlasa da asıl karşılaşmaları Murat zamanının da olmuştur. Türk fethi karşısında mücadele edemeyeceklerini anlayınca Bulgar çarı Şişman, Sultan Murat ile barış yaparak ılımlı bir politika izleme yolunu seçmiştir. Osmanlı himayesini ve vergi vermeyi kabul ederek kızı Mara'yı da Murat Hüdavendigara eş olarak vermeyi teklif etmiştir.⁴³ Murat Hüdavendigâr bu evlilik ile oluşan akrabalık bağlarını da kullanarak Anadolu ve Balkanlarda siyasi üstünlük sağlama politikası izlemiştir. Bu evlilik hakkında bilgiler Enver'inin eserinde verilmiştir. Sultan Murat'ın yanında düşmanın dilini iyi bilen Ömer adında bir hocanın olduğu ve Sultan Bursa'da iken Niğbolu'da bir çar kızının bulunduğunu adının ise Mara olduğu belirtmektedir. Çok güzel bir çehreye sahip olan bu kıza 400 beyin âşık olduğu anlatılmıştır. Akabinde Osmanlı saray çevresinden temsilciler ve Hacı Ömer Niğbolu'ya giderek 40.000 askerin içinden kızı alıp Bursa'ya getirmiş ve düğün yapılmıştır. Kızın kaçırılmasından sonra beyler bu olayın sorumlusu olarak Sırp çarını

³⁸Mikhael Doukas, *a.g.e.*, s. 27.

³⁹Mikhael Doukas, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁰Anthony Bryer, *a.g.e.*, s. 473.

⁴¹Düstûrnâme-î Enverî, *Osmanlı Tarihi(1299-1465); 19-22 Kitaplar*, haz. Necdet Öztürk, 2.Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 25-27.

⁴²Murat Belge, *a.g.e.*, s. 121.

⁴³Laonikos Chalkondyles, *a.g.e.*, s. 56-57. ; Mustafa Cezar, *a.g.e.* s. 114-115. ; Nicolae Jargo, *a.g.e.*, s. 155.

suçlamışlardır. Bu durum karşısında Ungurus kralı⁴⁴ Sırp çarına Murat ile savaşması için 70.000 kişilik asker göndermiştir.⁴⁵ Bu bilgilerde yola çıkarak Osmanlı hanedanından ilk Balkanlı çar kızı ile evlenen sultanın Murat Hüdavendigâr olduğu söylenebilir.⁴⁶

Murat Hüdavendigâr görülen başka bir evliliği ise Neşri tarihinde yer verilmiştir. Fakat bu evlilik hakkında herhangi bir kız alma isteme merasimi ya da düğün hakkında bilgi yoktur. Sadece Murad İstanbul tekfurunun bir kızını kendine ve iki oğlunu da İstanbul tekfurunun iki kızı ile evlendirmiştir.⁴⁷

Osmanlı devletinin kuruluş döneminde yazılmış bir Osmanlı tarihi yoktur. Günümüze intikal eden Osmanlı tarihlerinin büyük çoğunluğu Fatih Sultan Mehmet döneminde özellikle II. Bayezid zamanında kaleme alınmıştır. Bundan dolayı kuruluş döneminde gerçekleştirilen düğünler yeterince kroniklere yansımamıştır. Bu dönemde intikal eden bilgiler daha çok siyasi içerikli olaylara aittir. Toplumsal hayata ve düğünlere ilişkin bilgilerin azlığı dikkat çekmektedir.

Osmanlıların evlilik yolu ile kurulan akrabalık ilişkisi ile yeni müttefikler kazanarak egemenlik alanlarını Anadolu ve Balkanlarda genişletmişlerdir.⁴⁸ Kuruluş döneminde Osmanlı padişahları her ne kadar Hıristiyan hanedanlara mensup kadınlarla evlendikleri kadar kendilerine ve şehzadelerine Anadolu beylerinin kızlarını da eş olarak almışlardır. Kendi kızlarını ise daha çok beyler, bey oğulları ve kul sisteminden gelen paşalar ile evlendirmişlerdir.⁴⁹ Osmanlı geleneğinde Orta Asya Türk devletlerinin ve Anadolu beyliklerinin aksine devlet toprakları hanedan üyeleri arasında bölünmüyordu.⁵⁰ Bundan dolayıdır ki hiçbir Osmanlı hanedanına mensup kız çocuğu baba toprağını çeyiz olarak başka hanedanlara götürmemiştir.⁵¹ Osmanlı hanedanının

⁴⁴Macar Kralı.

⁴⁵Düstürnâme-î Enverî, a.g.e., s. 25-27.

⁴⁶Necdet Öztürk, *14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi-Devlet Düzeni Sosyal Hayat*, 1.Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 212.

⁴⁷Mehmed Neşri, a.g.e., s. 239.; Necdet Öztürk, *14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi-Devlet Düzeni Sosyal Hayat*, 1.Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 213.

⁴⁸Necdet Öztürk, a.g.e., s. 214.

⁴⁹Necdet Öztürk, a.g.e., s. 212.

⁵⁰Ayşe Kayapınar, *Kitap Tanıtımı; Nicolas Vatin-GillesVeinstein, Le Sérailébranlé, Essai sur lesmortsdépositions et avènementsdessultansOttomans, XIVe-XIXesiècle (Sarsılan Saray, XIV.-XIX Yüzyıllarda Osmanlı Sultanlarının Ölümleri, Tahtan Çekilmeleri ve Cüluslarına Dair bir Derleme)*, Paris 2003, ISBN:2-213-60963-2,523, Belleten, Cilt: LXVIII, Aralık 2004, Sayı:253'ten ayrıbasım, Ankara 2005, s. 743.

⁵¹Ayşe Kayapınar, a.g.e., s. 743.

gerçekleştirdiği evliliklerde dini inançlar ve izlemiş oldukları diplomatik stratejilerin yapılan evliliklerde önemli yer tuttuğu aşikârdır. Müslüman olan bir toplum inanışları gereği kız çocuklarını Müslüman olmayan bir erkek ile evlendirmezlerdi. Bu durum erkekler için engel teşkil etmiyordu. Müslüman olmayan bir kadın ile evlilik gerçekleştirebiliyorlardı. Evlilik konusundaki bu dini inanış ve oluşan gelenek vatan toprağının bölünmesini engellemek açısından önemli görülmekteydi. Bugün halen Müslüman olan toplumlarda bu gelenek görülmektedir. Bu bilgileri destekler nitelikteki evlilik ise I. Murat'ın kızını Karamanoğlu Alâaddin Bey ile evlendirmesidir.⁵²

Toprağın çeyiz olarak verildiği en dikkat çeken evliliklerden birisi Murat Hüdavendigâr'ın oğlu Yıldırım Bayezid'i Germiyanoglu Beyinin kızı Devlet Hatun ile evlendirdiği düğündür. Osmanlılar, Germiyanoglu beyliği ile akrabalık kurarak ve çeyiz yoluyla büyük miktarda toprak almışlardır. Bu düğünü XIV. ve XV. yüzyıl Osmanlı kronikleri detaylı bir şekilde anlatmaktadırlar. Bu düğünü teferruatlı bir şekilde anlatılması Osmanlı toplumunda gerçekleşen düğünlerin ana hatlarını belirlememiz anlamına gelmektedir. Öncelikli olarak Murat Hüdavendigârı Anadolu'da siyasi olarak genişlemek için atılımda bulunmuştur. Osmanlılar bu dönemde komşuları Germiyanoglu ile çatışma içinde olmak istemiyorlardı. Bu evliliğin asıl gerçekleşmesine vesile olan Germiyanogullarının rakipleri olan Karamanoğullarından korkmasıydı. Germiyanogullarının daha önceki mücadelede Karamanlılara karşı Hamitoğullarının yanında yer alması ve bu sebepten dolayı kendilerini tehdit altında hissetmeleri onları Osmanlılar ile anlaşma yolunu seçmeye itmiştir. Germiyanoglu beyi Süleyman Şah yaşlandığını ileri sürerek oğlu Yakub'a Osmanogulları ile iyi geçinilmesi gerektiğini anlatır ve bunun için evlilik yapıldığında akrabalık ilişkisi kurmanın iyi olacağını öğütler.⁵³ Bunun üzerine Germiyanoglu beyi Osmanlı ile siyasi birlik kurmak isteyerek kızı Devlet Hatun'u⁵⁴ Osmanlı şehzadesi Yıldırım Bayezid'e vermek ister. Akabinde elçi olarak İshak Fakih'i bir heyet ve kıymetli hediyeler eşliğinde Murat Hüdavendigara gönderir. Anlaşma sağlanır ve Germiyanoglu Süleyman Şah kızı Devlet Hatunu Osmanlı şehzadesi Bayezid ile nişanlar ve Hicri 783 (Miladi 1381/82) yılında düğün gerçekleşir.

Bu dönemde elçilere sadece siyasi olarak değil sosyal anlamda da çok iş düşmekteydi. Bu evliliğin gerçekleşmesi için atılan ilk adım elçinin atlar, piş

⁵²Necdet Öztürk, *a.g.e.*, s. 213.

⁵³Necdet Öztürk, *a.g.e.*, s. 215.

⁵⁴Sultan Hatun olarak da bilinmektedir.

keş ve tonuzlu bezlerinden hediyelerle Osmanlı sarayına gitmesi olmuştur.⁵⁵ Süleyman Şah, kızını Murad Hüdavendigar'ın oğlu Bayezid'e layık görürse, kızının cihazı (çeyiz) olarak birkaç hisarı Osmanlılara vermeyi teklif etmiştir. Bu yerler arasında Kütahya, Simav ve Tavşanlı bulunmaktadır. Sultan Murat Han Gazi bu teklifi kabul ederek kavli karar muhkem edilmiştir.⁵⁶ Osmanlı'da çeyiz konusunda taraflar anlaşmış bir karara varılırsa bu netice "çeyiz defterine" yazılırdı. Osmanlı devletinde çeyiz defteri bir nevi evlilik sözleşmesi ile eşdeğer görülürdü. Çeyiz defterin tutulması karşılıklı iki tarafın anlaşması demektir. Çeyiz konusunda anlaşmaya varılınca çevre beyleri düğüne okuyucular tarafından çağrılmaya başlanırdı. Murat Hüdavendigar Bursa'ya dönerek düğün hazırlıkları yaparak komşu Türk beyliklere ve Müslüman devletlere davetiyeler yollamıştır.⁵⁷ Okuyucu Osmanlı devletinde davete misafirlerin icap etmesi için gönderilirdi. Düğün için Evrenoz Bey, Karamanoğlu, Hamidoğlu, Saruhanoğlu, İsfendiyar Beğ ve Mısır Sultanı'na okuyucularla davet gönderildi.⁵⁸ Düğünde dikkatte şayan bir konu ise "**protokol usulü**" ne göre herkes mertebesince okuyucu gönderilir gelen misafirler de bu sıralamaya göre otururdu. Mısır elçisi protokol gereği en başa takdim edilmiştir.⁵⁹ Gelen beğler ise şaşaalı hediyeler getirirdi. Atlar, develer, katırlar mübalağalı şekilde düğüne icabet edenler tarafından düğün sahibine getirilirdi ki bu da kendisinin sahip olduğu mal varlığın gücünün ifadesi olduğu kadar düğün sahibinin büyüklüğünün de göstergesiydi. Düğüne icabet eden Evrenoz Beğ saçu(hediye) olarak 100 kız cariyeye, 100 oğlan cariyeye getirmiş ve bu oğlanlarının 10'nun elinde 10 gümüş tepsi ve içi dolu flori, 10'nun elinde 10 altın tepsi ve içi dolu istevret (mücevher) ve 80'nin elinde gümüş maşrapalar ve gümüş ibriklerle düğüne katılmıştır.⁶⁰ Neşri Tarihi'ne verilen bilgiye göre ise bu altın ve gümüş tepsilerin içerisinde kızıl flori bulunmaktaydı. Bu tepsilerin kıymetli taşlarla bezenmiş olması da düğünün görkemini ve Evrenoz Beğ'in zenginliğini bir hayli gözler önüne sermektedir. Memluk Sultanı'nın elçisi Hacı Karınbay eğerleri kıymetli taşlarla süslü cins Arap atları hediye olarak getirmiştir. Mısır elçisinininki sıra ile Hamit, Saruhan, Aydın, Menteşe, Candar, Karamanoğulları'nın armağanları takip etmiştir. Daha sonra sıra Osmanlı

⁵⁵Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 205.

⁵⁶Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 205.

⁵⁷Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁸Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 79.

⁵⁹Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 207.

⁶⁰Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 80.

devleti erkânı ile ümerasına gelmiştir.⁶¹ Getirilen hediyeler arasında Evrenoz Bey'in getirdikleri en muhteşem olanlarıydı.

Bütün bunlardan önce gelini almak için saray erkânına mensup olanlar görevlendirilirdi. Bunlar kız alma ya da gelin alma dediğimiz merasimi gerçekleştirirlerdi. Osmanlı sarayına mensup olan çavuş başları, sipahiler, saray içerisinde çalışan hatunlardan dadı, kadı hatun bu heyet içinde yer alırlardı. Yıldırım Bayezid'in düğünü için Bursa kadısı Koca Efendi, kapı kullarından Aksungur Ağa ve onun oğlu Emri-âlem, çavuşbaşı Süle Çavuş oğlu Temür Han çavuş ve kapıkullarından 1000 sipahi gönderilmiştir.⁶² Hatunlardan ise Kadı'nın hatunu ve Bayezid Han'ın dadısı Dadı Hatun, Aksungur Efendinin hatunu ile birlikte 100 hatun gitmiştir.⁶³ Neşri tarihine göre Germiyanogulları'nın kızı Devlet Hatun'u almak için 2000-3000 kadar erkek ve kadın gitmiş, fakat bu sayı Aşıkpaşazade Tarihi'nde 1000-2000 olarak verilmektedir. Düğün Kütahya'da gerçekleşmişti.⁶⁴ Buradan anlaşıldığı gibi düğün gelinin yaşadığı yerde yapılmaktaydı. Gelen misafirler kız evinde güzel bir şekilde ağırlanıyordu. Kızı almak için Dadı Hatun ve Aksungur Bey'in eşi görevlendirilmiştir. Bu heyet Bursa'ya hareket gününe kadar ziyafetler ile ağırlanmıştır. Süleyman Şah kızı Devlet Hatun'u Koca Kadı Bayezid'in dayesine (dadı) teslim ederek damadının adamlarına hil'atlar giydirmiştir.⁶⁵ Süleyman Şah kendi çanşnigir başısı olan Paşacuk ağayı da gelin alayına memur etmiş zevcenin yengesi olarak da ağanın karısı vazifelendirilmiştir.

Bursa her taraftan gelen davetliler, komşu devletlerin elçileri ve heyetleri ile dolmuş, gözler yollarda gelin alayını beklemiş, gelin alayı geldiğinde ise düğün şenlikleri ve ziyafetler başlamıştır. Düğün yeşil ve kısa otlarla kaplı çayırılık bir alanda yapılmıştır. Şer'i nikâh kıyılarak şeker şerbetleri (cennet şarabı), safranla pişirilen pirinç tatlısı, koyun yahnisi, kuş kebabları yemek olarak ikram edilmiştir. Eğlence olarak ise askerler davul, kös, dümbelek çalarak 2500 kadın ve erkek ile "arus şehriyar" uğurlamıştır.⁶⁶

Osmanlı hanedanı için yapılan düğünlerin en önemli yanı ise önemli bir yardımlaşmanın vesilesi olmasıydı. Düğünü tebrik amaçlı getirilen bu

⁶¹Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.124.

⁶² Kapıkulu: Osmanlı Devletinin daimi ordusunun teşkil eden yaya veya atlı askerlerin bütününe verilen addır. Emir-i Alem: Sultan sancağını taşıyan ve onu korumakla görevli olan kişi. Çavuş başı: Padişahın huzuruna çıkacak olanlara eşlik eden kişi.

⁶³Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 80; Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 207.

⁶⁴Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 81.

⁶⁵Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 124.

⁶⁶Hadidi, *a.g.e.*, s. 92.

hediyeler gelenlere dağıtılırdı. Düğün merasimi bittikten sonra Murat, gelen hediyelerden namına hiçbir şeyi kabul etmemiş devlet hazinesine mal etmemiş, Evrenoz' un takdim ettiği 100 kız ve 100 erkek köleyi taşıdıkları kıymetli tepsi ve içindeki altın gümüş paralarla Memluk Sultanı'na sunulsun diye elçisi Karıbay'a teslim etmiştir. Mısır'dan gelen atları da Evrenoz Bey'e vermiştir.⁶⁷ Yıldırım Bayezid'e yapılan bu düğün Osmanlı'nın en şaşaalı düğünü olarak kayıtlara geçmektedir. Dikkat çeken bir başka husus ise Aşıkpaşazade ve Neşri tarihinde Kütahya ve Simav'ın fethi hicretin 783'ünde vaki'i olundu denilerek çeyiz yoluyla gelen topraklara ve siyasi amaçlı evliliğe vurgu yapılmaktadır.

Bu düğün Osmanlı devleti açısından oldukça faydalı bir düğün olmuştur. Topraklarını genişletmek isteyen Murat Hüdavendigar düğüne icabet eden Türk beyleri ile de siyasi olarak faaliyetlerini yürütmüştür. İnalçık, bu düğünde diplomatik ilişkilerin olduğu ve Murat'ın Rumeli'deki haraç güzergâhındaki Hıristiyan knezler'in de düğüne davet edildiğini söylemektedir.⁶⁸ Bayezid'in düğününden hemen sonra çeyiz olarak aldığı Kütahya'ya giden Murat Hüdavendigar'dan Hamitoğlu beyliğinin başında bulunan Kemalettin Hüseyin Osmanlılarla sınırdaş olmasından dolayı korkmuştur.⁶⁹ Hamitoğlu Kemalettin Hüseyin memleketinin en güzel parçalarını teşkil eden Yalvaç, Karaağaç, Beyşehir, Seydişehir, Isparta ve Akşehir'i Osmanlılara satmıştır.⁷⁰ Sultan Murat, Karamanlıların isteğiyle bu düğün sırasında kızı Nefise Sultanı Karaman Hükümdarı Alâeddin Ali Bey ile nişanlamıştır.⁷¹ Osmanlı hanedan ile Anadolu ve Balkan hanedanları üzerinde izdivaç yoluyla bağlılık kurma I. Murat döneminde sık sık kullanılan bir usul olmuştur.⁷²

Yıldırım Bayezid'in babası hayatta iken gerçekleşen diğer bir evliliği ise Sırp Çarı Lazar'ın kızı Olivera olan evliliğidir.⁷³ Bu evlilik ise tamamen diplomatik amaçlı yapılmış bir evlilikti. Sırp'ların üzerinde Osmanlı egemenliğinin artması ve Kosova Savaşı'ndan sonra Sırp tahtının boş kalması tehdit oluşturmaktaydı. Bunun üzerine Vulk oğlu Bayezid Han'a hediyelerle birlikte elçi göndererek hem tahtı kutlayıp hem de kız kardeşi

⁶⁷Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 80. ; Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 124.

⁶⁸Halil İnalçık, *a.g.e.*, s. 95.

⁶⁹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 175.

⁷⁰Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 122.

⁷¹Nicolae Jargo, *a.g.e.*, s. 166. ; Halil İnalçık, *a.g.e.*, s. 95.

⁷²Halil İnalçık, *a.g.e.*, s. 95.

⁷³Laonikos Chalkondyles, *a.g.e.*, s. 256-259.

Mara Despina (Olivera) ile evlenmesini istemiştir.⁷⁴ Yıldırım Bayezid'in bu evlilik sonucunda Aşıkpaşazade sohbet esbabını Laz kızından öğrendi demiş, Neşri tarihinde ise o güne kadar Osmanlı soyunda kimse şarap içmemiştir denmiştir.⁷⁵

Osmanlı padişahlarının yaptıkları evlilikler her ne kadar siyasi içerik taşısa da görülen şu ki kültürel alışveriş eşler arasında yadsınamaz bir gerçektir. Yine dikkat çeken bir husus 1390 yılında Olivera ile yapılan evlilik karşılığında Niğbolu dışında⁷⁶ "Semendire ve Güvercinlik" şehirlerinin Olivera'yı alma karşılığında sadaka olarak verilmiştir. Fakat Neşri bu konu ile ilgili "Güvercinlik'i verip Niğbolu ve öbürünü vermediler" demiştir.⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde "mehir" geleneğinin olduğunun göstergesidir. Osmanlı sultanlarına ait düğünler konusunda ayrıntılı bilgi ve kayıtlar XVI. yüzyıldan itibaren daha detaylıdır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren "mehir" bulunmaktaydı. Mehir; Sözlükte ücret, para anlamına gelmekte, evlenmeden önce ya da evlilik sırasında erkeğin kız tarafına ödenmesi gereken para yahut mal olarak tanımlanmaktadır.⁷⁸

Osmanlı hanedanına mensup şehzade kızları da devlet idari kadrosunda bulunan biriyle evlenebiliyordu. Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Emir Süleyman'ın kızını Bursa sancakbeyine eş olarak vermiştir. Düğün hediyesi olarak Geyve yöresinde Akhisar'da kâfirlerin bulunduğu Çardak köyü tımar olarak vermiştir.⁷⁹ Şehzadeler arasında diğer bir evlilik ise Musa Çelebi'nin siyasi yardımlaşmadan ötürü Eflak Voyvodası Mircea'nın kızı ile yaptığı evliliğidir. Bu evlilik neticesinde Musa Çelebi'ye Eflak ile birlikte Rumeli Beyliğinin verilmesiyle siyasi anlamdan başarı kazanılmıştır.⁸⁰ Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen bu evliliklerde dini inanç ve şer'i usule göre Gayrimüslim kadınlar ile evlilikleri caizken yani yabancıardan gelin alırken kendi kanından olan Müslüman kızları Gayrimüslim erkekler ile evlendirmiyorlardı. Bu yüzden saray içerisinde bulunan Osmanlı hanedanına

⁷⁴Hadidi, *a.g.e.*, s. 118; Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 105. ; Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 331.

⁷⁵Friedrich Giese, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Haz. Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992, s. 31; Neşri, *a.g.e.*, s. 333. ; Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 95. ; Hadidi, *a.g.e.*, s. 118.

⁷⁶Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 94.

⁷⁷Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 333, Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 94.

⁷⁸Mehmet Akif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 389.

⁷⁹Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 117.

⁸⁰Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 477

mensup kızlar devlet idari kadrosunda bulunan Müslüman erkekler ile evlendirip, geçimlerini daha rahat sağlamaları içinse tımar veriliyordu.

Osmanlı hanedanı ile Anadolu Türkmen hanedanları arasında yapılan ilk siyasi evliliğin bir rivayete göre Orhan Gazi döneminde başka bir rivayete göre ise I. Murat döneminde yapıldığı söylenmektedir.⁸¹ Enverî, Osmanlı tarihinin Kötürüm Bayezid olarak tanıttı Candaroğulları beylerinden Celaleddin Bayezid'in, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın kızı ile evlendiği ve bu evlilikten İsfendiyar'ın doğduğunu söyler.⁸² Uzun Çarşılı ise ilk olarak Kastamonu beyi II. Süleyman'ın, I. Murat'ın biraderi Süleyman Paşa'nın ismi bilinmeyen kızıyla evlendiğini daha sonra ise Sinop hükümdarı İzzeddin İsfendiyar Bey'in validesi tarafından Osmanlılara mensup olduğunu, Kötürüm Bayezid'in Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın kızı ile evlendiğini söyler.⁸³

Yıldırım Bayezid'in oğullarından Musa Çelebi'nin Eflak beyi Mircea'nın kızı ile evlenerek Eflak beyi olduğunu Neşri tarihinden öğrenmekteyiz.⁸⁴ Bu nikah bu dönemde yapılan başka bir siyasi evliliğe örnektir. Muhtemelen 1409'da Sinop'tan Eflak'a geçip o tarihte evlenmiştir.

“Şöyle rivayet olunur ki Eflak kafiri, Rumeli akıncısından be-gayet zebun olup, huzurları kalmadığı ecilden beyleri, İsfendiyar'a mektup yazıp, adem gönderüp, Musa Çelebi'yi andan talep edib, yanına getirip, ana kendi kızını verip, Eflak iline ana bey eyliye. Kendisi dahi bu sebeple, Türk elinden halas ola. Çünkü bu tedbirleri kalbinde muhkem etti. Mektup ve adem gönderdi. Elçi gelip, Karamanoğlu'nun yanında Musa Çelebi ile buluşup, Eflak Bey'i namede ne demiş ise, Musa Çelebi bir bir anı malum edinip, tamam ferah olup, eyitti ki “asıl maksud dahi buydu” deyip, heman ol yerden kalkıp, yine İsfendiyar'a geldiler. Andan gemiler alıp Eflak iline geçtiler. Eflak Bey'i işitip, gayet ferah olup, kapısı halkı ile gelip, izaz ve ikram birle götürüp kondurup, ziyafetler edip, enva bahşişler etti. Andan kızını dahi ana verip, memlekete anı hakim kıldı. Musa Çelebi Eflak da bey oldu. Daha sonra Rumeli'ne beğ oldu.”⁸⁵

Fetret devrinde 12 yıllık siyasi bir kargaşadan sonra kardeşlerini saf dışı bırakıp tahta çıkan Çelebi Mehmed, Germiyanoglu Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'dan doğmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Dulkadiroğulları reisinin kızı Emine Hatun ile evlilik

⁸¹Necdet Öztürk (2014), a.g.e., s. 213.

⁸²Düstürnâme-i Enverî, *Osmanlı Tarihi(1299-1465); 19-22 Kitaplar*, haz. Necdet Öztürk, 2. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 23 ; Necdet Öztürk (2014), a.g.e., s. 213.

⁸³Necdet Öztürk, a.g.e., s. 213.

⁸⁴Mehmed Neşri, a.g.e., s. 477.

⁸⁵Mehmed Neşri, a.g.e., s. 477.

gerçekleştirmiştir.⁸⁶ Bu evliliğin altında ya da izdivaç nedeni ise çoğu zaman olduğu gibi siyasi odaklıydı. Dulkadiroğulları ile barış kurmak amacıyla Karamanoğlu Beyliği'nin yöneticisi kazaskerini elçi olarak gönderdi. Akabinde ise Dulkadiroğlu Süli Bey'in kızı Emine ile evlenmesi için hediyeler, armağanlar gönderip, nişan yaptılar.⁸⁷ Bu evliliğin dışında Osmanlı erken dönemine ait kronik eserler de Çelebi Mehmed'in diğer evliliklerine ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Münir Ataların verdiği bilgiye göre ise Çelebi Mehmed, Emine Hatun ve Şehzade Hatun ile evlilik yapmıştır.⁸⁸

1421-1451 yılları arasında tahta kalan II. Murat'ın evlilikleri hakkında XIV. ve XV. yüzyıl kroniklerinde İsfendiyar Beğ'in kızı Halime Hatun ile evliliği ve Sırp Despotu Vulkoğlu'un (DuradBronkovic) kızı Mara ile olan evlilikleri hakkında bilgiler mevcuttur. Bu iki evlilik de siyasi ilişkilere dayanmaktaydı. Kaynaklarda ilk olarak Candaroğlu İsfendiyar Bey'in kızı Halime Hatun⁸⁹ (Âlime) ile olan evliliği ve kız alma merasimine ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu düğün esbabı için saray içerisinden heyet-i mecmuama gönderilmiştir. Gelin almaya "Erenler, Çaşnigarbaşı Elvan Beğ, kapıkulları, iki hadım ağa; Reyhan Paşa, Şerefüddin Paşa gitmiştir. Heyette yer alan kadınlar arasında Hacı Halil Paşa'nın hatunu, Sultan Mehmed'in dadısı Dadı Hatun, Meriç Bula ve Paşa Kirecim, Germiyanoglu Yakup Beğ'in hatunu Hünkâr Şah'ın hatunu Kastamonu'ya gitmişlerdir. Burada kız evinde konaklayıp iyi bir şekilde ağırlanmışlardır.⁹⁰ Bu sırada Arnavut üzerine gazada olan Sultan II. Murat düğün için Bursa'ya gelmiş fakat bu düğünü İsfendiyar Beğ Dükkanı'de (Kastamonu) yapmıştır.⁹¹ Düğün hazırlıklar başlamış, ehl-i dergaha düğün haberi duyurulmuş, çayırılık alana padişah çadırı kurulmuş, ziyafetler verilmiş, erkanı devlet gelini almaya 2000'den fazla asker, dadılar, kadın ve erkek gitmiş, davul ve kösler eşliğinde Kastamonu'da büyük ziyafetler ile ağırlandılar, akabinde İsfendiyar'ın kızına verdiği çeyiz ile birlikte resm-i adet yerine

⁸⁶Necdet Öztürk, (2014), *a.g.e.*, s. 129.

⁸⁷Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 445.

⁸⁸Münir Atalar, "Osmanlı Padişahları", *İlahiyat Fakültesi İslami Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1998, s. 432.

⁸⁹Chalkondyles Halime Hatun'un yeni eşi'nin daha sonradan sarayda görevli olan İshak paşa olduğunu söyler. Laonikos Chalkondyles, *a.g.e.*, s.160-163.

⁹⁰Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 140-141. Yıldırım Bayezid ve I. Murat'ın düğünü için gönderilen kapıkullarının sayısı verilmişken burada Sultan Murat'ın Halime Hatun'u almak için gönderdiği kapıkullarının sayısı verilmemiştir. Aşıkpaşazade ve Neşri Tarihinde Vulk diye geçen Mara Despina'nın babası Durad Brankovic'tir.

⁹¹Aşıkpaşazade, *a.g.e.* s. 141.

getirilmiştir.⁹² II. Murat kızı helalliğine almıştır.⁹³ Bu heyet-i mecmua gelini alıp Bursa'ya Hünkâr'a getirmişlerdir⁹⁴ ve düğün 1424-1425 yılında gerçekleşmiştir.

Bu düğünün gerçekleştiği sırada Sırp Despot Vulk oğlu Durad Bronkovic'in İshak Beğ'in oğlu Deli Paşayı⁹⁵ hisara hapsetmesinden ötürü Sultan Murat Laz vilayetinin zapt olmasını emretmiştir. Bunun üzerine Sultan Murat'ın ikinci eşi Mara Despina ile olan evliliği gerçekleşmiştir. Bu evlilik siyasi ilişkilere dayanan evliliklerden biriydi. Sultan Murat'ın Laz (Sırp) vilayeti üzerine siyasi emellerini engellemek için Sırp Despotu Jori Bronkovic'e elçi göndererek kızı Mara ile gerçekleşecek evlilik neticesinde ılımlı bir politika oluşturmak için yapılmış bir evlilikti. Bu amaçla Vulk oğlu Jori paşalar ile Sultan Murat'a kızının cihazının hazır olduğunu ve çeyizi alınması yönünde haber göndermiştir.⁹⁶ Evlenecek olan kızların "gelin" olduğunu simgeleyen cihaz denilen şey kızın evlendiği zaman ihtiyacı olan araç, gereç ve bunların yanında düğün hediyesi sayılabilecek para, mal, cariye vb. gelinin beraberinde götürdüğü şeylerdir.

Dikkate şayan olan Despot Vulk'un Aşıkpaşazade tarihinde yazdığı gibi kızını "cariye" olarak görüp "cariyenizi alın" demesi, sadece Osmanlı toplumu içinde kullanılan bir adlandırma değildi. Yabancı kadınlarla evlenmek bir gelenektir ya da cariye edinmek fakat bu cariyeler çocuk doğurduklarında konumları ve unvanları da değişmekte. Cariyeler kuruluş yıllarında genellikle savaş sırasında esir alınanlardan olmuşsa da zamanla bu durum değişmiştir. Odalık olarak alınan cariyelerde mevcuttu fakat bunlar çocuk sahibi olduklarında ya da padişah tarafından beğenildiklerinde hediyeler verilir ve kadınlarından biri de olma ihtimali vardır. Bu konu üzerine Osmanlı toplumunda gelişmeler daha çok XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda daha çok siyasi ilişkilerden ötürü yabancı kadınlar ile evlilik yapılmıştır. Sultan Murat bu evliliğin gerçekleşmesi için kızı almak üzere bir heyet görevlendirilmiştir. İshak Bey'in hatunu, Hadım Reyhanı, Özbek Ağa'yı ve iki binden fazla erkek ve

⁹²Hadidi, *a.g.e.*, s. 170-171.

⁹³Helal: Allah'ın müsaade ettiği, haram olmayan, dini bakımdan kullanılmasında, yenişip içilmesinde, dokunulmasında veya bakılmasında nehiy olmayan şeydir. Bkz. F. Giesse, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Haz. Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992, s.69, Bu düğün Hicretin 828 yılında olmuştur.

⁹⁴Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 141.

⁹⁵Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 141.

⁹⁶Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2010, s. 143. Kızına 400.000 duka ve büyük bir çeyiz verdiğini söylemiştir; Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 665.

kadın Semendire’de kız tarafınca hürmet ile ağırlandıdır. Vulk gelinin *cihaz defteri*’ni Oruz Bey Ağa’ya vererek,⁹⁷ “bu cihazı kızıma değil, hünkâra verdim, dilerse cariyesine versin dilerse gayr-ı cariyelerine versin” demiştir.⁹⁸ Bu bilgilerden yola çıkarak ister Müslüman olsun ister Gayr-i Müslim olsun gelin her zaman kendisi için hazırlanmış olan çeyiz ile birlikte evliliğine adım atmaktaydı.

Müslüman olmayan fakat evlenen kadınlar da cariye olarak adlandırılmaktaydı. Kızın getirdiği çeyizi hünkârda kullanma hakkına sahipti. Sultan II. Murat bu evliliği için yapılacak olan düğünü hoş karşılamamıştır. “Bir sipahi kâfirin kızına düğün ne gerek” demiştir ve verdiği çeyizi kız ile birlikte Bursa’ya gönderdi.⁹⁹ Osmanlı kaynaklarında düğünün yapılmadığına ilişkin bilgiler vardır. Fakat Bizans kaynaklarında düğünün görkemli bir şekilde 4 Eylül 1435 tarihinde Edirne’de yapıldığı yazılıdır.¹⁰⁰ Osmanlı devletinde diplomatik ya da siyasi amaçlarla çok ulu diye isimlendirilen düğünler gerçekleştiriliyorken yine diplomasi gereği bir düğüne yapılması gereğinin altında değer verildiği de oluyordu.

1433 Haziran ayında evlilik sözleşmesi hazırlandı ve Mara hukuken II. Sultan Murat ile nişanlanmış oldu.¹⁰¹ Evlilik gerçekleştiğinde Mara 21 yaşında idi.¹⁰² Sultan II. Murat’ın bu zamanda bir eşi daha vardı. Düğün Müslüman usullerine göre yapılmış fakat bu durum Ortodoks Kilisesi tarafından kabul edilmemiş, Mara ise Hıristiyan inancını koruyarak kocası Murat’a sadık kaldığını bildirmiştir.¹⁰³ Despot kızı Mara’ya Müslüman olmadığı için değil bir sipahinin kızı olduğunu ileri sürmesi sınıf ayrımı gözetildiğini düşündürmektedir. Ancak bu durum her Müslüman olmayan gelin için geçerli bir sebep değildi.

Sultan Murat kızı Sultanzâde’yi 1440 / H.844 tarihinde Edirne’de İsfendiyaroğlu Kaya Beğ ile evlendirmiştir.¹⁰⁴

---

⁹⁷ *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s.194. ; Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s.160; Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 621.

⁹⁸ Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 160.

⁹⁹ Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 160.

¹⁰⁰ Mikhael Dukas, *a.g.e.*, s. 183-184.

¹⁰¹ Donald M. Nicol, *Bizans’ın Soylu Kadınları 1250-1500*, Çev Özden Arıkan, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015, s. 122.

¹⁰² Donald M. Nicol, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁰³ Donald M. Nicol, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁰⁴ Oruç Beğ, *a.g.e.*, s. 58.

İstanbul'u feth eden ve 1451-1481 yıllarında tahta kalan II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), babası II. Murat hayattayken Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükrim Hatun ile evlenmiştir.¹⁰⁵ II. Murat'ın 1448 yılında II. Kosova gazasından döndükten sonra Halil Paşaya oğlu Mehmed'i evlendirmek istediğini ve Dulkadiroğulları ile olan sadakat ve dostluk ilişkisinden ötürü Dulkadiroğlu Süleyman Paşa'nın kızını gelin olarak almak istediğini söylemesi üzerine Amasya'da bulunan Hızır Ağa ve hatunu göndermesi ile evlilik adımları atılmıştır.¹⁰⁶ Süleyman Bey'in beş kızı vardı ve bu kızlar içerisinde Hızır Ağa'nın eşi birini beğenip eline yapışıp iki gözlerinden öptükten sonra kızın parmağına hatem-i cevheri¹⁰⁷ geçirmiştir. Kızın güzelliği ve ahlakı anlattıktan sonra II. Murat bu evliliğe onay vermiştir.¹⁰⁸ Akabinde Hızır Paşa'nın hatunu, Rum ayanları ve hatunları Süleyman Paşa'ya giderek hürmet ile ağırladıktan sonra kızın töre gereğince yapılması gerekenler yapılmış ve kız alınarak Edirne'ye getirilmiştir.¹⁰⁹ Düğün gerçekleşmiş ve Sitti Hatuna şer'i nikâh yapılmıştır.¹¹⁰ Kızın çeyizi gelirken dağılıp yok olduğu için¹¹¹ ve Hünkâr tarafından az bulunması sebebiyle kızın çeyizine hünkâr kendisine layık bir şekilde artış yapmış ve etrafın beyleri, ulema ve fukaralar da düğüne davet edilerek gelen hediyeler ulema ve fukaraya dağıtılmıştır.¹¹² İncalcık ise II. Murat Arnavutluk seferine katılmış ve Akçahışardaki başarısızlık sebebiyle Edirne'de düğün düzenlemiştir, bu düğün 1450 yılı Kasım-Aralık gibi yapıldığını söylemektedir.¹¹³

Dukas ise bu düğünün detayları hakkında "gelin yanında ölçüye ve hesaba gelmez bir hazine ve hesabı olmayan çeyiz getirmiştir. Kayınbabası II. Murat ise gelini Siti Hatun'un Gelibolu Boğazına yaklaştığını öğrendiğinde hemen Edirne'den yüksek rütbeli yöneticileri, hafif donanımlı askerleri gelini saraya getirmeleri için göndermiştir. Sultan II. Murat gelinini büyük sevinç ile karşıladıktan sonra gerçekleşecek olan düğün töreni hazırlıklarına başlanmış Hıristiyan ve Türk ayırım yapılmadan merasime herkes davet

¹⁰⁵Laonikos Chalkkondyles, *a.g.e.*, s. 352-353.; Mikhael Dukas, *a.g.e.*, s. 199-200.

¹⁰⁶Hadidi, *a.g.e.*, s. 217.

¹⁰⁷Hatem-i cevher: Üzerinde yazı olan ve mühür yerine kullanılan kıymetli taş ile süslenen yüzük.

¹⁰⁸Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 665.

¹⁰⁹Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 184.

¹¹⁰Hadidi, *a.g.e.*, s. 219.

¹¹¹Mehmed Neşri, *a.g.e.*, s. 665.

¹¹²Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 185.

¹¹³Halil İncalcık, *a.g.e.*, s. 162-163.

edilmiştir. Düğün törenine katılan davetliler hediyeler ile gelmiş düğün şenliği Eylül ayında başlayıp Aralık ayın bitmiştir. Gelin ile gelen akrabaları hediyeler eşliğinde uğurlanarak karı-koca (II. Mehmet ve Sitti Hatun) Manisa Sancağına gitmiştir.”¹¹⁴

Aşıkpaşazade’de verilen bilgiler doğrultusunda Karamanoğlu Bey’i İbrahim Bey kızını Fatih Sultan Mehmet’e vermek istemiş ve kızı Gülşah Hatun’u II. Mehmet’e eş olarak vermiştir.¹¹⁵ Bu evlilik Osmanlıların Orta Anadolu’da üstünlük kurmaları üzerine Karamanoğullarının ve Osmanlı devletinin siyasi çıkarları doğrultusunda yapılmıştır. Sultan Mehmet’in Akşehir’i fethedip Konya’ya ilerlemesiyle İbrahim Bey’in Osmanlı aleyhine yapmış olduğu faaliyetlerinden pişmanlık duyup barış ümidiyle af dilemiştir. Paşalar elçi olarak gönderilmiştir.¹¹⁶

“Karamanoğlu eydür ki “kızum vereyüm ve her yıl seferine girü bile varayum deyüp eydür. İmdi ümidir kim sultanum dahi merhamet ede” dediler. Bu kelamı paşalardan işidicek kabul etdi. Gine vilayetini mukarrer etdi. Döndü gine kendü vilayetine gitdi.”¹¹⁷

Metnin anlatımından da anlaşılacağı üzere farklı hanedanlar arasında gerçekleşen düğünler iki hanedan arasında var olan siyasi mücadelenin bir sonucu ve bunun toplumlara ilanı olarak da yorumlamak mümkün görünmektedir.

Sonuç

Osmanlı hanedanının evliliklerine dair düğün kayıtlarına daha sonra kaleme alınmış olsalar dahi devletin kuruluşundan itibaren rastlamaktayız. Düğünlere ilişkin detaylı bilgiler XVI. yüzyıldan itibaren daha detaylı kaleme alınmış ve o tarihten itibaren de birtakım değişiklikler yaşamıştır. XIV. ve XV. yüzyılda Osmanlı hanedanı üyelerinin gerçekleştirmiş olduğu evlilikler kimi zaman yüzeysel kimi zamansa detaylı olarak anlatılmıştır. Dönemin kaynakların da verilen bilgiler sınırlı olduğu için detaylı bir şekilde anlatmak oldukça güçtür. Çünkü kuruluş dönemini anlatan kronikler Osmanlı Devleti’nin daha çok siyasi faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Osmanlı düğünleri esnasında gerçekleşen gelenek ve görenekler, yeme içme, eğlence ve dini hayatları konusunda tespit yapılmıştır. Evlilik müessesinin beylikten devlete geçme hususunda önemli bir olgu olduğu tespit edilmiştir. Hanedana ait düğün merasimleri Osman Gazi’den başlayarak Fatih Sultan Mehmed’e

¹¹⁴Mikhael Dukas, *a.g.e.*, s. 200.

¹¹⁵Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 189-190.

¹¹⁶Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 189.

¹¹⁷Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 190.

kadar tahta çıkmış padişah ve padişah ailesine mensup kişilerin yapmış oldukları evlilikler üzerinde durulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde düğünleri yapıma kararı verildikten itibaren düğün gerçekleşene kadar gelenekler doğrultusunda yapılmış olan hazırlıklar tespit edilmiştir. Evlilik düğünleri gerçekleşmeden önce kız alma merasimi, saray ve devlet yönetiminde bulunan şahısların kız almaya gitmesi, çeyiz için yapılan anlaşmalar, düğün esnasında gerçekleşen eğlenceler, yemek, düğün merasimi için getirilen hediyeler ve en önemlisi ise düğünlerin uzun sürmesiyle gelen misafirlerin gün güm protokol usulüne göre konukların oturtulması idi. Düğüne gelen halk, fukara kimseler hediyeler ile gönderilir yedirilir içirilirdi. Osmanlı Devleti'nde sosyal devlet anlayışının ön planda olması ve düğünün zenginliğin bir parçası olduğu bilgilerine de ulaşılmıştır.

Hanedana mensup kişilerin yabancı kadınlarla evlendikten sonra bu yabancı kadınların isimleri ise değiştirildi. Dinlerinin değiştirilmesi konusunda kaynaklar herhangi bir baskı yapılmadığı da dikkate şayan bir bilgidir. Kuruluş döneminden itibaren her alanda hoşgörü politikası mevcuttur.

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarında siyasi ve diplomatik olarak egemenlik sahasını genişletmek istemesi üzerine onu temsil eden Osmanlı hanedanı birçok siyasi evlilikler gerçekleştirmiştir. Osmanlı sultanlarının yabancı devletleri temsil eden hanedanlara mensup kadınlarla evlenmeleri Anadolu, Rumeli ve Balkanlarda Osmanlı egemenlik sahasının genişlemesinde etkili rol oynamıştır. Osmanlı sultanları Bizans prensesleri, Sırp prensesleriyle ve Anadolu beylerinin kızları ile evlenerek akrabalık kurmuşlardır. Bu akrabalıktan doğan yakınlık sayesinde de diğer faktörlerle birlikte topraklarını hızla genişletmiştir. Düğünlerin kuruluş politikası gereği siyasi amaçla gerçekleştiği bir gerçektir. Düğünler esnasında siyasi ve diplomatik ilişkilerin iyileştiği de yadsınamaz bir gerçektir. Çalışma içerisinde bazen kötü giden bazense iyi giden siyasi ilişkilerin ardından düğün gerçekleşmesi de bunu kanıtlar niteliktedir.

Kaynakça

- Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul 2015.
- Aşıkpaşazade, *Osmanlı Tarihi (1285-1502)* Haz. Necdet Öztürk, 1. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- ATALAR Münir, "Osmanlı Padişahları", *İlahiyat Fakültesi İslami Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1998.

- AYDIN Mehmet Akif, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003.
- BELGE Murat, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- BRYER Anthony, "Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage" *Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus, 800-1900*, Variorum Reprints, London 1998.
- CEZAR Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- CHALKKONDYLES Laonikos, *The Histories*, C. I, Kitap 1-5, çev. Anthony Kaldellis, 1. Baskı, Harvard University Press Cambridge Massachusetts, London 2014.
- CHALKKONDYLES Laonikos, *The Histories*, C. II, Kitap 6-10, Çev. Anthony Kaldellis, 1. Baskı, Harvard University Press Cambridge Massachusetts, London 2014, s. 160-163
- DOUKAS Mikhael, *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Düstürnâme-i Enverî, *Osmanlı Tarihi (1299-1465) ; 19-22 Kitaplar*, Haz. Necdet Öztürk, 2. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.
- GIESE Friedrich, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Haz. Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992.
- Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991.
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. I, Çev. Mehmet Ata, Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul Medya Ofset Yayınevi.
- İNALCIK Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2010, s. 21.
- JARGO Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. I, Haz. Erhan Afyoncu, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005.
- KAYAPINAR Ayşe, *Kitap Tanıtımı; Nicolas Vatin-Gilles Veinstein, Le Sérailébranlé, Essai sur lesmortsdépositions et avènementsdelsultansOttomans, XIVE-XIXesiécle(Sarsılan Saray, XIV.-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Sultanlarının Ölümleri, Tahtan Çekilmeleri ve Cülislarına Dair bir Derleme)*, Paris 2003, ISBN:2-213-60963-2,523, Belleten, Cilt: LXVIII, Aralık 2004, Sayı: 253'ten ayırbasım, Ankara 2005.
- NEŞRİ Mehmed, *Kitab-ı Cihannüma Neşri Tarihi*, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, C. I, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- NICOL Donald M., *Bizans'ın Soylu Kadınları 1250-1500*, Çev. Özden Arıkan, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015.
- Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1503)*, Haz. Necdet Öztürk, 1. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
- ÖZTÜRK Necdet, *14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi-Devlet Düzeni Sosyal Hayat*, 1. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
- REINERT Stewen W. , "Orhan" *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander. P. Kazhdan, C. I-III, Oxford Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Oxford University, New York-Oxford 1991.

Karakoç, K. (2020). XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Hanedanında Gerçekleşen Evlilikler. ABAD, 3(5), 61-85.

Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523), Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991.

Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l -Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977.

ULUÇAY Çağatay, *Harem II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.I, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİMLERİNİN İNCELENMESİ

Mehmet ORAN*

Öz: Bu araştırma, UŞak Üniversitesinde öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, yaŐanılan yer, sınıf düzeyi deđiŐkenleri bağlamında ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini 161 (kadın=95, erkek=66) sosyal bilgiler öğretmen adayı oluŐturmuŐtur. Ölçeği geliştiren araştırmacı ölçeğin faktör analiz sonuçlarını göz önünde bulundurarak alt boyutlarını dört faktörde toplamıştır. Birinci faktör yaşam boyu öğrenmede motivasyon, ikinci faktör sebat, üçüncü faktör öğrenmeyi düzenlemede yoksunluk, dördüncü faktör ise merak yoksunluğudur. Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS 21 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre; yaşam boyu öğrenme eğilimleri konusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ve merak yoksunluğu eğilimlerinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği, sınıf düzeylerine ve gelir düzeylerine göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. YaŐanılan yere göre öğrencilerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri değerlendirildiğinde güdülenme, sebat ve merak yoksunluğu eğilimlerinde farklılığın olmadığı, öğrenmeyi düzenleme boyutunda ise farklılığın olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yaşam boyu öğrenme eğilimi, sosyal bilgiler, öğretmen eğitimi.

INVESTIGATION OF LIFE-LONG LEARNING TENDENCIES OF SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES

Abstract: This study aims to reveal the life long learning tendencies of Social Studies students studying at UŞak University in terms of gender, socio-economic level, place of residence, and class level variables. The sample of the study consisted of 161 (female = 95, male = 66) Social Studies students. The researcher, who developed the scale, gathered the sub-dimensions of the scale into four factors

---

* Dr. Mehmet ORAN, mehmtoran@gmail.com, 0552 345 7793, ORCID: 0000-0001-5995-8430

considering factor analysis results. The first factor is motivation in life-long learning, the second factor is persistence, the third factor is lack of regulation of learning, and the fourth factor is lack of curiosity. The data obtained in this study were analyzed with SPSS 21 statistical program. According to the findings of the research; in terms of life-long learning tendencies, it was seen that motivation, persistence, learning orientation and curiosity deprivation tendencies of Social Studies students differed according to gender and there was no significant difference according to class and income levels. When the life-long learning tendencies of the students were evaluated according to the place of residence, it was seen that there was no difference in motivation, persistence and curiosity deprivation tendencies and there was a difference in the dimension of organizing learning.

Keywords: Life long learning tendency, socialstudies, teacher training.

Giriş

İçinde bulunduğumuz çağda bilgi sürekli değişmekte, yenilenmekte ve yeni bilgiler ortaya çıkmaktadır ve bireyler bu değişime ayak uydurmak durumundadırlar. Bununla birlikte güçlü birey ve güçlü toplum kavramları bilgiye ulaşabilme, bilgiyi yapılandırabilme, üretebilme ve yayabilme yeterlilikleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu sebeple kendini geliştiren ve yaşam boyu öğrenen bireylere duyulan ihtiyaç artmaktadır (Evin Gencel, 2013: 239). Özellikle bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı ve sürekli değişimler kısa sürede çok daha fazla bilgi üretilmesini sağlamıştır. İnsanların yaşanan bu değişim ve gelişimlere ayak uydurabilmeleri için 'sürekli öğrenen' bireyler olması zorunluluk haline gelmiştir (Yıldırım, 2015: 5). Bu sebeplerle bireylerin ilgi ve ihtiyaç duydukları tüm bilgilere, her yaşta ulaşabilecekleri yaşam boyu öğrenme kavramı ortaya çıkmıştır (Diker Coşkun ve Demirel, 2012: 108).

Yaşam boyu öğrenme kavramı ilk olarak sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ile beraber 1800'lü yıllarda Grundtvig tarafından kullanılmıştır (Tunca, Alkın-Şahin ve Aydın, 2015: 433). Yaşam boyu öğrenme kavramı 1970'li yıllara kadar yetişkin eğitimi kavramı içerisinde şekillenmiş ve mesleki eğitimin önemini vurgulayan bir süreç olarak ele alınmıştır. (Koç, Taş, Özkan ve Yılmaz, 2009).

Farklı isimlerle karşımıza çıkan hayat boyu öğrenme, düşünce olarak 1960'ların sonları ile 1970'lerin başlarında popüler olmuştur ve geniş kesimler tarafından beğeni toplamıştır (Field, 2001: 1). Yaşam Boyu Öğrenme ile ilgili ilk kapsamlı çalışmalar 1976 yılında UNESCO tarafından yürütülmüştür. UNESCO genel konferansı tarafından yaşam boyu eğitim "mevcut eğitim sistemini yeniden yapılandırmayı ve eğitimle ilgili olup da

eğitim sisteminin dışında kalan tüm potansiyeli geliştirmeyi amaçlayan genel bir düzenlemedir. Bu tür bir düzenlemede erkekler ve kadınlar kendi eğitimlerini bizzat kendileri gerçekleştirirler" şeklinde açıklanmıştır (Diker Coşkun, 2009: 11).

Yılmaz (2016: 254) yaşam boyu öğrenmeyi, bireyin yaşamı boyunca sürekli olarak öğrenme faaliyetleri içerisinde olması olarak ifade etmiştir. Bir başka tanıma göre ise yaşam boyu öğrenme; bireylerin yaşamları boyunca edindikleri bilgi, beceri ve anlayışları artırmayı ve güçlendirmeyi amaçlayan, bunları gerçek yaşantılarında uygulayabilmelerini sağlayan, destekleyici bir süreçtir (Aspin ve Chapman, 2000). MEB'in (2009: 7) Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Stratejisi Belgesi'nde yaşam boyu öğrenme "kişisel, toplumsal, sosyal ve istihdam ile ilişkili bir yaklaşımla bireyin; bilgi, beceri, ilgi ve yeterliliklerini geliştirmek amacıyla hayatı boyunca katıldığı her türlü öğrenme etkinlikleri" olarak tanımlanmaktadır. Tunca ve diğerleri (2015) yaşam boyu öğrenmeyi; değişen hayat koşullarına uyum sağlayabilme, küresel ekonomik dünyaya ayak uydurabilmek için insan gücünden olabildiğince faydalanabilme, bilgi iletişim teknolojilerini daha geniş bir alana ulaştırabilme, hizmet ve üretim alanlarında kullanılan bilgi ve beceriler ile donatılmış bir nüfus yetiştirmeyi amaçlayan yeni bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Yaşam boyu öğrenme; bilgi ve becerilerin kazanılması ve uygulanması için sürekli bir yükümlülük olmakla birlikte, öğrenme süreçlerine ait değişen ekonomi ve toplumların taleplerine cevap veren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır ve yaşa, cinsiyete ve sosyo-ekonomik düzeye bakılmaksızın bireylerin her türlü sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılımını amaçlamaktadır (Aksoy, 2013: 35).

Yaşam boyu öğrenme toplumun tamamını kapsayan, insan haklarına saygılı, yüksek becerikli işgücüne sahip bireyler yetiştirerek hayatın daha değerli olmasını amaçlamaktadır. Bu bakımdan hayat boyu öğrenme insanlara ileriki yaşamlarını güzelleştirmek adına verilen fırsat olarak nitelendirilebilir (Chapman vd. 2005: 100). Geleneksel öğrenmelerde eğitim okul hayatıyla sınırlı iken, yaşam boyu öğrenmede eğitim beşikten mezara kadar yani tüm yaşantıyı kapsamaktadır (Sarıgöz, 2015: 24). Yaşam boyu öğrenme yaklaşımı ise geleneksel yöntemlerin bir alternatifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşam boyu öğrenme yaklaşımı geleneksel bilgi edinme yollarını bir kenara bırakıp zihinsel, mantıksal ve teknolojiyi kullanarak bilgiye ulaşmayı hedef almaktadır. Geleneksel öğrenmelerde genellikle kılavuz ve kitaplardan doğrudan elde edilen bilgiler doğru bilgi olarak kabul edilirken, yaşam boyu öğrenmede bilgiyi öğrenen tarafından, farklı kaynaklardan bilginin doğruluğu teyit edilmektedir.

Topluma şekil veren en önemli bireylerin öğretmenler olduğu düşünüldüğünde, öğretmenlerin de yaşam boyu öğrenme yeterliliklerine sahip olması gerekmektedir (Yılmaz, 2016: 254). Bu doğrultuda Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1924 yılında Muallimler Birliği Kongresi üyelerine karşı söylediği “Yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin yeteneğiniz ve özveriniz derecesiyle uygun olacaktır” (ATAM, 2017), sözlerinde öğretmenlerin vizyon ve misyonlarına vurgu yapmıştır. Öğretmenlerin toplumu yönlendirecek bilgi ve birikime sahip olması, araştırmayı ve sorgulamayı bir görev haline getirmeleri, kendilerini geliştirmeleri ve yaşam boyu öğrenme niteliklerine sahip olmaları gerekmektedir (Kılıç, 2014: 80). Bu gereklilikler doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin belirlenmesi ve buna yönelik çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri bazı değişkenler açısından incelenmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır;

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri, cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri, sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri sosyo-ekonomik durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri yaşanan yere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama (betimsel) yöntemi kullanılarak desenlenmiştir. Tarama araştırmaları, bir konu ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek tutum vb. özelliklerini belirlemek ve var olan durumun fotoğrafını çekerek bir betimleme yapmayı amaçlayan çalışmalardır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016).

2.1. Evren Örneklem

Çalışmanın örneklemini 2017-2018 akademik yılında Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören (N=161) sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmaya dahil edilen öğrencilerin % 60,00'i kadın (N=95), % 40,00'i (N=66) erkektir. Araştırmanın örneklemini,

uygun örneklem yoluyla belirlenmiştir. Uygun örneklem, üzerinde kolayca araştırma yapılacak kişi veya grupların belirlenmesidir. Araştırmacı genellikle verileri kolaylıkla toplayacağı kişi veya grupları tercih eder (Sönmez ve Alacapınar, 2016, s. 175).

Tablo1. Çalışmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	95	60
	Erkek	66	40
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	42	26
	2.Sınıf	37	23
	3.Sınıf	39	24
	4.Sınıf	43	27
Toplam		161	100

2.2. Veri Toplama Aracı

Diker Coşkun (2009) tarafından geliştirilen Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği 27 maddelik ölçeğin Cronbachalpha iç tutarlılık katsayısı (α) . 89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör analizi sonuçlarına göre dört farklı alt boyut altında toplandığı ölçeği geliştiren araştırmacı tarafından ortaya koyulmuştur. Diker Coşkun tarafından geliştirilen ve 27 maddelik Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeğinin skalası“Çok Uyuyor”, “Kısmen Uyuyor”, “Çok Az Uyuyor”, “Çok Az Uymuyor”, “Kısmen Uymuyor” ve “Hiç Uymuyor” ifadelerinden oluşmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS 21 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Verilerin dağılımlarının normal olup olmadığının belirlenmesi için Kolmogorov-Smirnovtesti uygulanmış ve normal dağılmadıkları gözlenmiştir. Verilerin dağılımı normal olmadığı için; Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği Puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Mann Whitney-U; Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği Puanlarının Sınıf Düzeyi, Sosyoekonomik Düzey, Yaşadığı Yer Düzey değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Kruskal Wallis-H testleri yapılmıştır.

3. Bulgular

Tablo2. Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Puan	Cinsiyet	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P	
Güdülenme	Kadın	95	74,81	7107,0	2547,0	-	2,033	,042
	Erkek	66	89,91	5934,0				
Sebat	Kadın	95	72,85	6921,0	2361,0	-	2,666	,008
	Erkek	66	92,73	6120,0				
Öğrenme yoksunluğu	Kadın	95	71,92	6832,0	2272,0	-	2,974	,003
	Erkek	66	94,08	6209,0				
Merak yoksunluğu	Kadın	95	66,99	6364,0	1804,0	-	4,577	,000
	Erkek	66	101,17	6677,0				

Güdülenme eğilimlerinin cinsiyete göre farklılaştığı bulunmuştur [U(160)=2547,0; p<.000]. Erkek öğrencilerin güdülenme eğilimleri kadın öğrencilerininkine göre daha yüksektir. Sebat boyutunda ise cinsiyet açısından farklılaşma görülmektedir [U(160)=2361,0; p<.000]. Erkek öğrencilerin öğrenmeye yönelik sebat gösterme eğilimleri kadınlardan fazladır. Öğrenmeyi düzenleme eğilimi cinsiyet açısından farklılık göstermektedir. [U(160)=2327,0; p<.000]. Kadın öğrencilerin öğrenmeyi düzenleme yoksunlukları erkeklerden daha yüksektir. Merak yoksunluğunda da cinsiyet açısından farklılaşma vardır. [U(160)= 1995,5; p<.000]. - Kadın öğrencilerin merak yoksunluklarının erkeklerden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo3. Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği Puanlarının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	P
Güdülenme	1.sınıf	42	78,45	5,736	3	,125
	2.sınıf	37	69,53			
	3.sınıf	39	80,40			
	4.sınıf	43	93,91			
Sebat	1.sınıf	42	79,52	6,720	3	,081
	2.sınıf	37	66,85			

	3.sınıf	39	81,94			
	4.sınıf	43	93,77			
Öğrenme düzenleme yoksunluğu	1.sınıf	42	81,89	4,832	3	,185
	2.sınıf	37	76,15			
	3.sınıf	39	71,55			
	4.sınıf	43	92,87			
Merak yoksunluğu	1.sınıf	42	84,65	2,831	3	,418
	2.sınıf	37	74,96			
	3.sınıf	39	74,36			
	4.sınıf	43	88,65			

Yaşam boyu öğrenme boyutlarından olan güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ile merak yoksunluğu eğilimlerinin sınıf düzeyine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>.05$). Buna göre öğrencilerin 1., 2., 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ve merak yoksunluk seviyelerinin birbirine benzer ya da yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo4. Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği Puanlarının Sosyoekonomik Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	sd	p
Güdülenme	0-1000	79	81,18	,841	3	,840
	1001-2000	41	77,51			
	2001-3000	19	89,18			
	3001 ve üstü	22	79,77			
Sebat	0-1000	79	80,87	,039	3	,988
	1001-2000	41	80,15			
	2001-3000	19	81,82			
	3001 ve üstü	22	82,36			
Öğrenme düzenleme yoksunluğu	0-1000	79	81,96	6,342	3	,096
	1001-2000	41	71,60			
	2001-3000	19	73,84			
	3001 ve üstü	22	101,27			
Merak yoksunluğu	0-1000	79	81,71	8,626	3	,035
	1001-2000	41	70,50			
	2001-3000	19	72,71			

3001 ve 22 105,18
üstü

Yaşam boyu öğrenme boyutlarından olan güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ile merak yoksunluğu eğilimlerinin gelir düzeyine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını görülmektedir ($p>.05$). Buna göre öğrencilerin 0-1000 TL ile 3001 ve üstü gelir seviyelerine sahip öğrencilerinin güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ve merak yoksunluk seviyelerinin birbirine benzer ya da yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği Puanlarının Yaşadığı Yer Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	P
Güdülenme	Köy	23	77,43	6,757	3	,080
	İlçe	43	96,56			
	Şehir	56	75,99			
	Büyükşehir	39	73,14			
Sebat	Köy	23	91,89	3,888	3	,274
	İlçe	43	88,20			
	Şehir	56	74,04			
	Büyükşehir	39	76,64			
Öğrenme düzenleme yoksunluğu	Köy	23	83,59	5,510	3	,138
	İlçe	43	93,90			
	Şehir	56	76,71			
	Büyükşehir	39	71,42			
Merak yoksunluğu	Köy	23	90,07	1,741	3	,628
	İlçe	43	83,53			
	Şehir	56	79,67			
	Büyükşehir	39	74,77			

Yaşam boyu öğrenme boyutlarından olan güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ile merak yoksunluğu eğilimlerinin yaşadığı yeraçısından anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını göstermektedir ($p>.05$). Buna göre öğrencilerin köy, ilçe, şehir ve büyükşehirde yaşayan öğrencilerinin güdülenme, sebat ve merak yoksunluk seviyelerinin birbirine benzer ya da yakın olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, sadece öğrenmeyi düzenleme yoksunluğu boyutunun yerleşim yerine göre anlamlı bir biçimde değiştiği saptanmıştır [$F(3) = 2,626$; $p<.05$].

Sonuç

Diker Coşkun ve Demirel (2012) tarafından gerçekleştirilen üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelendiği çalışmada üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin düşük düzeyde olduğu, cinsiyet değişkenine göre kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılığın ortaya çıktığı, sınıf düzeyine göre ise 1. ve 4. Sınıflar arasında 4. sınıflar lehine anlamlı bir farklılığa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tunca, Alkın Şahin ve Aydın (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise benzer şekilde öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin düşük olduğu ve 1. sınıf düzeyindeki öğretmen adaylarının diğer sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak daha düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tunca, Alkın Şahin ve Aydın (2015) ve Diker Coşkun ve Demirel (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen sonuçlarının birbirleri ile paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak Oral ve Yazar (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarına göre öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme algılarının yüksek düzeyde olduğu ve cinsiyete göre anlamlı bir farklılığa yol açmadığı sonucu ile ters düşmektedir.

Özcan (2008), “Avrupa Birliği’nin Yaşam Boyu Öğrenme Stratejileri AB Resmi Belgelerindeki Yaşam Boyu Öğrenme Yaklaşımının İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde Avrupa Birliği’nin yaşam boyu öğrenmeye yaptığı baskı incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Avrupa Birliği’nin resmi belge ve metinlerinde yer verilen yaşam boyu öğrenme ile ilgili raporlar ve anlaşmalar taranmıştır ve DB, DT, OECD’nin yaşam boyu öğrenme yaklaşımları incelenmiştir. Yaşam boyu öğrenme teriminin ilk olarak ortaya çıkışı ile şuan gelinen nokta ve bundan sonra yaşam boyu öğrenmeyle ilgili Avrupa Birliği merkeze alınarak, hedefler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada belgesel tarama yöntemi kullanılarak Avrupa Birliği’nin yaşam boyu öğrenme kavramına yaklaşımı ile bu konuda öne sürdüğü politikaların çözümlenmesi amaçlandığı için çalışma metin incelemesi yöntemi kullanılarak tamamlanmıştır. Araştırmanın sonunda Avrupa Birliği’nin yaşam boyu öğrenme politikalarının küreselleşme süreciyle uyumlu olduğu ve piyasa ekonomisinin gereksindiği insan tipini yetiştirmenin bir aracı olduğu sonucuna varılmıştır.

Yıldırım (2015) “Sınıf Öğretmenlerinin Yaşam Boyu Öğrenmeye Yönelik Yeterlik Algıları ve Görüşleri” adlı yüksek lisans tezinde sınıf öğretmenlerinin yeterlik algıları Avrupa Birliğinin ortaya koyduğu sekiz anahtar yeterlik çerçevesinde inceleyerek yaşam boyu öğrenmeye ilişkin görüşleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Karma yöntem desenlerinden

yakınsayan paralel desenin kullanıldığı bu çalışmada araştırmaya ilişkin olarak tamamlayıcı veriler toplanarak veriler arasındaki farklılıklar ortaya konmuştur. Yeterlik algı düzeylerini belirlemek amacıyla Çanakkale merkezde görev yapan 155 sınıf öğretmenine ölçek uygulanıp 10 öğretmene de yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır. Ölçeğin uygulandığı öğretmenler seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilirken, görüşme yapılan öğretmenler ise cinsiyet, kıdem yılı ve mezun olunan okul türü dikkate alınarak seçilmiştir. Çalışmada elde edilen ölçeğin verileri SPSS 20.0 programı ile analiz edilirken, mülakattan elde edilen verilere betimsel analiz uygulanmıştır. Çalışmada nicel verilere göre sınıf öğretmenlerinin yeterlilik algıları yüksek çıkmıştır ve alt boyutlar arasındaki farkların az olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmanın sonunda öğretmenler kendilerini en yeterli olarak bilgiyi elde etmek olarak görürken, en yetersiz olarak gördükleri boyutu da öz yönetim olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin yeterlik algılarında anlamlı bir farklılık görülmezken, kıdem değişkenine göre üç boyutta anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Kılıç (2015), “İlköğretim Branş Öğretmenlerinin Bireysel Yenilikçilik Düzeyleri ve Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri” adlı yüksek lisans tezinde ilköğretimde görev yapan branş öğretmenlerinin bireysel yenilikçi düzeylerini ve yaşam boyu öğrenme eğilimlerini ortaya çıkarıp aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığını saptamayı amaçlamıştır. Kılıç aynı zamanda öğretmen görüşleri üzerinde branş, cinsiyet ve kıdem değişkenlerinin etkili olup olmadığı da araştırmıştır. Araştırmanın örneklemini 2010-2011 öğretim yılında Denizli’de görev yapan ilköğretim Sosyal Bilgiler, Türkçe, Matematik, İngilizce ve Fen ve Teknoloji dersi branşlarındaki öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada iki farklı ölçek kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda araştırmaya katılan öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Gerçekleştirilen bu çalışmada da

- GÜdülenme eğilimleri cinsiyete göre değerlendirildiğinde, erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre güdülenme eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.
- Sebat gösterme eğilimleri cinsiyet göre değerlendirildiğinde, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.
- Öğrenmeyi düzenleme eğilimi cinsiyet göre değerlendirildiğinde erkek öğrenciler ile kadın öğrenciler arasında herhangi bir farklılık görülmemiştir.

- Merak yoksunluğu bakımından cinsiyete göre değerlendirildiğinde, kadın öğrencilerin merak yoksunluklarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür.
- Güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ve merak yoksunluğu eğilimlerinin sınıf düzeylerine göre değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.
- Güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ve merak yoksunluğu eğilimlerinin gelir düzeylerine göre değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.
- Güdülenme, sebat, öğrenmeyi düzenleme ve merak yoksunluğu eğilimlerinin yerleşim yerlerine göre değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Yalnızca öğrenmeyi düzenleme boyutunun yerleşim yerlerine göre değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- AKSOY, M. (2013). Kavram olarak hayat boyu öğrenme ve hayat boyu öğrenmenin Avrupa Birliği serüveni. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, 23-48.
- ASPIN, D. N. & CHAPMAN, J. D. (2000). Lifelong learning: concepts and conceptions. *International Journal of Lifelong Education*, 19(1), 2-19.
- Atam.gov.tr (ATAM). (2017). <http://www.atam.gov.tr/aturkun-soylev-ve-demecleri/muallimler-birligi-kongresi-uyelerine-adli-siteden-17.01.2017-tarihinde-alinmistir>.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- CHAPMAN, J. D., Janet G., Toomey, R. and Aspin, D. (2005). Policy on lifelong learning in Australia. *International Journal of Lifelong Education*, 24(2): 99-122.
- DİKER Coşkun, Y. (2009). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- DİKER Coşkun, Y. ve Demirel, M. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42, 108-120.
- EVİN Gencel, İ. (2013). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterliliklerine yönelik algıları. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 38(170), 237-252.
- FIELD, J. (2001). Lifelong education. *International Journal of Lifelong Education*, 20(1/2): 3-15.
- KILIÇ, Ç. (2014). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenmeye yönelik algıları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 79-87.
- KILIÇ, H. (2015). İlköğretim branş öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik düzeyleri ve yaşam boyu öğrenme eğilimleri (Denizli ili örneği). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- KOÇ, M., Taş, S., Özkan, H. H. & Yılmaz, E. (2009). Türkiye’de yetişkin ve yaşam boyu eğitimine yönelik lisans programı önerisi. *I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*, (1-3 Mayıs 2009), Çanakkale.

Oran, M. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin İncelenmesi. ABAD, 3(5), 87-98.

- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Kurulu. (2008). *Özel eğitim rehabilitasyon merkezi zihinsel engelli bireyler destek eğitim programı*, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2009). Hayat boyu öğrenme stratejisi belgesi, Ankara.
- ORAL, B. ve Yazar, T. (2015). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenmeye ilişkin algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 1-11.
- ÖZCAN, (2008). Avrupa Birliği'nin Yaşam Boyu Öğrenme Stratejileri AB Resmi Belgelerindeki Yaşam Boyu Öğrenme Yaklaşımının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Halk Eğitimi Bölümü, Ankara.
- SARIGÖZ, O. (2015). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme yaklaşımına ilişkin görüş ve farkındalıklarının değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Lefkoşa.
- SÖNMEZ, V. ve Alacapınar, F.G. (2016). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TUNCA, N., Alkın Şahin, S. & Aydın, Ö. (2015). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 432-446.
- YILDIRIM, Z. (2015). Sınıf öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenmeye yönelik yeterlilik algıları ve görüşleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Çanakkale.
- YILMAZ, M. (2016). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 253-262.

ÜNLÜ MENEMENCİOĞLU AİLESİ VE TÜRK BÜROKRASİSİNDEKİ YERLERİ

Ercan KARAKOÇ *
Turay YAYLA **

Öz: Menemencioğulları ailesi, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yaşamış, zamanla Adana ve çevresine yerleşerek bölgenin yönetiminde söz sahibi olan âyânlardan biri olmuştur. Bu dönemde ailede mütesellim ve kaymakam olarak görev yapanlar vardır. Aşiretin son beyi Hacı Ahmet Bey, 1865'te başlayan Fırka-i Islahiye uygulamasıyla, ailenin önde gelenlerinden oluşan bir grup Menemencioğlu İstanbul'da zorunlu ikâmete tabi tutulmuştur. Bundan sonra, yerleşik hayata geçen ailenin bir bölümü İstanbul'da, geri kalanı Adana ve çevresinde yaşamlarını sürdürmüştür. Eğitime büyük önem veren aile mensupları arasında askeriye, maliye, mülkiye ve hukuk alanları başta olmak üzere farklı disiplinlerde eğitim-öğrenim görmüş pek çok kişi vardır. Bunlardan Mehmet Rifat Bey, Ethem Menemencioğlu, Numan Menemencioğlu ve Hasan Menemencioğlu gibi kişiler, Osmanlı'nın yıkılış, çağdaş Türkiye'nin kuruluş dönemlerinde Türk bürokrasisinde önemli görevlerde bulunmuşlardır. Makale hazırlanırken, arşivler, telif eserler, basın kaynakları ile anılardan faydalanılmıştır. Çalışmada Menemencioğulları ailesinin Türk bürokrasisindeki yeri ve önemi örneklerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Menemencioğulları, Türk Bürokrasisi, Âyân, Mehmet Rifat Bey, Numan Menemencioğlu.

THE FAMOUS MENEMENCIOGLU FAMILY AND THEIR PLACE IN THE TURKISH BUREAUCRACY

Abstract: Menemencioğulları family who used to live in the Eastern Mediterranean Region, became one of the notable families having a

* Doçent Doktor, Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, ekarakoc@yildiz.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5859-8661.

** Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, tyayla@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9811-959X.

voice in the management of the region, settling in Adana and its surroundings over time. In this period, there were mutesellim (local ruler and tax collector) and district governor members of the family. The last leader of the family, Hacı Ahmet Bey, was subjected to compulsory residence in Istanbul by the Fırka-i Islahiye (a military authority) application that started in 1865, together with some leaders of Menemencioğlu family. Afterwards, adopting a settled life, some of the Menemencioğlu family members continued their lives in Istanbul and the others in Adana. There were many people who received education in different disciplines, especially in the fields of military, finance, property and law among the members of the family, who attached great importance to education. The family members such as Mehmet Rifat Bey, Ethem Menemencioğlu, Numan Menemencioğlu and Hasan Menemencioğlu assumed important positions in the Turkish bureaucracy during late Ottoman Period and Turkey. In this study, the place and importance of the Menemencioğulları family in Turkish bureaucracy have been demonstrated with examples through detailed examination of archives, contemporaneous press and memoirs.

Key Words: Menemencioğulları, Turkish Bureaucracy, Âyan, Mehmet Rifat Bey, Numan Menemencioğlu.

Giriş

Menemencioğulları, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminden başlayarak Türk bürokrasisinin üst yönetiminde görev yapan ve devlet yönetiminde etkili olan ailelerden biridir. Bozdoğan topluluklarından olduğu belirtilen Menemencioğulları, yaşamlarını İçel'den Niğde'ye kadar olan topraklarda sürdürmüştür.¹ Çukurova ve çevresinde yaşayan aile, zamanla güçlenmiş ve bölgenin yönetiminde söz sahibi olan güçlü âyan ailelerinden biri olmuştur.² Aile “menemenci, menemencioğlu, menemenli, menemenlü, melemenci, melemenli, melemenlü, melemenci yörükâni, melemencioğlu” gibi isimlerle anılmıştır.³

¹ Alpaslan Demir, **16. Yüzyılda İçel Ve Çevresinde Bozdoğan Cemaati**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000; Üçler Bulduk, “Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları”, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Yayına Hazırlayan: Tufan Gündüz, Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 75, 76.

² Özcan Mert, “Âyan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 4, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, s. 196.

³ Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, Tercüman, Kaynak Eserler Serisi 1, İstanbul 1979, s. 118, 582.

Hatırate göre,⁴ Menemencioğulları Adana'ya ailede adı bilinen ilk isim olan Habib Çelebi ile İzmir'in Menemen mahallinden gelmiştir. Menemen'den geldikleri için önce "Menemenli" sonra "Menemenci" denilmiştir.⁵ Taha Toros'a göre de Menemen'den gelen aşiret ilk geldiğinde bir süre Kusun ve Göğeren Dağı eteklerinde yer değiştirerek yaşamış, sonra Çeceli'yi merkez edinip bu bölgeye yerleşmiştir. Zamanla nüfuzunu ve yaşam alanını Adana'dan Mersin'e ve Niğde'nin Maden yöresine kadar genişletmiştir.⁶

1. Türk Bürokrasisindeki Yerleri

Menemencioğulları ailesinden bilinen ilk kişi Habib Çelebi'dir. Aile Çukurova'ya Menemen'den Habib Çelebi'nin önderliğinde gelmiştir. Aile Adana çevresine geldiğinde bölge karışık olup bölgede derebeylerin hâkim olduğu bir düzen vardır. Bazı aşiretler eşkıyalık yapmakta, yol kesmekte ve kargaşa çıkarmaktaydı. Dolayısıyla bölgede bir düzensizlik hâkimdi.⁷ Habib Çelebi'den sonra aşiretin başına önce oğlu Nabi Bey, sonra onun oğlu Habib Çelebi, ondan sonra torunu Gür Bey Beyi geçmiştir.⁸ Hatırate göre, Habib Çelebi'den sonra Kör Boy Beyi (Gür Boy Beyi)⁹ namıyla meşhur olan Ahmet Bey (I.)¹⁰ 1756'da (h. 1170) boy beyi olarak Menemenci aşiretinin başına geçmiştir.¹¹

Ahmet Bey'den (I.) sonra aşiretin başına oğulları Boz Osman Bey ve Ahmet Bey (II.) geçmiştir. Menemencioğullarının nesli Ahmet Bey'in (II.)

⁴ Menemencioğulları Tarihi adlı hatırat, aşiretin son beyi Hacı Ahmet Bey (III.) tarafından 1861'de, o dönemde Harput eyaletine bağlı Dersim sancağı kaymakamı olan oğlu Mehmet Tevfik Bey aracılığıyla yazılmıştır. Menemencioğlu Ahmet Bey, **Menemencioğulları Tarihi**, Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. IX-XII.

⁵ **Menemencioğulları Tarihi**, s. 4.

⁶ Taha Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış I", **Taha Toros Arşivi**, TT-640128; "Adana", **Yurt Ansiklopedisi**, c. 1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 31.

⁷ **Menemencioğulları Tarihi**, s. 4-6.

⁸ "...(*Habib Çelebi*) nin (*Nabi*) isminde bir oğlu ve Onun da (*Habib Çelebi*) namındaki oğlu (*Gürbey Beyi*) adında bir torunu ile Menemencioğullarının ilk beylerini tanıyoruz". Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış I", TT-640128.

⁹ Toros, Ahmet Bey'i (I.), "Gür Boy Beyi" olarak da isimlendirmiştir. Taha Toros, "Menemencioğulları", **Taha Toros Arşivi**, TT-551593.

¹⁰ "Menemencioğulları Tarihi" adlı esere göre ailede dede, oğul ve torun sıralamasında Ahmet Bey adında üç ayrı bey vardır. Bu beyleri ayırt etmek için Ahmet Bey, I., II. ve III. şeklinde gösterildi.

¹¹ **Menemencioğulları Tarihi**, s. 7 ; Cezmi Yurtsever, **Eşkiya**, Ekrem Matbaası, Adana Ekim 2016, s. 257.

soyundan çoğalıp yayılmıştır.¹² Yaşamı boyunca dört evlilik yapan Ahmet Bey'in (II.) on iki çocuğu vardır. Birinin ismi tespit edilememekle birlikte ilk evliliğinden Habib, Osman, Nabi, Ahmet (III.), Hamide, Ayşe ve Kuğu isminde yedi; ikinci evliliğinden Çopur Ahmet adıyla bilinen bir oğlu; üçüncü evliliğinden Hatice ve Fatıma adında iki kız; dördüncü evliliğinden Mustafa adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Ahmet Bey'den (II.) sonra aşiretin başına ilk evliliğinden olan erkek çocukları geçmiştir. Bunlar arasında mütesellim, kaymakam ve âyân gibi idari görev yapanlar vardır.¹³ Aşiretin soyu ilk evlilikten dünyaya gelen çocuklarından devam etmiştir. Bunlar arasında özellikle Hacı Nabi Bey ve Hacı Ahmet Bey'in (III.) çocukları öne çıkmıştır. Aileden Türk bürokrasisinde görev alanlar bu soydan gelenlerdir.

Çukurova Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı'ya karşı isyan ettiği dönemde (1832-1840) oğlu Kavalalı İbrahim Paşa tarafından yönetildi¹⁴. Bu dönem bölgedeki beyler hangi tarafı destekleyecekleri konusunda bir hayli zorlandılar. Bazıları Osmanlı İmparatorluğunu bazıları İbrahim Paşa'yı destekledi.¹⁵ Menemencioğulları da benzer şekilde hareket etti. Bazı kaynaklarda Menemencioğullarının sadece Mısır tarafını desteklediği belirtilmişse de¹⁶ tam olarak öyle görünmemektedir. Bu işgal sırasında Hacı Habib Bey önce Kavalalı İbrahim Paşa tarafında yer almış daha sonra Osmanlı tarafına geçmiştir. Kardeşi Hacı Ahmet Bey (III.) ise Mısır tarafını desteklemiştir.¹⁷ İbrahim Paşa, Çukurova'ya geldiğinde Osmanlı Hacı Habib Bey'e Gülek Boğazını tutma, İbrahim Paşa ise Hacı Ahmet Bey'e (III.) Gülek Boğazını açma görevi vermiştir.¹⁸ İbrahim

¹² a.g.e., s. 8, 11; Taha Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", **Taha Toros Arşivi**, TT-640128.

¹³ **Menemencioğulları Tarihi**, 25-89; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128.

¹⁴ **Menemencioğulları Tarihi**, XLI; Songül Ulutaş, "Tarsus Şer'iyeye Sicilleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşireti'nin Mısırlılara ve Osmanlı Devleti'ne İkili Yardım Faaliyetleri (1832-1841)", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 15, S. 1, (2006), s. 369.

¹⁵ Cevdet Paşa, **Tezakir (29-31)**, c. I-IV, Yayınlayan: Cavid Baysun, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 110.

¹⁶ Özcan Mert, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 70.

¹⁷ Menemencioğullarının Kavalalı İbrahim Paşa'ya yaptıkları yardımlar için bakınız.: Ulutaş, a.g.m., s. 369-392.

¹⁸ **Menemencioğulları Tarihi**, s. XXXVII,100-102; Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I (77 Belge İle Birlikte)", **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, c. XXI, S. 25, 2000, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001), s. 95.

Paşa'nın Çukurova'yı işgali sırasında aşiret beylerinin tutacakları taraf konusunda kararsız kalmaları, gelecekte bölgenin yönetiminin kimde olacağına belirsizliğinden kaynaklanıyordu.

Kavalalı İbrahim Paşa zamanında bölgede etkili olan Menemencioğulları onların ayrılmasından sonra da bölgedeki etkinlikleri ve nüfuzları artarak devam etmiştir. Hacı Ahmet Bey (III.) bu durumu büyük biraderi Tarsus kaymakamı Hacı Habib Bey'in ölümü ardından söylediği şu sözlerle dile getirmiştir:

“Biraderimiz Hacı Habib Bey Tarsus'da kâ'immakâm diğer birader Hacı Nabi Bey Adana'da a'yân mesâbesinde fakîr dahi [kendim] yukarıda mîr'i aşiret ve her birimizin başka başka mükemmel dâ'ire ve tevâbi'âti ve mesâlih-i eyâlet ise bütün bizden ibâret olub bu veçhile cihandan kâm almakda iken: (Bu cihân âşika aman mı verir. Kasd-ı Civar ile zaman mı verir.) beyince elli yedi (1257) 1841 tarihinde biraderimiz Hacı Habib Bey Tarsus'da vefât idüb cihan başımıza tenk oldu. Gerçi biraderimiz Hacı Nabi Bey yerine kâ'immakâm nasb olunmuş ise de ne fâ'ide bir tarafımız yıkılmış oldu”.¹⁹

Kavalalı İbrahim Paşa'dan sonra Osmanlı Devleti'nin bölgede düzeni sağlamak için gönderdiği mutasarrıflar “konar-göçer” Türkmenleri yerleşik hayata geçirip vergi ve asker toplamada başarılı olamamıştır²⁰. Bu duruma son vermek, bölgede düzeni sağlamak ve devlet otoritesini tesis etmek için Fırka-i Islahiye Ordusu hazırlanmıştır. Fırka-i Islahiye ile devlet otoritesi altına girmek istemeyen aşiret beyleri yakalanıp başka yerlerde zorunlu iskâna tabi tutulmuştur.²¹

Fırka-i Islahiye Ordusu Çukurova'ya geldiğinde aşiretleri Fırka-i Islahiye'ye davet etti. Bazı aşiretler bu davete uymadılar. Menemencioğulları bu davete uymayanlardandı. Hacı Ahmet Bey (III.) biraz uğraştırmışsa da konağı basılıp yakalanarak diğer aile üyeleriyle birlikte Mersin limanından İstanbul'a gönderilmiştir.²² Fırka-i Islahiye'nin bu kararıyla Çukurova'nın bu söz dinlemez ve otorite tanımaz beyleri bölgeden göç ettirilerek İstanbul ve Rumeli dolayında kontrol altında tutulmuştur. Bu beylerin çocukları zamanla iyi bir eğitimden geçmiş ve devlette üst düzey görevler almışlardır. Menemenci ailesinden özellikle Ahmet Bey'in (II.) oğullarından Hacı Nabi Bey ve Hacı Ahmet Bey'in (III.) soyundan gelenler dikkat çekmektedir.

¹⁹ Menemencioğulları Tarihi, s. 143-145.

²⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 367.

²¹ *Yurt Ansk.*, c. 1, s. 29, 30.

²² Cevdet Paşa, a.g.e., s. 190; *Menemencioğulları Tarihi*, s. 178, 179.

1.1. Hacı Nabi Bey Kolu

Menemencioğullarının erkek tarafından soyu Ahmet Bey'in (II.) çocuklarından devam etmiştir. Ahmet Bey'in (II.) Habib,²³ Osman, Nabi ve Ahmet (III.) adında dört oğlu vardır. Bunlardan Hacı Nabi Bey'in soyu ailenin en kalabalık kolundan biridir. Hacı Nabi Bey'in dört oğlu iki kızı vardır. Mustafa Tevfik Paşa veya Tevfik Mustafa Paşa olarak bilinen ilk oğlu asker kökenli olup devlette üst düzey görevlerde bulunmuştur. Mustafa Tevfik'in devletteki görev süreci Mısır'da başlamıştır. Mustafa Tevfik Mısır'a amcası Hacı Ahmet Bey (III.) vasıtasıyla İbrahim Paşa'yla gitmiştir. Mısır'da askeri eğitim alan Mustafa Tevfik bir süre sonra İbrahim Paşa'nın yaveri olmuştur. Miralay rütbesinden sonra 1841'de rütbesi "ibkâen ihsan buyurulmuş" ve sonra liva (tuğgeneral) ve ferik (tümgeneral/korgeneral) olarak Rumeli tarafında görevlendirilmiştir. Daha sonra vezir rütbesiyle Anadolu Ordusu Müşiri, 2. Ordu Müşir Kaymakamı, Bosna Kolordu Kumandanlığı ve Kars Kumandanlığı yapmıştır. Mustafa Tevfik Paşa'nın Sait, Osman, Nabi ve Ethem adında dört oğlu bulunmaktadır.²⁴ İlk oğlu Sait Paşa Osmanlı ordusunda ferik rütbesine kadar yükselmiştir.²⁵ Sadrazam Giritli Mustafa Naili Paşa'nın oğlu Hasan Paşa ile Sadrazam Halil Hamid Paşa ahfadından vezir Cemalettin Paşa'nın oğlu Müşir Asaf Paşa'nın kız kardeşi Saliha Rabia Hanım'ın evliliğinden dünyaya gelen Sabiha Hanım'la evlenen Osman Bey'in, Mustafa ve Hasan Safiyettin adında iki oğlu oldu. Hasan Safiyettin Bey, Türk bürokrasisinde üst düzey birçok görevde bulundu. Paşa torunu olan Hasan Bey İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra devlette görev aldı. Bir süre farklı illerde müddei umumi (savcı) olarak vazife gördükten sonra İzmir Ağır Ceza Reisi, Adliye Vekaleti Ceza İşleri Müdürü ve Adliye Vekaleti Müsteşarlığı gibi görevler yaptı. VI. ve VII. dönemlerde CHP'den Mardin mebusu seçilen Hasan Bey 12. ve 13. hükümetlerde (I. ve II. Saraçoğlu Hükümetleri) Adliye Vekili oldu.²⁶

²³ Ahmet Bey'in (II.) en büyük oğlu Hacı Habib Bey'in Mehmet ve Ahmet isminde iki oğlu vardır. Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, c. XXX, S. 34, (2009), s. 6. Taha Toros'a göre Hacı Habib Bey'in erkek çocuğu yoktur. Kızı Hamide Hanım amcası Hacı Ahmet Bey'in (III.) oğlu Mehmet Tevfik Paşa ile evlenmiştir. Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128.

²⁴ *Menemencioğulları Tarihi*, s. 101, 175-177; Mehmed Süreyya, "Tevfik Mustafa Paşa (Menemencizade)", *Sicill-i Osmanî*, c. 5, Yayına Hazırlayan: Nuri Bayraktar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1632, 1633; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128.

²⁵ Mahmut Akpınar, "Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922)", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Güz/Autum, S. 35, (2015), s. 192.

²⁶ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (DABCA)*, 30-11-1-0/95-15-17 / 06.06.1935; Mehmet Zeki Pakalın, "Asaf Paşa (Mehmet Asaf Paşa)", *Sicill-i Osmanî Zeyli*:

Mustafa Tevfik Paşa'nın üçüncü oğlu Mehmet Nabi Bey'dir. Eğitimini Sıbyan Mektebi, Soğukçeşme Rüştiyesi ve Galatasaray Sultanisinde tamamlayan Nabi Bey meslek hayatına Tahrirat-ı Hariciye Kaleminde başladı. Farklı elçiliklerde görev yaptıktan sonra Atina, Sofya ve Bern Elçiliği, Roma Büyükelçiliği ile Paris Mümessilliği yaptı. Mondros Mütarekesi'nden önce kurulan Ahmet İzzet Paşa Kabinesinde kuruluşundan kısa bir süre sonra Hariciye Nazırı oldu. Ancak kabine yirmi gün sonra istifa ettiği için sadece on yedi gün Hariciye Nazırlığı yaptı. Başka bir kabinede görev almadı.²⁷ Mustafa Tevfik Paşa'nın dördüncü oğlu İbrahim Ethem Bey'dir. Hukuk Mektebini bitirdikten sonra Fransa'da (Toulouse) hukuk doktorası yaptı. Ordinaryüs Profesörlüğe kadar yükseldi. Bir süre dış temsilciliklerde (Paris, Lahey, Sofya, Berlin, Afganistan) görev yaptı. Kabataş ve Galatasaray Lisesinin yanı sıra Mülkiye Mektebi ve İstanbul Üniversitesinde dersler verdi. Demokrat Parti, Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve Adalet Partisinde yönetici ve kurucu üye olarak görev aldı. Cumhuriyet Senatosuna Adalet Partisi İstanbul Senatörü (1961) olarak girdi. Ancak yapılan kısmi seçimde seçilemedi.²⁸

Hacı Nabi Bey'in İkinci oğlu Adil Bey'in "Nabi Hoca" namıyla meşhur olan Nabi adında bir oğlu oldu. Nabi Bey, İstanbul'da "Mülkiye Şahâne ve Mühendishânei Hümayun Mektebinde tahsil gördü. Adana İdâdisinin ilk hocası olan Nabi Bey uzun yıllar riyaziye (matematik) dersi verdi. Adana ve

---

Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi, c. III, Yayına Hazırlayan: Gülbadi Alban, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 121-124; **TBMM Albümü 1920-2010**, 1. Cilt 1920-1950, İkinci Basım, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 347, 417; "Menemencioğlu, Hasan (1891-1952)", **Büyük Ansiklopedi**, c. 10, Milliyet Yayınları, İstanbul [y.t.y.], s. 3895; "Rifat Ailesi", **Taha Toros Arşivi**, Dosya No: 80-Menemencioğulları; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128; **Cumhuriyet**, 13 Mart 1941, s. 1, 5; **Cumhuriyet**, 14 Mart 1941, s. 3; **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1952, s. 3; **Milliyet**, 29 Temmuz 1952, s. 4.

²⁷ Sinan Kuneralp, **Son Dönem Osmanlı Erkânı ve Ricali (1939-1922)**, İsis, İstanbul 1999, s. XXXII, XXXIII, 5, 45, 47, 98; Akpınar, "Osmanlı Hariciye Nazırları", s. 176, 178, 179, 183, 192; "Menemenli-zade Nabi Bey", **Taha Toros Arşivi**, TT-514146.

²⁸ **TBMM Albümü 1920-2010**, 4. Cilt 1960-1983, İkinci Basım, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 1714; "Menemencioğlu, Etem (1878-1963)", **Büyük Ansiklopedi**, c. 10, Milliyet Yayınları, İstanbul [y.t.y.], s. 3895; "Menemencioğlu (Etem)", **Meydan-Larousse**, Ek Cilt, Yayınlayan: Safa Kılıçoğlu, Meydan Yayınevi, İstanbul 1976, s. 578; Menemenlizade Edhem, **Lotus Meselesi**, Yayına Hazırlayan: Yasin Poyraz, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2011, s. VIII, IX; **Milliyet**, 28 Ağustos 1965, s. 3, 7; **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1965, s. 7; **Milliyet**, 11 Temmuz 1970, s. 2; **Milliyet**, 27 Şubat 1981, s. 5.

Mersin demiryolunun yapımında mühendis olarak görev alan Nabi Bey kaymakamlık ve mutasarrıflık görevlerinde de bulundu.²⁹

1.2. Hacı Ahmet Bey (III.) Kolu

Menemencioğullarının son beyi Hacı Ahmet Bey'in (III.) soyundan gelen birçok kişi de Türk bürokrasisinde üst düzey görevlerde bulundu. Hacı Ahmet Bey (III.) hayatı boyunca iki evlilik yaptı. Birinci evliliği Musabalızâde Baki Ağa'nın kızı Hacı Elif Hatun'la ikinci evliliği Madenli Zeynep Hanım'la oldu. Hacı Ahmet Bey'in (III.) bu iki evlilikten dördü erkek altısı kız olmak üzere toplam on çocuğu oldu. Hacı Ahmet Bey'in (III.) erkek çocukları büyükten küçüğe sırasıyla Mehmet Tevfik, Habib, Abdullah ve Mehmet Rifat şeklindedir.³⁰

Hacı Ahmet Bey'in (III.) ilk oğlu Mehmet Tevfik paşalığa kadar yükseldi. Dersim, Denizli ve Üsküp kaymakamlığı yapan Mehmet Tevfik Paşa mirimiran ve mutasarrıflık görevlerinde de bulundu.³¹ Mehmet Tevfik Paşa'nın Ömer Kamil adında bir oğlu oldu. Askeri okullarda başarılı bir öğrenci olarak Erkanı Harbiyeden ikincilikle mezun oldu. Mezuniyetine müteakip Erkanı Harbiye dairesinde çalışmaya başladı. Meslek hayatının tamamına yakını bu dairede geçiren Ömer Kamil Ferik rütbesine kadar yükselerek paşa oldu. Tophane Müşiri Fethi Paşa'nın kızı Ferdane Hanım'la olan evlilikten Fethi ve Tevfik adında iki oğlu ile Meliha (Yaltkaya) adında bir kızı oldu.³² Tıp eğitimi alan Tevfik Bey doktor oldu.³³ Fethi Bey Tekel Genel Müdürlüğünde memur olarak çalıştı.³⁴

²⁹ Taha Toros, Menemencioğullarına Umumi Bir Bakış", **Taha Toros Arşivi**, TT-551594; Taha Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış", **Taha Toros Arşivi**, TT-551590, s. 1, 2; Taha Toros, "Adanalıların Kaybettiği Büyük Hocası, Nabi Menemenci", **Taha Toros Arşivi**, TT-514115, s. 2, 4; Taha Toros, "Ya Adana'ya Liman Ya Mersin'e Tren", **Taha Toros Arşivi**, TT-640200. Hacı Nabi Bey'in çocukları ve torunlarını gösteren soyağacı şeması için bakınız: Ek 1.

³⁰ Mehmed Süreyya, "Ahmet Bey (Hacı)", **Sicill-i Osmani**, c. 1, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 157; Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında**, c. II. Kısım 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 529.

³¹ a.g.e., c. II, s. 529; Mehmed Süreyya, "Tevfik Mehmet Paşa (Menemencizâde)", **Sicill-i Osmani**, c. 5, Yayına Hazırlayan: Nuri Bayraktar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1632.

³² Taha Toros, "Tarih Köşelerinde Menemencioğlu Ahmet Bey'e Dair...", **Taha Toros Arşivi**, TT-551584; "Merhum Ömer Paşa", **Taha Toros Arşivi**, TT-514722; **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1953, s. 3; **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1969, s. 2.

³³ **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1969, s. 2.

³⁴ **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1953, s. 3.

Hacı Ahmet Bey'in (III.) ikinci oğlu Haşim Habib Bey olarak da bilinen Hacı Habib Bey'dir. Hacı Habib Bey Sadâret Müsteşarlığı Kalemünde çalıştı ve Dâirei Celilei Uzmâ Telgraf Kalemî Müdürlüğü yaptı. Menemenlizâde Mehmet Tahir ismiyle bilinen şair ve yazar bir oğlu vardır.³⁵ 1865'te Fırka-i İslahiye ile İstanbul'a göç ettirilen aile üyelerinden olan Mehmet Tahir İstanbul'a geldiğinde 2-3 yaşlarındaydı. İstanbul'da Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi ve Mülkiye'nin İdâdi bölümünde eğitim aldı. 1883'te Mülkiye'yi bitirdiği yıl Şûrâyı Devlet Tanzimat Dairesinde memur olarak çalışmaya başladı. 1884'te Ziraat Nezareti Tercümei Fünûn Kalemine geçti. Muallim Naci'yle birlikte Haver ve Güneş Dergisi'ni çıkardı. Gayret Dergisi'ni kurdu. Çalışmaları Âsâr, Mürüvvet ve Risale-i Hâfi gibi gazete ve dergilerde de yayımlandı. Adana, Aydın ve Selanik Maarif Müdürlüklerinde bulundu. 1893'de Maarif Nezareti Celilesi Mektubi Kalemî Müdürü olarak İstanbul'a tayin oldu. Mülkiye Mektebinde ders de verdi. İstanbul'da kaldığı dönemde yazdığı şiirleri Tercümânı Hakikat Gazetesi ile Mir'âtı Âlem, Envârî Zekâ ve Berk gibi dergilerde; diğer yazıları Hazinei Fünûn, Mekteb, Mâlûmât, Maârif, Mütâlâa ve Serveti Fünûn dergilerinde yayımlandı. Mehmet Tahir Tanzimat sonrası dönem ile Serveti Fünûn dönemi arasındaki "ara nesil" olarak isimlendirilen edebi dönemin ileri gelen kişiliklerinden biri olarak bilinmektedir. Elhân, Yâdi Mâzî, Âsârî Perîşan, Osmanlı Coğrafyası, Terâneî Zafer, Osmanlı Edebiyatı, Mükemmel Coğrafyayı Osmânî, İlmi Servet adında eserleri vardır.³⁶ Mehmet Rauf Paşa'nın kızı Leman Hanım'la olan evliliğinden Ahmet Necati adında bir oğlu oldu. Ahmet Necati Bey İskenderun, Kolonya ve Şam'da konsolos olarak görev yaptı.³⁷

Hacı Ahmet Bey'in (III.) üçüncü oğlu Hacı Abdullah Bey'dir. Hacı Abdullah Bey Dârülmaârif ve Dârülfünunda öğrenim gördükten sonra 1872'de Şûrâyı Devlet Mazbata Odası'nda çalışmaya başladı. 1877'de Fırka-i Askerîye Başkâtipliği ile Kars'a tayin edildi. Kars, Ruslar tarafından işgal edilince İstanbul'daki görevine döndü. Bilahare Şûrâyı Devlet teşkilatında İstinaf Mahkemesi Reisliğine getirildi. Son olarak Şûrâyı Devlet Temyiz Mahkemesi Azalığı yaptı. Hacı Abdullah Bey'in Ahmet Müeyyet adında bir

³⁵ Kuntay, a.g.e., c. II, s. 529; Abdullah Uçman, "Mehmet Tahir, Menemenlizâde", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, s. 534.

³⁶ Uçman, a.g.m., s. 534, 535; Necat Birinci, **Menemenlizâde Mehmet Tahir**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 1-8; "Menemenlizâde Mehmet Tahir", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 6, Dergah Yayınları, İstanbul [y.t.y.], s. 259-262.

³⁷ **DABCA**, 30-11-1-0/116-32-19 / 18.09.1937; **DABCA**, 30-11-1-0/117-38-12 / 14.12.1937; **DABCA**, 30-11-1-0/134-31-7 / 09.08.1939; Birinci, a.g.e., s. 4; George S. Harris, **Atatürk's Diplomats**, The ISIS Pres, İstanbul 2010, s. 300.

oğlu ve dört kızı oldu.³⁸ Ahmet Müeyyet Bey de babası gibi bürokraside görev aldı ve Divânı Muhâsebât üyeliği yaptı.³⁹

Hacı Ahmet Bey'in (III.) dördüncü oğlu Mehmet Rifat Bey'dir. Karaisalı'ya bağlı Çiçeli Köyü'nde dünyaya gelen Mehmet Rifat Bey (1856), Fırka-i Islahiye uygulamasında babasıyla birlikte 8-10 yaşlarındayken İstanbul'a geldi. İstanbul'da ilk Dârülmaârifeye, ardından Kaptan İbrahim Paşa Rüştiyesine gitti. 1873'te Şûrâyı Devlet Kalemünde çalışmaya başlayan Mehmet Rifat Bey 1880'de Divânı Muhâsebât ikinci daire zabıt kâtipliğine tayin edildi. 1885'te atandığı Adana Defterdârlığından 2 yıl sonra azledildi. Daha sonra Karesi (Balıkesir), Van, Bağdat ve Suriye (Şam) defterdârlıklarında bulundu. Ardından Edirne ve Selanik Maliye Müfettişi oldu. 3 Şubat 1909'da kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde (13-14 Şubat 1909-13 Nisan 1909) Ziya Paşa'nın istifası üzerine Maliye Nazırlığına getirildi. 31 Mart hadisesi sonrası kabinenin istifa etmesiyle görevi sona erdi. 18 Nisan 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi (5 Mayıs 1909-12 Ocak 1910) tekrar kuruldu ve Mehmet Rifat Bey ikinci kez Maliye Nazırı oldu. 13 Haziran 1909'da Maliye Nazırlığı görevinden istifa eden Mehmet Rifat Bey 17 Haziran 1909'da Maliye Nezareti Müsteşarlığına atandı. Yerine Mehmet Cavit Bey Maliye Nazırı oldu. 1913'te gerçekleşen Babîâli Baskını sonrası istifa eden Kâmil Paşa Hükümeti yerine Mahmut Şevket Paşa Hükümeti (11 Kânunusani 1913) kuruldu. Mehmet Rifat Bey, Mahmut Şevket Paşa Hükümetine Maliye Nazırı olarak girdi. Bu Mehmet Rifat Bey'in üçüncü Maliye Nazırlığı oldu. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinin ardından Said Halim Paşa'nın kurduğu (5 Haziran 1913) hükümette dördüncü defa Maliye Nazırı oldu. Mehmet Rifat Bey son nazırlık görevinden (25 Şubat 1914) istifa ederek ayrıldı. Yerine Mehmet Cavit Bey ikinci defa Maliye Nazırı oldu. Mehmet Rifat Bey ise 14 Mart 1914'te Meclisi Âyân üyeliğine atandı. Mart ayı içerisinde Âyân Reisi Küçük Said Paşa'nın ölümünün ardından Meclisi Âyân Reisliğine seçildi. Mütareke sürecinde (1919) birçok nazır ve İttihat ve Terakki üyeleriyle birlikte tutuklanarak Divanı Harpte yargılandı ve beraat etti.⁴⁰ Osmanlı devlet yönetiminde uzun süre görev

³⁸ Mehmet Zeki Pakalın, "Abdullah Bey (Abdullah Eşref Bey)", **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, c. 1, Yayına Hazırlayan: Mehmet Metin Hülalü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 16, 17.

³⁹ Pakalın, "Abdullah Bey...", c. 1, s. 17; **Milliyet**, 11 Kasım 1965, s. 2; **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1955, s. 2.

⁴⁰ Kuneralp, a.g.e., s. 7, 20, 21, 101; İbrahim Alâettin Gövsa, "Rifat Bey, Menemenlizade Mehmet (1856-1935)", **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, ([y.y.y.]: Yenigün Neşriyat, [y.t.y.]), s. 324, 325; Mehmet Zeki Pakalın, "Rifat Bey (Mehmet Rifat Bey, Topal)", **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, c. XV, Yayına Hazırlayan:

yapan Mehmet Rifat Bey koyu bir İttihat ve Terakki taraftarı olarak bilinmektedir.⁴¹ Mehmet Rifat Bey yaşamı boyunca iki evlilik yaptı. Namık Kemal'in kızı Hatice Feride Hanım'la olan ilk evlilikten⁴² Ahmet Muvaffak ve Numan Kemal adında iki oğlu, Beraat ve Safiye Nahide adında iki kızı dünyaya geldi.⁴³

Mehmet Rifat Bey'in ilk oğlu Ahmet Muvaffak 1884'te İstanbul'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Selanik Yedigârı Terakki ve Moda Saint Josephe tamamladı. Paris'te hukuk eğitimi aldı. Maliye ve iktisat alanında uzman olan Muvaffak Bey Maliye Nazırlığında Başmüfettişlik yaptı. Mebusan Meclisi IV. dönem Saruhan (Manisa) Mebusu seçildi. Meclisi Mebusan kapatıldıktan sonra Ankara'ya geçerek Milli Mücadele'ye destek oldu. Bu süreçte Bekir Sami Bey'in başkanlığında Londra'ya giden TBMM hükümeti heyetinde mali müşavir sıfatıyla yer aldı. Reji Umum Müfettişliği ve Muhtelit Mübadele Komisyonunda Türk heyeti müşaviri olarak görev aldı. 1927-1944 yılları arasında 17 yıl Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğü yaptı. Fenerbahçe Spor Kulübünün kurucularından olup Genel Sekreterlik (Başkan-1928-1932) yaptı. Katerin Hanım'la olan evliliğinden Nermin, Suzan ve Turgut adında üç çocuğu oldu.⁴⁴ Turgut, Robert Kolejini bitirdikten sonra Cenevre'de hukuk öğrenimi gördü. Dışişlerine intisap etti ve Ottawa, Washington ve Londra Büyükelçiliklerinde bulundu. Nermin Vahid Hanım'la olan evliliğinde Ekber ve Namık Kemal adında iki oğlu oldu. Ekber Bey babası gibi dışişlerini tercih etti.⁴⁵

Mehmet Rifat Bey'in Feride Hanım'dan olan son çocuğu Numan Kemal Bey'dir. Türkiye'nin meşhur diplomatlarındanır. İptidai ve rüştiye

---

Ayhan Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 25-29; Mehmet Zeki Pakalın, **Maliye Teşkilatı Tarihi (1944-1930)**, [y.y.y]: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1977-180/IV, s. 214-217; İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. Ve II. Meşrutiyet**, c. I., TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 1997, s. 271.

⁴¹ Bakınız: Ali Fuat Türk geldi, **Görüp İşittiklerim**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 44, 45.

⁴² Kuntay, a.g.e., c. II, s. 487-492.

⁴³ Pakalın, **Maliye Teşkilatı...**, 217; **Milliyet**, 3 Ocak 1961, s. 2.

⁴⁴ Güneş, **Türk Parlamento Tarihi...**, c. I, s. 270; **Türkiye'de Kim Kimdir, "Yaşayan Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi"**, Hazırlayan: Osman Nebioğlu, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961-1962, s. 439; Taha Toros, "Namık Kemal Ailesi", **Taha Toros Arşivi**, TT-583834, s. 111; **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1969, s. 5; <https://www.fenerbahce.org/kulup/baskanlarimiz> [10.5.2019].

⁴⁵ **Hariciye Vekâleti Yıllığı**, 1959, s. 156; Sevsen Aslantepe, "Türkiye'nin 1920-1998 Döneminde Yabancı Devletlere Yolladığı Temsilciler", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 783, 787, 798; Yener Süsoy, "Kahire'nin Son Tanığı", **Hürriyet**, 25 Aralık 2006, s. 5.

öğrenimini Selanik'te Terakki ve İstanbul'da Burhanı Terakki okullarında, idâdi öğrenimini Moda'da Fransız Saint Joseph Lisesinde, yüksek tahsilini Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamlayan Numan Bey 1914'te Viyana Büyükelçiliğinde III. kâtip olarak Hariciyeye intisap etti. Daha sonra sırasıyla Bern, Paris, Bükreş, Atina, Budapeşte ve Beyrut'ta görev yaptıktan sonra, 1928'de I. Daire Umum Müdürlüğüne atandı.⁴⁶ Numan Bey bu göreve atandıktan kısa bir süre içinde Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa ve Başvekil İsmet Paşa'nın yakın ilgi ve övgüsüne mazhar oldu. Babası Mehmet Rifat Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın dostluğunu kazanmış birisiydi.⁴⁷ Bir yıl sonra Hariciye Vekâleti Müsteşarlığına dört yıl sonra 1933'te yeni oluşturulan Hariciye Kâtibi Umumiliğine (Genel Sekreter) atandı.⁴⁸ 1937'de yapılan ara seçimde Gaziantep mebusu seçildi⁴⁹ ve Hariciye Vekâleti Siyasi Müsteşarı oldu.⁵⁰ Yaklaşık dokuz ay siyasi müsteşar olarak görev yapan Numan Bey siyasi müsteşarlıkların kaldırılmasıyla önce bu görevden sonra Gaziantep mebusluğundan istifa etti ve daha önce bulunduğu kâtibi umumi görevine tekrar atandı.⁵¹ Böylece Numan Bey'in Hariciyedeki "ikinci adam" pozisyonu korunmuş oldu. 1942 yılına kadar bu görevde kalan Numan Bey aynı yıl yapılan ara seçimde Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul mebusu seçildi⁵² ve I. Saraçoğlu Hükümetinde (12 Ağustos 1942) Hariciye Vekili oldu⁵³. Şubat 1943'te yapılan genel seçimde ikinci defa İstanbul mebusu seçildi.⁵⁴ Saraçoğlu'nun oluşturduğu yeni hükümette Hariciye Vekili

⁴⁶ *Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye*, c. IV, Hazırlayan: Ahmet Nezh Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul Mayıs 2003, s. 558, 559, 566, 574, 590; *TBMM Albümü*, c. 1., s. 260, 331, 400; İbrahim Alâettin Gövsa, "Menemenciöglü, Numan [Doğ. 1893]", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, ([y.y.]: Yenigün Neşriyat, [y.t.y.]), s. 252; Harris, a.g.e., s. 307, 308.

⁴⁷ Yücel Güçlü, *Eminence Grise of the Turkish Foreign Service: Numan Menemenciöglü*, [y.y.], Ankara May 2002, s. 41; Mahmut Dikerdem, *Hariciye Çarkı, Anılar*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s. 24.

⁴⁸ *DABCA*, 30-18-1-2/37-43-3 / 11.06.1933; *Hariciye Vekâleti Yıllığı*, 1959, s. 4; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1929-1930*, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul 1930 s. 92.

⁴⁹ 1937'de çıkarılan bir kanunla Bakanlıklar için Siyasi Müsteşarlık adında yeni bir teşkilat oluşturuldu. Kanuna göre siyasi müsteşar atanmak için mebus olmak gerekiyordu. *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Şubat 1937, 1, 3; *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1937, s. 1.

⁵⁰ *DABCA*, 30-10-0-0/75-495-10 / 14.04.1937; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre V, İçtima 2, Kırk Beşinci İnikad, c. 17, (7 Nisan 1937), s. 17; Gövsa, "Menemenciöglü, Numan", s. 252.

⁵¹ *DABCA*, 30-11-1-0/117-37-14 / 29.11.1937; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre V, İçtima 2, On İkinci İnikad, c. 21, (1 Aralık 1937), s. 2, 3.

⁵² *DABCA*, 30-10-0-0/76-503-11 / 18.08.1942; *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1942, s. 1, 3.

⁵³ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre VI, İçtima 3, Seksen Birinci İnikad, c. 27, (14 Ağustos 1942), s. 76; *Hariciye Vekâleti Yıllığı*, 1959, s. 4.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1943, s. 1, 3; *Ulus*, 1 Mart 1943, s. 1, 3, 4.

görevine devam etti.⁵⁵ Numan Menemencioğlu Boğazlardan geçen “ticaret gemisi görünümlü silahlı Alman gemileri” meselesinden dolayı Hariciye Vekilliğinden istifa etmek zorunda bırakıldı.⁵⁶ Aynı yıl Paris’e Büyükelçi (9 Kasım 1944) atandı. Bu göreve ek olarak Portekiz Hükümeti nezdinde elçi sıfatıyla (1949-1952) Türkiye’yi temsil etti. Paris Büyükelçilik görevinden 2 Kasım 1956’da emekli olarak ayrıldı. Menemencioğlu’nun emekliye ayrılmasıyla yaklaşık kırk yıllık Hariciye kariyeri sona erdi. Ancak devlet yönetiminden kopmadı ve 1957 erken genel seçiminde Demokrat Parti’den İstanbul milletvekili seçildi. Menemencioğlu milletvekiliyken 1958’de hayatını kaybetti.⁵⁷

Sonuç

Çalışmada Menemencioğulları ailesinin bazı üyelerinden bahsedildi. Aileden çok sayıda kişi devlette üst düzey yönetici konumunda görev yapmıştır. Aile, Çukurova’ya geldikten bir süre sonra bölgenin güçlü ailelerinden biri olmuştur. Gücün de etkisiyle bir süre sonra bölgenin yönetiminde etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde ailenin önde gelen beylerinden bazıları mütesellim, kaymakam ve âyân olarak görev yapmışlardır. 1865’teki Fırka-i Islahiye uygulamasıyla ailenin önde gelenlerinden bir grubu İstanbul’da zorunlu ikâmete tabi tutulmuştur. İstanbul’da yaşayan aile üyeleri, çocuklarına iyi bir eğitim fırsatı sunmuş ve çocuklarını devlet görevine yönlendirmiştir. Ailenin eğitime verdiği önem ikinci nesille birlikte artmış ve çocuklarının daha modern eğitim almaları sağlanmıştır. Bunun da etkisiyle aileden daha çok sayıda kişi devlette görev almaya başlamıştır. Dolayısıyla ailenin Türk bürokrasisindeki sayıları ve görev aldıkları birimler artmış ve çeşitlenmiştir. Bu doğrultuda aileden birçok kişi askeriye, hariciye, maliye ve adliye alanları başta olmak üzere farklı bakanlıklarda görev almışlardır. Başlangıçta alt düzeyde göreve başlayan (memur, kâtip gibi) birçok Menemencioğlu, ilerleyen süreçte Türk bürokrasinin üst makamlarında (savcı, hâkim, akademisyen, defterdar, general, diplomat, büyükelçi, milletvekili, bakan, senatör gibi) görevler yapmışlardır. Bu kişiler aldıkları modern eğitimin de etkisiyle Osmanlı’nın son döneminde başlayan

⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İctima F., İkinci İnikad, c. 1, (15 Mart 1943), s. 10, 11.

⁵⁶ Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Mayıs 2005, s. 26.

⁵⁷ DABCA, 30-18-1-2/106-78-8 / 09.11.1944; DABCA, 30-18-1-2/119-46-5 / 13.06.1949; Güçlü, a.g.e., s. 119; TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt 1950-1980, İkinci Baskı, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 723; **Ulus**, 16 Şubat 1958, s. 1, 3; **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1958, s. 1, 5. Hacı Ahmet Bey’in (III.) çocukları ve torunlarını gösteren soyağacı şeması için bakınız: Ek 2.

modernleşme hareketlerinin içerisinde yer aldıklarından dolayı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modern kurumlarının oluşmasında önemli katkıları olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

DABCA, 30-18-1-2/37-43-3 / 11.06.1933.

DABCA, 30-11-1-0/95-15-17 / 06.06.1935.

DABCA, 30-10-0-0/75-495-10 / 14.04.1937.

DABCA, 30-11-1-0/116-32-19 / 18.09.1937.

DABCA, 30-11-1-0/117-37-14 / 29.11.1937.

DABCA, 30-11-1-0/117-38-12 / 14.12.1937.

DABCA, 30-11-1-0/134-31-7 / 09.08.1939.

DABCA, 30-10-0-0/76-503-11 / 18.08.1942.

DABCA, 30-18-1-2/106-78-8 / 09.11.1944.

DABCA, 30-18-1-2/119-46-5 / 13.06.1949.

Araştırma ve İnceleme Kaynakları

AKPINAR Mahmut, "Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922)", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Güz/Autum, S. 35, (2015), s. 173-205.

ASLANTEPE Sevsen, "Türkiye'nin 1920-1998 Döneminde Yabancı Devletlere Yolladığı Temsilciler", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.761-802.

BİRİNCİ Necat, **Menemenlizâde Mehmet Tahir Hayatı ve Eserleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.

BULDUK Üçler, "Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları", **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Yayına Hazırlayan: Tufan Gündüz, Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 71-82.

Cevdet Paşa, **Tezahir (29-31)**, c. I-IV, Yayınlayan: Cavid Baysun, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

ÇADIRCI Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

DEMİR Alpaslan, **16. Yüzyılda İcel Ve Çevresinde Bozdoğan Cemaati**, Yüksek Lisans Tezi,

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.

DİKERDEM Mahmut, **Hariciye Çarkı, Anılar**, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.

ERİM Nihat, **Günlükler 1925-1979**, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Mayıs 2005.

GÖVSA İbrahim Alâettin, "Rifat Bey, Menemenlizade Mehmet (1856-1935)", **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, ([y.y.y.]: Yenigün Neşriyat, [y.t.y.]), s. 324, 325.

Karakoç, E. Yayla, T. (2020). Ünlü Menemenciöglü Ailesi ve Türk Bürokrasisindeki Yerleri. ABAD, 3(5), 99-117.

_____, “Menemenciöglü, Numan [Doğ. 1893]”, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, ([y.y.y.]:

Yenigün Neşriyat, [y.t.y.]), s. 252.

GÜÇLÜ Yücel, **Eminence Grise of the Turkish Foreign Service: Numan Menemenciöglü**, [y.y.], Ankara May 2002.

GÜNEŞ İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. Ve II. Meşrutiyet**, c.

I., TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 1997.

HARRİS George S., **Atatürk’s Diplomats**, The ISIS Pres, İstanbul 2010.

KALAYCIOĞLU Funda, **Nüveyre, Yüz Yıllın Masalı**, 12. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 2005.

KUNTAY Mithat Cemal, **Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında**, c. II.

Kısım 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

KUNERALP Sinan, **Son Dönem Osmanlı Erkânı ve Ricali (1939-1922)**, İsis, İstanbul 1999.

KURT Yılmaz, “Menemenciöğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I (77 Belge İle Birlikte)”,

Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi. c. XXI, S. 25, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 85-187.

_____, “Menemenciöğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II”, **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, c. XXX, S. 34, (2009), s. 1-65.

Menemenizade Edhem, **Lotus Meselesi**, Yayına Hazırlayan: Yasin Poyraz, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2011.

Menemenciöglü Ahmet Bey, **Menemenciöğulları Tarihi**, Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

MERT Özcan, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

_____, “Âyan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 4, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, s. 196.

PAKALIN Mehmet Zeki, **Maliye Teşkilatı Tarihi (1944-1930)**, [y.y.y.]: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1977-180/IV.

_____, “Abdullah Bey (Abdullah Eşref Bey)”, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, c. 1, Yayına Hazırlayan: Mehmet Metin Hülagü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 16, 17.

_____, “Asaf Paşa (Mehmet Asaf Paşa)”, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, c. III, Yayına Hazırlayan: Gülbadi Alban, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 121-124.

_____, “Rifat Bey (Mehmet Rifat Bey, Topal)”, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı**

Meşhurları Ansiklopedisi, c. XV, Yayına Hazırlayan: Ayhan Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 25-32.

SÜREYYA Mehmed, “Ahmet Bey (Hacı)”, **Sicill-i Osmani**, c. 1, Yayına Hazırlayan: Nuri

- Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 157.
- _____, “Tevfik Mehmet Paşa (Menemencizâde)”, **Sicill-i Osmani**, c. 5, Yayına Hazırlayan: Nuri Bayraktar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1632.
- _____, “Tevfik Mustafa Paşa”, **Sicill-i Osmani**, c. 5, Yayına Hazırlayan: Nuri Bayraktar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Ağustos 1996, s. 1632, 1633.
- TOROS Taha, “Adanalıların Kaybettiği Büyük Hocası, Nabi Menemenci”, **Taha Toros Arşivi**, TT-514115.
- _____, “Tarih Köşelerinde Menemencioğlu Ahmet Bey’e Dair...”, **Taha Toros Arşivi**, TT-551584.
- _____, “Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış”, **Taha Toros Arşivi**, TT-551590.
- _____, “Menemencilerden Mısır Sarayına İstenilen Çocuk”, **Taha Toros Arşivi**, TT-551592.
- _____, “Menemencioğulları”, **Taha Toros Arşivi**, TT-551593.
- _____, “Menemencioğullarına Umumi Bir Bakış”, **Taha Toros Arşivi**, TT-551594.
- _____, “Namık Kemal Ailesi”, **Taha Toros Arşivi**, TT-583834.
- _____, “Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış I”, **Taha Toros Arşivi**, TT-640128.
- _____, “Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2”, **Taha Toros Arşivi**, TT-640128.
- _____, “Ya Adana’ya Liman Ya Mersin’e Tren”, **Taha Toros Arşivi**, TT-640200.
- TÜRKAY Cevdet, **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, Tercüman, Kaynak Eserler Serisi 1, İstanbul 1979.
- TÜRKGELDİ Ali Fuat, **Görüp İştiklerim**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- UÇMAN Abdullah, “Mehmet Tahir, Menemenlizâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, s. 534, 535.
- ULUTAŞ Songül, “Tarsus Şer’iye Sicilleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşireti’nin Mısırlılara ve Osmanlı Devleti’ne İkili Yardım Faaliyetleri (1832-1841)”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimle Enstitüsü Dergisi**, c. 15, S. 1, (2006), s. 369-392.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Âyan”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s. 40-42.
- YURDAKUL Necdet, “Ölümünün 100. Yılında Unutulan Yönleriyle Namık Kemal”, **Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi**, İletişim Yayınları, c. 10, S. 60, (Aralık 1988), s. 329-336.
- YURTSEVER Cezmi, **Eşkiya**, Ekrem Matbaası, Adana Ekim 2016.
- “Adana”, **Yurt Ansiklopedisi**, c. 1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 7-181.
- Ali Ekrem Bolayır’ın Hatıraları**, Hazırlayan: Metin Kayhan Özgün, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Hariciye Vekâleti Yıllığı**, [y.y.y.]: [y.y.], 1959.

“Menemenciöglü, Etem (1878-1963)”, **Büyük Ansiklopedi**, c. 10, Milliyet Yayınları, İstanbul

[y.t.y.], s. 3895.

“Menemenciöglü (Etem)”, **Meydan-Larousse**, Ek Cilt, Yayınlayan: Safa Kılıçoğlu, Meydan Yayınevi, İstanbul 1976, s. 578.

“Menemenciöglü, Hasan (1891-1952)”, **Büyük Ansiklopedi**, c. 10, Milliyet Yayınları, İstanbul

[y.t.y.], s. 3895.

“Menemenlizâde Mehmet Tahir”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 6, Dergah Yayınları, İstanbul [y.t.y.], s. 259-262.

“Menemenli-zade Nabi Bey”, **Taha Toros Arşivi**, TT-514146.

“Merhum Ömer Paşa”, **Taha Toros Arşivi**, TT-514722.

“Rifat Ailesi”, **Taha Toros Arşivi**, Dosya No: 80-Menemenciöğulları.

Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı), c. IV,

Hazırlayan: Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul Mayıs 2003.

TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950, İkinci Basım, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler

Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt 1950-1980, İkinci Baskı, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler

Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Albümü 1920-2010, 4. Cilt, 1960-1983, İkinci Basım, TBMM Basın ve Halkla

İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, Kırk Beşinci İnikad, c. 17, 7 Nisan 1937.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, On İkinci İnikad, c. 21, 1 Aralık 1937.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima 3, Seksen Birinci İnikad, c. 27, 14 Ağustos 1942.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima F., İkinci İnikad, c. 1, 15 Mart 1943.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1929-1930, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul 1930.

Türkiye’de Kim Kimdir, “Yaşayan Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi”, Hazırlayan: Osman

Nebioğlu, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961-1962.

<https://www.fenerbahce.org/kulup/baskanlarimiz> [10.5.2019].

Sürelî Yayınlar

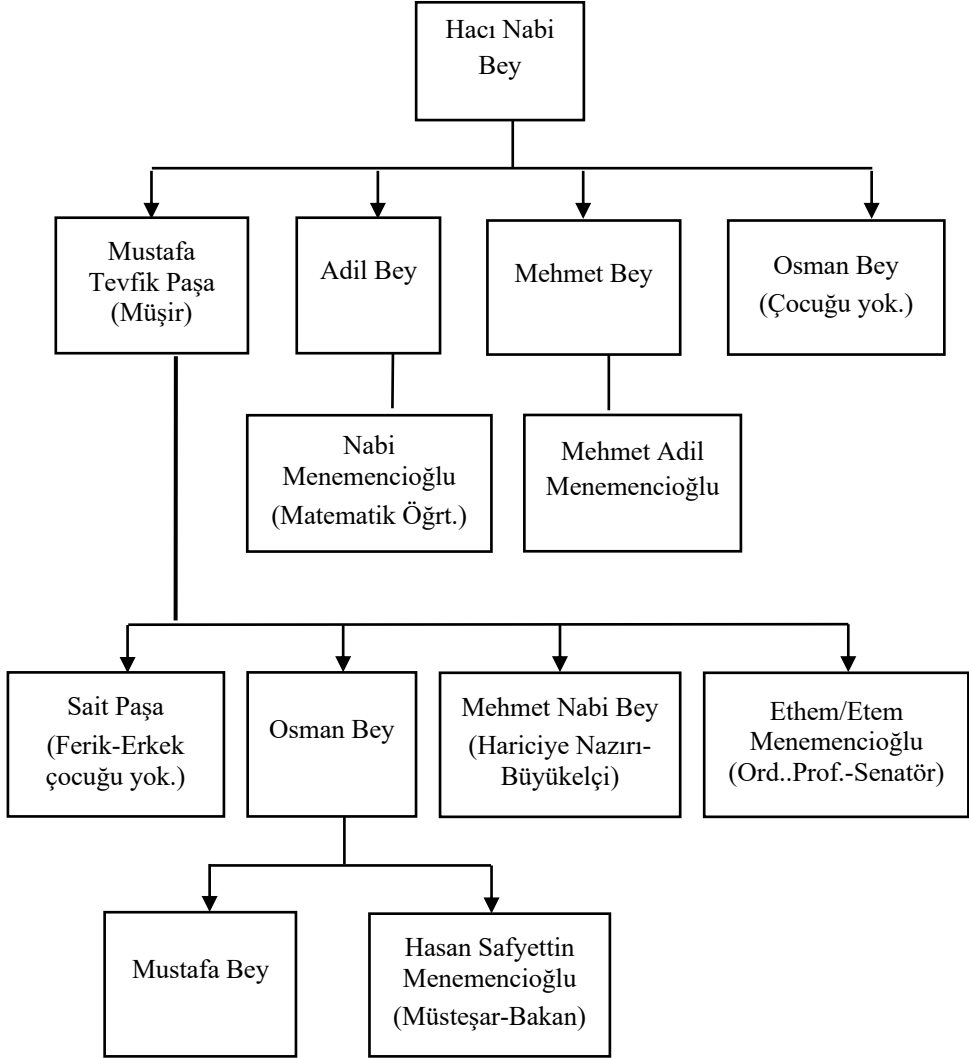
Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

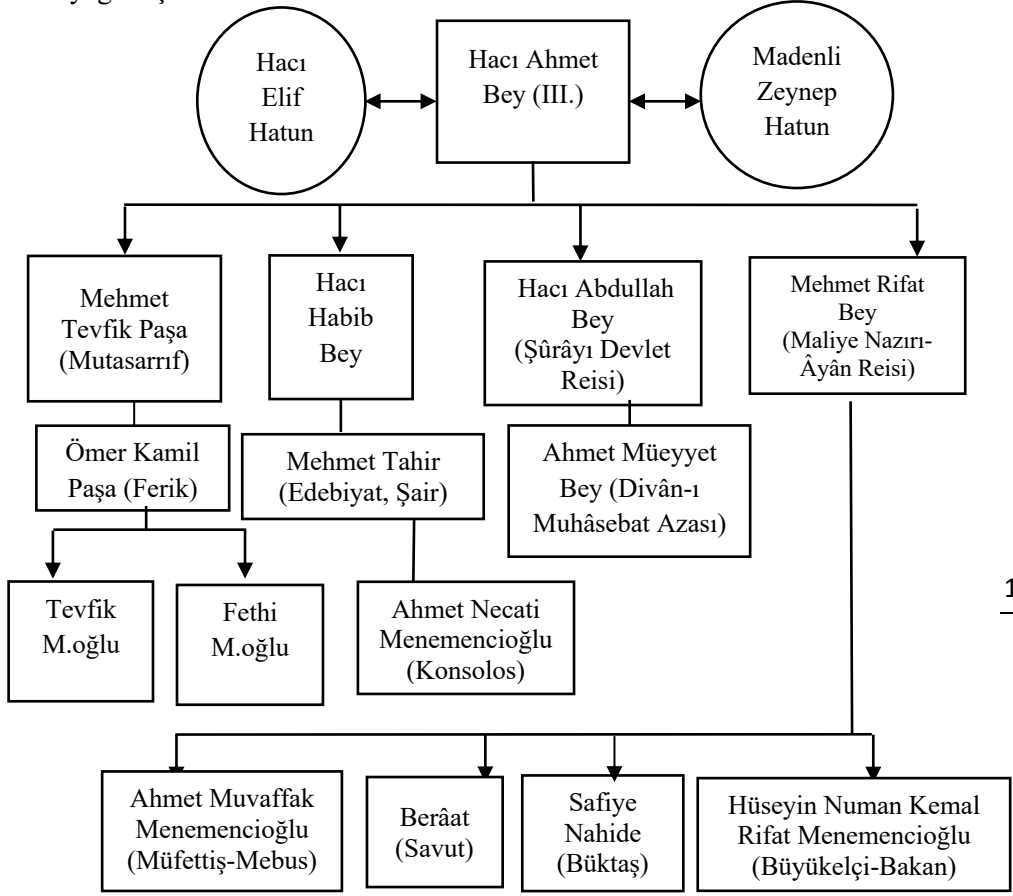
Ulus

Ek 1: Hacı Nabi Bey'in Erkek Çocukları ve Torunlarını Gösteren Soyağacı Şeması⁵⁸

58 Ek 1, Süreyya, “Tevfik Mustafa Paşa”, *Sicill-i...*, c. 5, s. 1632, 1633; Akpınar, “Osmanlı Hariciye Nazırları...”, s. 173, 192, 205; Toros, “Menemenciöğulları Şeceresine Bir Bakış”, TT-551590; Toros, “Menemenciöğulları Şeceresine Bir Bakış 2, TT-640128; Toros, “Menemenciöğullarına Umumi Bir Bakış”, TT-551594 ve Taha Toros, “Menemencilerden Mısır Sarayına İstenilen Çocuk”, *Taha Toros Arşivi*, TT-551592 kaynaklardaki bilgilerden oluşturuldu.

Ek 2: Hacı Ahmet Bey'in (III.) Erkek Çocukları ve Torunlarını Gösteren Soyağacı Şeması⁵⁹

59 Ek 2, Kuntay, a.g.e., c. II, s. 519, 520; Güçlü, a.g.e., s. 13, 14; Birinci, a.g.e., s. 1-8; Süreyya, "Ahmet Bey (Hacı)", *Sicill-i...*, c. 1, s. 157; Pakalın, "Abdullah Bey...", c. 1, s. 16, 17; Pakalın, *Maliye Teşkilatı...*, s. 217; *Menemencioğulları Tarihi*, s. 175-177; *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları*, Hazırlayan: Metin Kayhan Özgün, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 229, 263, 264, 289, 290, [Ekler]; Funda Kalaycıoğlu, *Nüveyre, Yüz Yılın Masalı*, 12. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 2005, s. 210, 211; *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1986, s. 12; *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1953, s. 3; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış", TT-551590; Toros, "Tarih Köşelerinde Menemencioğlu...", TT-551584; Toros, "Menemencioğulları", TT-551593; Toros, "Menemencioğullarına Umumi Bir Bakış", TT-551594; "Merhum Ömer Paşa", *Taha Toros Arşivi*, TT-514722 kaynaklardaki bilgilerden oluşturuldu.

MANTIK VE TARİH¹
İsmail Hami [DÂNİŞMEND]²

Çeviriyazı:

Sezai ÖZTAŞ³
Ömer Faruk METE⁴

Hem bizde, hem Avrupa’da tarihi tenkit edenler var.^[5] Fakat bu “tenkit”i, bir hadiseye tesir eden esbap ve sevâikin mümkün olduğu kadar izhârı, bir şahsı bir tarz-ı harekete sevk eden müessirâtın keşfi manasından ziyade, muâheze şeklinde telakki etmelidir: birçok vekâyi’de mantikî bir teselsül, idrâke muvâfık bir tarz-ı tekevün bulmak, eşhâsın harekâtında mutlaka akıl ve fikir eseri görmek istiyorlar ve bir taraftan da tarihi bu nazariyenin pek hâricinde buldukça, yazdıkları kitaplarla söyledikleri sözler ekseriyâ eşhâsa ta’riz ile hâdisâtı tenkide inhisâr ediyor! Bununla beraber tarihin bugün artık bir felsefesi var, fakat henüz sahası pek dardır, ve hususiyle hâdisâtın hutût-ı cereyanıyla aklın tasavvur ettiği hatt-ı mücerret arasında tenâkuz ve fark irâesi, felsefe-i tarihe sığmaz: bu fark ancak o felsefe ile o tenkit arasında vardır.

... Tarih tenkit edilmez, ve tarihte mantık yoktur.

Bu esâsi, hâdisâta ve eşhâsa taalluku itibariyle, iki nokta-i nazardan tetkik etmek icap eder. Akıl ve mantığa münâfi gelmek ve lâ-alet-ta’yin olmak şartıyla, evvela birkaç vak’a intihâp edebiliriz:

- Fransa, hâkimiyet-i milliye yolunda yıllarca ihtilâl içinde kaldıktan ve nihayet muvaffak olduktan sonra, neden hürriyetini Napolyon’un istibdadına feda ve nasıl krallıktan kurtulup imparatorluğu kabul etmişti? Efendilikten uşaklığa tav’an tenezzül demek olan bu hâdiseyi akıl ve mantık elbette kabul

¹ *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, Sene 1, Numara 25, 29 Cemaziyelahir 1335 (21 Nisan 1917), s. 425-427.

² İsmail Hami DANİŞMEND, Türk tarihçi ve Türk dili araştırmacısı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: *DİA*, c. 8, s. 465-467.

³ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, sezaioztas@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-1742-4200

⁴ Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, omete@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6568-2984

⁵ Mesela Süleyman Nazif Bey, geçen gün tarihin kâmilten tenkit olduğunu söyleyiverdi.

etmez. Fakat bugünkü münekkitlelerde olan bu iki meziyetin o zamanki Fransız milletinde kalmamış kadar eksildiği ve ihtilâlin perişanlıklarından bıkıp demir bir pençe altında muntazam bir esaret hicranına düştükleri düşünülürse, bu hikmet kolayca anlaşılır. Eğer Bonapart'ın yaptığı cürüm ise, bütün Fransa da şerik-i cürmidir! Napolyon, Saint [H]elena'da söylediği şu cümle ile bu noktayı pek güzel izah etmiştir: “Fezâil de, rezâil de hep hâdisâtın tesiriyle oluyor!”

Papaların riyasetindeki vahdet-i diniyye zamanında Avrupa'nın bugünkü müstemlekâtı yoktu; reformun intişârını takip eden tefrika devrinde ise, kıtaların istimplâkı büyük bir süratle tahakkuk etmişti! Halbuki umumiyetle vahdetin kuvvet, tefrikanın da zaaf intâç ettiği malum olmasına göre, Avrupa diğer kıtâatı devr-i itihâdında istimplâk edebilmeliydi!...

Bilhassa Fransa ihtilâlinde, mesele nazariye sahasından fiiliyâta da intikâl etmiş, ve bilfiil tarihe mantık tatbik edilmek istenilmişti: Mesela, insanlar sade devr-i vahşetlerinde safvetle mümtâz olduklarından, ve ondan sonraki zaman kamilen sakâmet ve fezâhatle dolduğundan, milletin mâzî ile mevcut olan bütün alakasını kesmek teşebbüsünde bulunmuşlardı. Yeni bir mebd-i tarih itihâzı, yeni bir takvim icadı, yeni mevsim ve ay isimleri ihtirâ'ı hep bu siyaset-i hayâliyenin mahsulâtıydı! Hakikaten fenâlıktan dönmek kadar dünyada mantikî bir hareket tasavvur olunamaz. Fakat bunu yapanlar kendileri bile o mâzînin tesiriyle meydana çıktıklarını, ve ona karşı gitmenin de ona tâbi olmak demek olduğunu düşünmüyorlardı.

Eğer tarihte mantık olsa idi, ihtilâl erkânı teşebbüslerinde muvaffak olurlar ve koydukları isimler devam ederdi!

Bizim Doksan Üç Muhârebesinden evvel, Osmanlı tamâmiyet-i mülkiyesi'nin muhafazası İngiltere'nin an'anâtından olduğu halde, İngiliz memurları Balkanları ateşleyip muharebeyi âdeta ihdâs etmişlerdi! O zamanki İngiliz menfaati bu hareketle tenakuz teşkil ediyordu. Mantık itibâriyle bu hâdise pek kolay tenkit olunabilir, ve İngilizlerin belâhati katıyyet kesb eder! Fakat Rusya'nın o sırada Hind'i tehdit ettiği ve harekete hazırlandığı düşünülürse, bu tedbirin Avrupa'da Moskofların başına gâile çıkarmak gibi bir ehven-i şer olduğu pek kolay anlaşılır. Bu da ispât eder ki, tarihin Balkanlardaki gayri ma'kul inkişâfâtına İngiliz menfaati değil, hiçbir kuvvet mâni olamazdı. Tarihte ne varsa mutlaka olacaktı, ve hâdisâtın başka bir şekil alması imkân haricinde idi!

*

* *

Eşhâsın icraatı da başka türlü muhâkeme edilemez. Mesela ihtilâl-i kebîrin sergerdeleri sıra ile hep yekdiğerini öldürmüşlerdi! Bunların katili de, maktulü de fikrinden ziyade hâdisâtın tesiriyle hareket ettiğinden, kâbil-i tenkit olamaz: Faraza Robspiyer'i ta'ayyüb etmektense, hangi müessirâta tâbi olduğunu keşfetmek daha doğru olur. "Hikmet-i hükûmet" isminde bir kuvvet vardır ki, O, hangi ictihâda, hangi meslek-i ictimâiye sahip olursa olsun, mevki'-i iktidara çıkan her ferdi kendine râm eder; 1848 ihtilalini amelenin sefaleti hazırlamış, ve Arago ile Lodro Rollen gibi avâm ordusu sergerdelerinden bir heyet-i icrâiye vücûda getirmişti. Bunlar, ameleyi açlıktan kurtaracaklardı: fakat hükûmet hesabına milli darü's-sınâalar ihdâsına rağmen, bir müddet sonra hazinede para kalmayınca, hükûmet artık fabrikatörlük edemediğinden yüz elli bin amele yine aç kalmış ve yine ihtilal etmişti! Mantık erbâbi, sosyalist olduğu halde ameleyi aç bırakan o zamanki eşhâs-ı hükûmeti ne kolay tenkit edebilir!...

1879'da, Mac Mahon Fransa cumhuriyeti riyasetinden istifa edince, yerine (Jules Grevy) intihâp olunmuştu: hâlbuki bu adam 1848 buhranı esnâsında cumhuriyet riyasetinin ilgâsını va'az etmekle meşhur idi!

Algadir (Agadir) hâdisesinden sonra, Fransa hükûmeti Almanya ile 4 Teşrinisani 1911 Marakeş itilâfını akde mecbur olmuştu. O zaman reis-i vükelâ Mösyö Caillaux idi; bugün reis-i cumhur olan Poincare, bu muâhededen dolayı Caillaux'ya şiddetli surette hücum edip iskât etmiş, ve nihayet yerine kendisi geçince aynı muâhedeyi derhal ayân ve mebusâna tasdik ettirmişti! Tenkit edildiği surette hareket kâbil olsa, herhalde Poincare o zaman muâhedeyi tasdik ettirmezdi.

Bazen en müfrit sosyalistler bile, mevki-i iktidara geçince, eski hülyâlarına veda edip hikmet-i hükûmete sarılmaktan başka çare bulamıyorlar. Her memleketin muhtelif meslekte belki yüzlerce fırkaları olduğu halde, hükûmetler, herhangiisinin elinde olursa olsun, ancak iki siyasetten birine ittibâ etmek vaziyetindedir: ya muhâfazakarlık, ya teceddüd-perverlik...

Tarihin eşhâsı, bir piyesin aktörlerine benzer: mukadderâtın onlara ezberlettiği rollerden başka bir şey yapamazlar. Kâbil olsa idi, Napolyon yapardı.

Balkanların tarih-i siyâsisine ait bir kitapta, bilahare dâhiliye nâzırı olan bir gospodin'in, mebus olmak için daire-i intihâbiyesinde ahaliye îrat ettiği şayan-ı dikkat bir nutuk vardı: müstakbel nâzır, etrafındaki köylülere birçok şeyler arasında bir de köprü yaptıracağını va'ad eder. Sâmi'in biri köyün nehri olmadığını ihtâr edince, gospodin: - Size bir de nehir getireceğim! demiş...

Eşhâs-ı tarihiyenin tenkidinde, bu mebusun bu va'adiyle muhâl olan neticesi pek güzel bir mîyar-ı itidâl olabilir.

İsmail Hami [Dânişmend]

MANTIK VE TARİH

(Sadeleştirilmiş Hali)

Hem bizde, hem Avrupa'da tarihi eleştirenler var. Fakat bu "eleştiri", bir olaya tesir eden sebeplerin mümkün olduğu kadar ortaya çıkarılması, bir kişiyi bir harekete sevk eden etkileri meydana koymaktan ziyade, ayıplama şeklinde anlaşılmalıdır.

İnsanlar birçok olayda mantığı, birbirini takip eden ve hakikati anlamaya uygun bir oluşum olarak bulmak istiyor ve kişilerin hareketlerinde mutlaka akıl ve fikir eseri görmek istiyorlar. Tarihi bu bakış açısının uzağında buldukça, yazdıkları kitaplar ve söyledikleri sözler genelde kişileri ve olayları eleştirmekten öteye geçmiyor!

Bununla beraber tarihin bugün artık bir felsefesi var, fakat henüz sahası oldukça dardır. Ancak özellikle olayların gerçekleşme çizgisiyle aklın tasavvur ettiği soyutlama çizgisi arasında fark görülmesi, tarih felsefesine sığmaz, bu fark ancak o felsefe ile o eleştiri arasında vardır.

Tarih eleştirilmez ve tarihte mantık yoktur.

Bu temeli, olaylar ve kişilerle ilişkisi itibariyle, iki açıdan incelemek gerekir. Akıl ve mantığa ters gelmek ve gelişi güzel olmak şartıyla öncelikle birkaç olay seçebiliriz:

- Fransa, milli hâkimiyet yolunda yıllarca ihtilâl içinde kaldıktan ve nihayet başarılı olduktan sonra, neden özgürlüğünü Napolyon'un baskıcı rejimine feda etmişti ve nasıl krallıktan kurtulup imparatorluğu kabul etmişti? Kendi isteğiyle efendilikten uşaklık mertebesine inmek demek olan bu hâdiseyi akıl ve mantık elbette kabul etmez. Fakat bugünkü eleştirmenlerde olan bu iki meziyetin o zamanki Fransız milletinde yok denecek kadar az olduğu ve ihtilâlin perişanlıklarından bıkip demir bir pençe altında tam bir esaret altına düştükleri düşünülürse, bu hikmet kolayca anlaşılır. Eğer Bonapart'ın yaptığı suç ise, bütün Fransa da bu suça ortak! Napolyon, Saint Helena'da söylediği şu cümle ile bu noktayı oldukça güzel izah etmiştir: "Fazilet de, rezalet de hep hadiselerin tesiriyle oluyor!"

Papaların yönetimindeki mezhep birliği zamanında Avrupa'nın bugünkü sömürgeleri yoktu, reform hareketlerinin genişlemesini takip eden mezhep

ayrılığı sürecinde ise, yeni keşfedilen kıtaların işgali büyük bir süratle gerçekleşmişti! Halbuki genellikle birliğin kuvvet, dağılmanın ise zayıflık olduğu bilindiğine göre, Avrupa'nın keşfettiği kıtaları, mezhep birliği yaşadığı dönemde işgal edebilmesi gerekirdi!...

Bilhassa Fransa ihtilâlinde, mesele teoriden fiiliyata da aktarılmış ve bilfiil tarihe mantık tatbik edilmek istenilmişti. Mesela, insanlığın ilk devirleri daha temiz ve saf olduğu halde sonraki dönemlerde kötülükler arttığından, geçmiş ile olan bütün alakanın kesilmesine teşebbüs edilmişti. Yeni bir tarih başlangıcını kabul etme, yeni bir takvim icadı, yeni mevsim ve ay isimleri icat etme hep bu maksadın ürünleriydi! Yapılan kötü bir işten dönmek kadar mantıklı bir hareket daha düşünülemezdi. Fakat bunu yapanlar kendileri bile geçmişin tesiriyle var olduklarını ve ona karşı koymanın da ona tâbi olmak demek olduğunu düşünmüyorlardı.

Eğer tarihte mantık olsaydı, ihtilalin önde gelenleri teşebbüslerinde başarılı olurlardı ve yaptıkları işler de devam ederdi!

Doksanüç Harbi'nden önce, Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması İngiltere'nin genel politikası olduğu halde, İngiliz devlet adamları Balkanlardaki halkı kıskırtıp adeta savaş çıkarmışlardı! O zamanki İngiliz menfaati bu hareketle çelişiyordu. Mantık itibarıyla bu olay eleştirilebilir ve İngilizlerin ahmaklığı gün yüzüne çıkar! Fakat Rusya'nın o sırada Hindistan'ı tehdit ettiği ve harekete hazırlandığı düşünülürse, İngilizlerin yaptığı bu hareketin Rusların dikkatini Avrupa'da bir bölgeye çekerek menfaatlerine daha uygun olanı yaptıkları kolayca anlaşılabilir. Bu da ispat eder ki, Balkanlardaki bu hadiselere İngiliz menfaati değil, hiçbir kuvvet mâni olamazdı. Tarihte ne varsa mutlaka olacaktı ve olayların başka bir şekil alması imkânsızdı!

*

* *

Tarihteki kişilerin icraatı da başka türlü değerlendirilemez. Mesela Fransız İhtilali'nin baş aktörleri sırayla birbirlerini öldürmüşlerdi! Bunların katili de, maktülü de fikirlerinden ziyade olayların tesiriyle hareket ettiklerinden, eleştirilemez. Örneğin Robspiyer'i ayıplamaktansa, nelerden etkilendiğini ortaya çıkarmak daha doğru olur. "Devlet aklı" isminde bir kuvvet vardır ki, o, hangi görüşe, hangi amaca sahip olursa olsun, iktidara çıkan her ferdi kendine bağlı kılar. 1848 ihtilalini işinin sefaleti hazırlamış ve Arago ile Lodro Rollen gibi avâm ordusu öncülerinden bir meclis meydana gelmişti. Bunlar, işçiyi açıktan kurtaracaklardı, fakat hükümet hesabına milli sanayilerin kurulmasına rağmen, bir müddet sonra hazineye para

kalmayınca, hükümet artık fabrikatörlük yapamadığından yüz elli bin işçi yine aç kalmış ve yine ihtilal yaşanmıştı! Mantıkla hareket eden kişiler, sosyalist olduğu halde işçiyi aç bırakan o zamanki hükümeti kolayca eleştirebilir!...

1879'da, Mac Mahon Fransa cumhurbaşkanlığından istifa edince, yerine Jules Grevy seçilmişti, hâlbuki bu adam 1848 buhranı sırasında cumhuriyet sisteminin kaldırılması için uğraşmasıyla meşhurdu!

Algadir (Agadir) hadisesinden sonra, Fransa hükümeti Almanya ile 4 Kasım 1911 Marakeş anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştı. O zaman başbakan Mösyö Caillaux idi; bugün cumhurbaşkanı olan Poincare, bu anlaşmadan dolayı Caillaux'ya şiddetle muhalefet etmiş ve görevinden ayrılmak zorunda bırakmıştı. Sonrasında yerine kendisi geçince aynı anlaşmayı derhal yöneticilere ve vekillere onaylatmıştı! Eleştirdiği şekilde hareket etmek mümkün olsaydı, herhalde Poincare o zaman vekillere anlaşmayı onaylatmazdı.

Bazen en koyu sosyalistler bile, iktidara gelince, eski hayallerine veda edip devlet aklına sarılmaktan başka çare bulamıyorlar. Her memleketin çeşitli görüşte yüzlerce partisi olduğu halde, hükümetler, hangisinin elinde olursa olsun, ancak iki siyasetten birine tabi olmak durumundadır, ya muhafazakârlık, ya modernizm...

Tarihin ele aldığı kişiler, bir piyesin aktörlerine benzer, kaderin onlara ezberlettiği rollerden başka bir şey yapamazlar. Mümkün olsaydı herhalde Napolyon yapardı.

Balkanların siyasi tarihini ele alan bir kitapta, sonraları içişleri bakanı olan bir beyefendinin, milletvekili olmak için seçim bölgesinde insanlara hitap ettiği dikkate değer bir konuşması vardı. Müstakbel bakan, etrafındaki köylülere birçok şey arasında bir de köprü yaptıracağını vaat ederken konuşmayı dinleyenlerden biri köyün nehri olmadığını söyleyince, bu beyefendi: - Size bir de nehir getirteceğim! demiş...

Tarihî şahsiyetlerin eleştirisinde, bu milletvekilinin vaat ettiğiyle, gerçekleşmesi imkânsız olan sonucu oldukça güzel bir örnek olabilir.

İsmail Hami [DÂNİŞMED]

Ek: Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, Sene 1, Numara 25, 29 Cemaziyelahir 1335 (21 Nisan 1917), s. 425-427.

ادبیات عمومی و علمی

هفته لقی سیاسی ، ادبی و علمی غزته در .

جلد : ۱

سنه : ۱ ۲۹ جمادی الآخر ۱۳۳۵ - جمعه ایرتسی ۲۱ نیسان ۱۹۱۷ - نومرو ۲۵

استانبولزه داتر

فائق عالی بك افندیك لاله دورینه عامده اولهرق یازدینی
مسائله منظومه دن بر قاچ صحیفه :

ندیم

بك آرزمانده نه كلشانه لر ، نه جنتلر
وجوده كلدی . . . سزك سایه كزده . . .
ابراهيم پاشا

یوق ، بایلان

تصوراتك آنجیق مقدماتی . . . زمان

مساعده اولسه . . .

— بر تفكردن صوكره —

بوكونلر باشمده غامله لر

تعاقب ایتدی وایمكده . . . نه یسه . . .

ندیم

هپسی كچر .

ابراهيم پاشا

كچر ، و بزده برابر . . . ندیم افندی حیات

آقان صولر كبی بیلمز نه در سکون و ثبات .

سنك بوتشه كه ، لاقید اضطراب و كدر .

خیال وحسكه بیلسه كه كوكل نه غبطه ایدر .

ندیم

باشام ، وزیر نجیب ، ولی نعمته آه

اولونجه بختك انجام كارنی نطاك سیاه ،

براق ، ندیم نزارك خیال شوخندن

بوكرینه خاهده برقاچ ترانه خندان

یاریشکی نسل كدرتا كه ارمغان اولسون ؟

بچون ترانه شاعر بوتون فغان اولسون ؟

فن شكائى آلدی . تهندن اول مصلحتی تدبیر ایدنلر یوق دکلدی . فن ویا نظریه محیطك مبشرلرندن بری اولیق اوزره علامه بوقلمون ابن خلدونده ذکر ایدرسهك نانکورلغه مخالف بر حرکتده بولوغت اولورز . فی الواقع بر چوق زوائد وواقص ، حقائق و ترهات ، مقولات وخرافات ، عندیات و طبیات ایچنده یومؤرخك کسکین بر کوز ایله کوردیکی نقاطده واردر . مقدمه ابن خلدونده آتیده کی مطالب جای نظر در : ۳ نیمی مقدمه : « حرارت و برودتده معتدل اولان اقلیملر ایله اعتدالین خارج اقلیملرک احوالی و بولرده ساکن اولان نوع بشرک اولاننده هوانک تأثیری وخی آدمک سائر احوال کثیره سی » ؛ ۴ نیمی مقدمه : « اقالیم سبعة هواسنک ایدان واجسادده والوان واعراضده تأثیری مثلو اهاالینک خلق و سیرت و مشرب و طبیعتلرنده دخی تأثیری اولدینی » ؛ ۵ نیمی مقدمه : « معموره ربع مسکونده حصب و رخا و قحط و غلا ایله مختلف اولان بلاد ایله علت اکل و کثرت غدائک طوائف بی آدمک ایدان و اخلاقلرنده تأثیری . » انکلیز مشاهیر تاریخ نویسندن طوماس [باقل] Thomas Buëkle [داروین] و [سپه نسر] ک نظریاتنه معادل اصولاتی تاریخنه ادخال ایتدیدی . [ولادتی ۱۸۲۶ ، وفاتی ، شامده ۱۸۶۲] . [تن] ده ۱۸۲۸ ده طومس ایسه ده ۱۸۹۳ ده اولدیکندن نظریه فی تعقیده کندیسندن مؤخردر . حالبوکه تونسلی ابن خلدون یلدریم بایزید و تیمور عصری رجاندن م ۱۴۰۰ هـ ۸۰۰ سنه لرینه علوغری [اولدیندن هر حالده نظریه سنک قیمتی زیاده در . باقل و تهندن درت بیچتی عصر اول یومطالعانی تدبیر ایدن ابن خلدونک حقاظه قاریشدیردینی ترهات ایسه « محیط » ک صنع و اثری اولقلغه عفو اولونه بیلیر . [*]

مهمانی نوری

[*] پیری زاده صاحب افندی [پیری زاده محمد صاحب ک مرحومک جد اعلاسی] مقدمه ابن خلدونک ایکی جلدینی ، وقعه یوس قضیللو جودت افندی [جودت باشا] صوک جلدینی ترکیه یه ترجمه ایتلدر . بحث اولونافی ماده ایچون برنجی جلدک ۱۴۳ نیمی صحیفه سندن ۱۰۶ نیمی قدر مطالعه سی لازمدر . [ابن خلدون و محیط نظریه سی] فطین و فعال بر ترک شاکردی ایچون کوزل بر [دوقتورا] تیزی زمینی تفکیل ایدر .

منطق و تاریخ

هم بزده ، هم آوروپاده تاریخی تنقید ایدنلر وان [*] . فقط بو « تنقید » ی ، بر حادثیه تأثیر ایدن اسباب و سواقلقه ممکن اولدینی قدر اظهاری ، بر شخصی بر طرز حرکتده سوق ایدن مؤثرانک کینی معناسندن زیاده ، مؤاخذه شکنده ناتی ایتلدر : بر چوق وقایعده منطق بر تسلسل ، ادراک موافق بر طرز تکون بولتی ، اشخاصک حرکتنده مطلقا عقل و فکر اثری کورمک ایستیورلر و بر طرفندن ده تاریخی بونظریه نیک بلکه خارجنده بولدیجه ، یازدقلری کتابلرله سوبله کلری سوزلر اکثریا اشخاصه تبریض ایله حادثاتی تنقیده انحصار ایدیور ! بونکله برابر تاریخک بوکون آرتق بر فلسفه سی وار ، فقط هنوز ساحسی یک داردر ، و خصوصیه حادثاتک خطوط جزایانه عقلک تصور ایدیکی خط مجرد آراسته تناقض و فرق آراهسی ، فلسفه تاریخه صیغاز : بوفرق آنجیق بوفلسفه ایله او تنقید آراسته واردر .

[*] مثلا سلیمان نظیف یک ، کچن کون تاریخک کاملاً تنقید اولدینی سوبیلوردی .

... تاریخ تنقید ایدلز ، و تاربخده منطق بو قدر .
 - بواساسی ، حادثاته و اشخاصه تعلق اعتباریله ، ایکی نقطه نظر دن تدقیق ایتک ایجاب ایدر .
 عقل و منطقه منافی کلك و لاهل التعین اولیق شرطیله ، اولابر کاج وقعه انتخاب ایدمیلیرز :
 - فرانسه ، حاکمیت ملیه یولنده ییللرجه اختلال ایچنده قالدقندن ونهایت موفق اولدقندن سوکوره ،
 نه دن حریتی ناپولئونک استبدادینه قدا و ناصل قرالقدن قور تولوب ایمراطورلنی قبول ایتدی ؟
 ائندیلکدن اوشاقلقه طوعاً تنزل دیمک اولان بو حادثه بی عقل و منطق البته قبول ایتمز . فقط
 بوکونکی منفردله اولان بو ایکی حریتک اوزمانکی فرانسز ملتند قلامش قدر اکسپدیکی
 و اختلالک پریشانلقلردن بیقوب دیمیر بر نیچه آلتنده منتظم بر اسارت مهرانه دوشدکلی
 دوشونولورسه ، بو حکمت قولایجه آکلاشیلیر . اگر بو ناپارتک یاپدینی جرم ایسه ، بو تون
 فرانسهده شریک جرمیدی ! ناپولئون ، سنت آئنده سونلیدیکی شو جله ایله بو نقطه بی پک کوزله
 ایضاح ایتدی : « فضائلده ، رزائلده هب حادثاتک تأثیرله اولیور ! » .
 بابالریک ریاستنده کی وحدت دینه زماننده آوروبانک بوکونکی مستملکانی یوقدی ، ره فورملک
 انتشاری تعقیب ایدن تفرقه دورنده ایسه ، قطعهرک استملکی بووک برسرعته تحقق ایتدی !
 طالبوکه عمومیله وحدتک قوت ، تفرقه نکهده ضعف انتاج ایتدیکی معلوم اولمسنه کوره ، آوروبان
 دیگر قطعانی دور اتحادنده استملک ایدمیلیدی ! ..

بالخاصه فرانسه اختلالنده ، مسئله نظریه ساحه سندن فعلیاتهده انتقال ایتش ، و بالفعل تاریخه منطق
 تطبیق ایدلمک ایسته نیلمدی : مثلاً ، انسانلر تناده دور وحشتلرند صفوتله ممتاز اولدقلردن ،
 و اوندن سوکوره کی زمان کاملاً سقامت و فضاحتله دولدقندن ، ملنک ماضی ایله موجود اولان بوتون
 علاقه سنی کسملک تشبیهده بولونمیلردی . یکی بر مبدأ تاریخ اتحادی ، یکی بر تقویم ایجابی ، یکی
 موسم و آبی اسملری اختراعی هب بو سیاست خیالیتهک محصولاتیدی ! حقیقه قنالقدن دونمک قدر
 دنیا ده منطق بر حرکت تصور اولوناماز . فقط بونی یاپانلر کندیلیری بیله اوماضنیک تأثیرله میدانه
 چیققلرینی ، و اوکا فارشی کیمه نکهده اوکا تابع اولیق دیمک اولدینی دوشونمیلوردی .
 اگر تاریخده منطق اولسه ایدی ، اختلال ارکانی تشبیهلرند موفقی اولورلر و یوقدقلری اسملر
 دوام ایدردی !

بزم دوقسان اوچ مهاربه سندن اوله عثمانلی تمامیت ملکیه سنک محافظه سی انکلترونک عنعناتدن
 اولدینی حالده ، انکلیز مأمورلری بالقانلری آتشله بوب محاربه بی عادتاً احداث ایتشلردی ! اوزمانکی
 انکلیز منفعتی بو حرکتله تناقض تکمیل ایدیوردی . منطق اعتباریله بو حادثه پک قولای تنقید اولوناییله
 و انکلیزلرک بلاهی قطعیت کسب ایدر ! فقط زوسیه نکه اوصرهده هندی تهدید ایتدیکی و حرکت
 حاضرلاندینی دوشونولورسه ، بوتدیرک آوروباده موسوقولرک باشنه غافلجه چیقارمقی کی براهون شر
 اولدینی پک قولای آکلاشیلیر . بوده اثبات ایدرکه ، تاریخک بالقانلرده کی غیر معقول انکشافاته ،
 انکلیز منفعتی دکل ، هیچ بر قوت مانع اولامازدی . تاریخده نه وارسه مطلقاً اولاجدی ، و حادثاتک
 باشقه بر شکل آلماسی امکان خارچنده ایدی !

**

اشخاصک اجرا آتی ده باشقه درلو محاکمه ایدیلر . مثلاً اختلال کبیرک سرکرده لری صره
 ایله هب یکدیگری تولدیرمیلردی ! بونلرک قائلده ، مقتولده فکرندن زیاده حادثاتک تأثیرله

حرکت استدیکندن ، قابل تنقید اولاماز: فرضاً روبسپیه‌ری تعیب ایتمکدنه، هانکی مؤثرانه تابع اولدیغنی کشف ایتمک دهادوغرو اولور. « حکمت حکومت » اسمنده بر قوت واردرکه، او، هانکی اجتهاده ، هانکی مسلک اجتماعی به صاحب اولوزسه اولسون ، موقع اقتداره چیقان هر فردی کندینه رام ایدر ؟ ۱۸۴۸ اختلائی عمله‌نک سفالتی حاضرلامش ، و آراغو ایله لودرو رولان کبی عوام اردوسی سرکرده لرندن برهیت اجرائیه وجوده کتیرمندی. بونله، عملیه‌ی آچلقدن قورتاراجقلردی: فقط حکومت حسابنه ملی دارالصناعه لر احداثه رغماً ، بر مدت صوکره خزینه‌ده پاره قالاغجه ، حکومت آرتق فابریقا تورلک ایده‌مدیکندن یوز اللی بیک عمله یته آچ قالمش وینه اختلال ایتمدی! منطق اربابی ، سوسیالیست اولدیغنی حالده عملیه‌ی آچ براقان اوزمانکی اشخاص حکومتی نه قولای تنقید ایده‌بیلر ! ...

۱۸۷۹ ده ، ماق ماهون فرانسه جمهورتی ریاستندن استعفا ایدنجیه ، برینه (ژول غره‌وی) انتخاب اولونمندی: حالبوکه بوآدم ۱۸۴۸ بحرانی اثناسنده جمهوریت ریاستنک‌الفابینی وعظ ایتمکله مشهور ایدی !

الغذیر (Agadir) حادثه‌سندن صوکره ، فرانسه حکومتی آلمانیا ایله ۴ تفرین ثانی ۱۹۱۱ صها کس ائتلافی عقده مجبور اولمندی . اوزمان رئیس وکلا موسیو قایو ایدی ؛ بوکون رئیس جمهور اولان پوآنقاره ، بومعه‌ده دن دولایی قایویه شدتلی صورتده هجوم ایدوب اسقاط ایتمش ، ونهایت برینه کندیهی کچنجه عینی معاهده‌ی درحال اعیان و بموثانه تصدیق ایتدیرمندی ! تنقید ایدلیکی صورتده حرکت قابل اولسه ، هر حالده پوآنقاره اوزمان معاهده‌ی تصدیق ایتدیرمندی ! بعضاً الک مفرط سوسیالیستلر بیه ، موقع اقتداره کچنجه ، اسکی خولپالرینه وداع ایدوب حکمت حکومته صاریقدن باشه چاره بولامبورلر . هر مملکتک مختلف مسلکیده بلکه یوزلرجه فرقه‌لری اولدیغنی حالده ، حکومتلر ، هر هانکیسنگ انده اولورسه اولسون ، آجیق ایکی سیاستدن برینه اتباع ایتمک وضعیتندهدر : یا محافظه کارلق ، یا تجدد پرورلک ...

تاریخک اشخاصی ، بر پیسک آقتورلرینه بکزهو : مقدراتک اونلره ازرلندیکی روللردن باشه برشی یاپامازلر. قابل اولسه ایدی ، ناپولئون یاپاردی . بالفانلرک تاریخ سیاستنه عاقد بر کتابده ، بالآخره داخله ناظری اولان برغوسپودینک ، مبعوث اولقی ایچون دائره انتخابیه‌سنده اهالی به ایراد ایتدیکی شایان دقت برنطق واردی : مستقبل ناظر ، اطرافنده کی کویلیله برچوق شینلر آراستنده برده کوبری یاپدیراجغنی وعد ایدر. سامعک بری کویک نه‌ری اولادیغنی اخطار ایدنجیه ، غوسپودین : — سزه برده نه‌ر کتیرته‌جکم ! دیمش ... اشخاص تاریخیه‌نک تنقیدنده ، بومبعوئک بووعدیله محال اولان نتیجه‌سی پک کوزل بر معیار اعتدال اولاییلر .

اسماعیل صامی

تاریخ فنمزه آند ایضاحات

- مابعد -

- رفعت پاشانک وفاتی مناسبتیه -

فاغ عصری ، کئیش ادبی وعلی صفحاتی حاوی بر دوره کی تدقیق اولونوبیلیر : بالذات کئیدنک دیوانی صناعتکارانه اوصاف ایله تاریخمزمده یاشابور . عقنده هنوز انتقادی حائر بر مقاله

KİTAP TANITIMI

Ahmet TETİK, Mehmet Şükrü Güzel, Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, 546 s.,

ISBN: 978-605-360-768-7

Gürdal ÇETİNKAYA¹

Osmanlı Devleti 1900’lü yılların başlaması ile birlikte artık son dönemlerini yaşamaya başlamıştır. Devlet, kaybettiği toprakların ağırlığı altında ezilirken bir taraftan da bu toprakları yeniden kazanma düşüncesi içerisinde. Çünkü kaybedilen bu toprakların bir kısmı veya büyük bir bölümü tekrar kazanılırsa yeniden bir toparlanma sürecinin başlaması umut edilmektedir. Fakat Osmanlı Devleti’nin son yıllarını yaşadığı bu dönemde başta ordu olmak üzere devletin tüm kurumları çok fazla yıpranmış artık geri dönülemez tahribatlar meydana gelmiştir. Devlet adeta dönüşü olmayan bir yola girmiştir.

Değerlendirmesini yapacağım Ahmet Tetik ve Mehmet Şükrü Güzel’in kaleme almış oldukları bu eserde Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yıllardan (1911’den) başlayarak yine savaşın bitiş tarihinden sonraki yılları da (1921’e kadar) kapsayan dönem içerisinde belgelere dayanılarak Osmanlı Devletine karşı işlenmiş olan savaş suçları ele alınmıştır. Eseri kapsayan yıllara baktığımızda ise bu dönemde Osmanlı Devleti’nin sırasıyla; Trablusgarp Savaşı, Birinci Balkan Savaşı, İkinci Balkan Savaşı ve son olarak ise Birinci Dünya Savaşına girdiğini görmekteyiz. Tüm bu savaşlara baktığımızda ise bu savaşların Osmanlı Devleti açısından tam bir facia ile sonuçlandığını söylememiz yerinde olacaktır. Çünkü 600 yılı aşkın bir süredir yapmış olduğu savaşlar ve fetihler sonucunda oldukça yıpranan Osmanlı Devleti artık o eski ihtişamlı günlerini arar olmuştur. Ayrıca belirtmek isterim ki yapılan bu savaşlardan Trablusgarp ve Birinci Dünya Savaşı’nda aktif olarak görev yapan Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk’ün çabaları bile

¹ Gürdal ÇETİNKAYA, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Tarih Uzmanı, gurdal_45@hotmail.com. ORCID No: 0000-0002-2651-1779

Çetinkaya, G. (2020). Ahmet TETİK, Mehmet Şükrü Güzel, Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, 546 S., ISBN: 978-605-360-768-7. ABAD, 3(5), 129-131.

Osmanlı Devleti’ni kurtarmaya yetmemiştir. Tüm bu meydana gelen olaylar neticesinde ise Osmanlı Devleti ağır yaralar alarak yapmış olduğu bu dört önemli savaşı kaybederek tarih sahnesinden silinmeye mahkum hale gelmiştir.

Eserin içeriğine baktığımızda ise ele alınan ilk konu olarak “Savaş Hukuku”nu ve “Savaş Suçları”nı görmekteyiz. Hemen ardından ise savaş ve hukuk konularında uluslararası alandaki değerlendirmelere yer verilmektedir. Son olarak ise “Uluslararası Ceza Mahkemesi” başlığı adı altında bu mahkemenin kuruluşu, görev ve sorumluluklarından bahsedilmiştir.

Eserin bir diğer bölümünde ise Avrupa’da Osmanlı Devleti’ne karşı işlenmiş olan savaş suçlarına değinilmiştir. Konunun devamında ise savaş hukukunun gelişimi hakkında 1850 öncesi dönemdeki Avrupa’daki savaş hukukunun gelişimi ele alınmıştır. Ardından ise 1850-1914 Birinci Dünya Savaşı’na kadar ki olan dönem incelenmiştir. Bu başlığın ardından ise 1856 yılında kabul edilen Paris Bildirgesi ele alınmıştır. Bu bildirge savaş esnasında ticaretin durması sebebiyle ekonomik sıkıntıların yaşanmaması gayesiyle düzenlenmiştir. Hemen ardından ise adı çok sık duyulmayan savaş hukukunun düzenlenmesinde ilk girişim olarak geçen “1863 Lieber Kuralları” na değinilmiştir.

Eserin devamında ise “Uluslararası Kızılhaç Komitesi” nin kurulması başlığı yer almaktadır. Bu komite 1863 tarihinde Cenevre’de kurulmuş özel bir insani yardım teşkilatıdır. Henry Dunant’ın kurulmasında öncülük ettiği bu teşkilatın adında “uluslararası” kelimesi geçmesine rağmen sadece İsviçre vatandaşlarının üye olduğu bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Henry Dunant’ın girişimi sonucunda “22 Ağustos 1864 Cenevre Sözleşmesi” başlıklı sözleşme imzalanmıştır. Bu bölümün devamında ise sırasıyla “1868 St. Petersburg Bilirgesi”, “1874 Brüksel Bildirgesi”, “1899 Lahey Sözleşmeleri”, “1907 Lahey Sözleşmeleri”, “1909 Londra Bildirgesi” başlıklarıyla çeşitli bildirgeler ve sözleşmelerin içeriklerine kısaca değinilmiştir.

Eserin bir başka bölümünde ise Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasına kadarki süreçte gelişimi ele alınmıştır. Bu konunun ardından ise “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Savaş Suçları Mahkemesi Kurulması Önerisi” konusuna değinilmiştir. Yine devamında ise 1899 Lahey Sözleşmesi kapsamında 1911- 1912 Trablusgarp Savaşı’na değinilmiştir. Hemen ardından ise Trablusgarp Savaşı ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti başlıklı konu ele alınmıştır.

Çetinkaya, G. (2020). Ahmet TETİK, Mehmet Şükrü Güzel, Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, 546 S., ISBN: 978-605-360-768-7. ABAD, 3(5), 129-131.

Trablusgarp Savaşı'nın ardından ise kısaca Balkan Savaşları konusuna değinilerek bu savaşın nasıl bir dünya savaşı haline geldiği anlatılmıştır. Balkan Savaşları'ndan hemen sonra tüm dünyada patlak veren Birinci Dünya Savaşı konusuna geçilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ittifaklar sisteminde yer alma çabaları ve savaşın başlaması konularına değinilmiştir. Hemen ardından ise Osmanlı Devleti'nin adım adım savaşa sürüklenmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı yönelik suçlamalar ele alınmıştır. Eserin son bölümünde ise Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devletine karşı yapılan savaş suçu ithamları konusuna değinilmiştir.

Eserde “Belgeler” isimli başlıkta bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde 1915 yılından başlamak suretiyle 1921 yılına kadarki geçen süreç içerisinde çeşitli belgelere yer verilmiştir. Belgeler Osmanlı Türkçesi veya yabancı diller kapsamında yazılmıştır. Yazar belgelerin günümüz Türkçesi'ne çevrilmiş hallerini de belgelerin hemen yanındaki sayfalara aktarmıştır. Belgelerin özellikle Türkçe şeklinde çevrilmesi belgelerin içeriği hakkında bilgi sahibi olmak isteyen okuyucular açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca yine bu bölümde yer yer belgelerle ilgili resimlerin yer alması da eserin görsellik unsuru bakımından olumlu bir durumdur.

Eserin son bölümü “Ekler” başlığı adı altında okuyucuya sunulmuştur. Bu bölümde ise eserin içeriğinde yer alan bazı sözleşmelerin içeriğine dair bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Yine bu bölümde yer alan resimler okuyucuyu sıkmadan keyifli bir okuma yapmasına olanak sağlamıştır. Yazar eserin en sonuna “Dizin” bölümünü ekleyerek okuyucuların aradıkları konular hakkında anahtar kelimeler vererek onların aradıklarını rahatça bulma imkanını sunmuştur.

Eseri genel olarak değerlendirmek gerekirse dili sade ve üslubu ise oldukça akıcıdır. Eserin olumsuz sayılabilecek bir yönü ise bölümlerin kesin olarak birbirinden ayrılmamış olmasıdır. Eserin içeriğinin bölümlere ayrılarak verilmesi okuyucu açısından eserin daha anlaşılır olmasını sağlayabilirdi. Yine eserin toplam sayfa sayısına baktığımızda yazar eserin asıl konusunun anlatıldığı bölümleri oldukça kısa tutmuştur.

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yayınlanması istenen makalenin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imlâ ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yayın Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yayın Kurulu hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yayın Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlamama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstene sürede geri dönmeyen yazarların Yayın Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Yayın Kurulunda onaylanan çerçeve dâhilinde düzeltmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yayın Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde makale basım süreci durdurulur.

YAZIM KURALLARI

Yayın dili: Derginin yazım dili **Türkçedir**. Bununla birlikte **Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça** yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

Türkçe Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

İngilizce Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle Türkçe Öz'ün altında, **11** punto, önce ve sonra 3 nk boşluk bırakılacak şekilde sağ ve sol 1 cm içeride yazılmalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (**küçük**) ve soyadı (**büyük**), başlığın altında **ortalanmış** olarak **11** puntuyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum,

haberleşme ve e-posta adresleri ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Öz (Abstract) ve anahtar sözcükler (Key Words): Türkçe ya da yabancı dillerdeki makaleler **120-150** sözcük arasında öz içermelidir. **Türkçe** ve **İngilizce özet** ilk sayfada önce Türkçe özet ardından İngilizce özet gelecek şekilde sıralanmalıdır. Öz (Abstract) **10 punto**, tek satır, sağdan ve soldan **1 cm** içeride yer almalıdır. Öz bölümü, yazar adının hemen altından **3 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır. Özet ve Abstract'ın altında **3-10** sözcük arasında büyük harfle başlayan anahtar sözcükler bulunmalıdır. Özet başlığı **10 punto koyu** yazılmalı ve **“Öz: Metin”-“Abstract: Metin”** şeklinde olmalıdır.

Örnek:

1530-1611 YILLARI ARASI KESRİYE ŐEHİRİNDE NÜFUS VE EKONOMİ*

Onur KABAK **

Öz: Bugün Yunanistan'ın kuzeyinde bulunan Kesriye(Kastoria), XIV. yüzyılda Balkanlarda gerçekleşen hızlı Osmanlı fütühatının sonucunda, 1385 yılında fethedilerek Osmanlı idari yapılanması içerisine dahil olmuştur. Rumeli Eyaletinin sol kol kazaları içerisinde olan Kesriye ile ilgili olarak bu çalışmada daha ziyade 1530-1611 yılları arasında şehrin nüfus ve ekonomisi ele alınmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak tahrir defterlerinden faydalanılarak şehirdeki toplam nüfus, bu nüfusun yıllar içerisindeki değişimi, toplam nüfus içerisinde Müslüman ve Hristiyan kesimin dağılımının ne olduğu gibi konular ele alınacaktır. İkinci olarak ise vergi kalemlerinden yola çıkarak şehir halkının ana ekonomik faaliyetinin tespitine çalışılacaktır. Son olarak şehirdeki mesleki iş kollarının ne olduğu ortaya konularak Osmanlı klasik döneminde Kesriye şehrinin bir görüntüsü ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kesriye, Nüfus, Ekonomi, Meslek, Tahrir.

DEMOGRAPHIC AND ECONOMIC STRUCTURE OF

* Bu çalışma Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan Kuzey Yunanistan'da Osmanlı Klasik Döneminde Üç Şehir (Yanya, Kesriye, Serfice) adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü, email: onurkabak@selcuk.edu.tr

KESRIYE BETWEEN 1530 AND 1611

Abstract: Kesriye (present day Kastoria in Northern Greece) was incorporated into the Ottoman administrative system after 1385 as part of the rapid Ottoman conquest in the Balkans during the XIV. century. This study will cover the population and economy of the city which was among the Via Egnatia districts of the Rumeli Province, focusing on the period between 1530 and 1611. In this respect, total population of the city, temporal change of the demographic structure, ratio of Muslims to non- Muslims and similar issues will be highlighted in line with Ottoman land surveys (tahrir defterleri). A second concern is to detect the main economic activities of the urban population by analysing different tax genres. Lastly, occupational branches of the city will be portrayed to present a general overview of Kesriye during Ottoman classical age.

Key words: Kesriye, Population, Economy, Occupation, Tahrir.

Ana metin: Yazı Microsoft **Word** yazılım programı ile boyutları **17 / 24 cm** olan sayfa üzerinde **Times New Roman 11 punto** ile **tek** satır aralıklı ve **üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm** kenar boşlukları ve **20 sayfa**yı geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar **0 cm** girinti ile başlamalıdır. **Anametın, özet bölümünün** hemen altından **3 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları **Giriş, Sonuç ve Kaynakça** hariç, numaralandırılarak **koşu** ve **sol marjdan** başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Chicago usulünde (klasik usulde) sayfa altı numaralandırılmış dipnot şeklinde yapılmalıdır. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. **3** satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan **1 cm** girinti verilmelidir. Dipnotlarda ise kaynak ilk kez kullanıldığında isim soyisim, eser adı, varsa cilt ve sayı, varsa çeviren adı, yayınevi, basım yeri, basım tarihi ve söz konusu bilginin alındığı sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Aynı eser bir çok defa kullanılacak ise yazar soyadı, a.g.e (adı geçen eser)-a.g.m. (adı geçen makale), ilgili sayfa numarası şeklinde dipnot düşülmelidir. (Örn: Kayapınar, a.g.e., s. 356).

Ana Başlık Boyutu	11 pt, ortalanmış, kalın
Kağıt Boyutu	17 x 24 cm
Ana Metin Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
İlk satır girinti	0 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Normal Metin Boyutu	11 pt
Paragraf Aralığı	3 nk
Satır Aralığı	Tek
Dipnot Metni Boyutu	9 pt
Alıntı Metni Boyutu	10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları	Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi	Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili	Normal
Öz Kenar Boşlukları	Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu	10 pt
Öz Başlığı	10 pt, İki Yana Yaslı, Kalın

Örnekler:

Kitap:

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, ev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

-Kaynakça: Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında **9 punto** yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

Çeviriyazı Metinlerde Uyulacak Esaslar

Çeviriyazı bir metnin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayınları arasında yer almadan önce aşağıdaki hususlara riayet edilerek hazırlanmış olması veya bunlara göre düzeltilmiş olması gerekmektedir.

a) Tanzimat sonrası matbu metinlerde:

1. Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon değil transliterasyon veya başka bir deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanır.

Bundan sonra kullanılacak olan “transkripsiyon” kavramı Türkçede kullanılmayan harfler de dâhil bütün harfleri aynen bir başka alfabe ile yansıtmayı; transliterasyon ise daha çok kelimenin bütünlüğünü koruyarak herhangi bir sadeleştirme yapmadan aktarmayı anlatmaktadır.

2. Uzun bütün heceler â, û, î harfleriyle yazılmalıdır. Ör. hâkimiyet; rûberû; cerîde ... Kalın okunması gereken ve anlam karışıklığına da yol açabilecek kelimelerde bulunan uzun a sesi için, bu durumu önlemek üzere “ā” şeklindeki imlâ tercih edilebilir. Ör. Gāzî; mukāyese; tekābül , kânûn...

Bu durum, benzer yazılışa sahip Arapça ve Farsça kelimelerdeki okuma yanlışlarını da önleyecektir. Ör. “Yasa” anlamındaki “kânûn” ile “Ocak ayı” anlamındaki “İkincikânûn” (Kânûnisânî) kelimelerinde olduğu gibi...

3. Kelimelerin orijinal sesleri korunmalı, transkripsiyondaki hafifletme işlemi imlâ ile sınırlı kalmalıdır. Ör. Aptûlhak Hamit (-) → Abdûlhak Hâmîd (+)

4. Arapça terkiplerin yazımında İSAM DİA'nde ve MEB. İslâm Ansiklopedisi'nde benimsenen yazım kuralları uygulanmalıdır. Ör. Muhîtü'l-Maârif; Muînü'd-devle ...

5. Farsça terkiplerde terkip tiresi her seferinde yazılmalıdır. Ör. Devlet-i Aliyye; hüsn-i muâmele, müdür-i umûmî ... Farsça terkiplerdeki terkip –i'si “-ü” şeklinde yazılmamalıdır. Ör. müdür-ü umûmî (–); hüsn-ü muâmele (–); umûr-u mâliye (–) → umûr-ı mâliye (+) ...

“Ve” kelimesine karşılık gelen “ü”ler ise aynen korunur ve kendisinden önceki ve sonraki kelimeye bitiştirilmeden yazılır.

6. Osmanlıca matbu metinlerde Batı sahasına ait şahıs ve şehir adları genellikle okunduğu gibi yazılmaktadır. Tanzimat sonrasına ait bir metnin çeviriyazısında bu tür kelimeler orijinal dildeki imlâsına uygun yazılmalıdır. Ör. “Mısır'da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPosiyelk'a gönderdiği mektup (...)” (–).

“Mısır'da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPoussielque'a gönderdiği mektup (...)” (+)

Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı yer ve şahıs adlarında ise Türkçe kullanımı esas alınır.

7. Masdar-ı ca'lîler -günümüz Türkçesinde sık kullanıldığı için tek y ile yazılanlar hariç- çift y ile yazılmalıdır. Ör. Osmâniyye; Cülûsiyye; şahsiyye ... Sık kullanılanlara ör. Bahriye; Mülkiye...

8. Nisbet –î'si ile biten kelimelerin sonuna Türkçe olarak ismin –e hâli geldiğinde masdar-ı ca'lîlerle karışmaması için “î” şeklinde yazılmalı fakat bu imlâ masdar-ı ca'lîlerde kullanılmamalıdır:

Ör. “Âmâl-i millîye uygun olarak ...” (Burada millî kelimesinin sonundaki –ye, ismin –i hâlini gösterir).

“Âmâl-i milliyeye uygun olarak ...” (“Âmâl-i Millîyeye” imlâsı yanlıştır).

9. Osmanlıca matbu eserlerde vurgulanmak istenen kelimeler ve özel adlar çoğunlukla parantez içine alınarak vurgulanır. Oysa bugün bunun yerine çift tırnak içine alarak vurgulama tercih edilmektedir. Bu bakımdan;

a) Sadece vurgulanması gereken bir (veya birkaç) kelime varsa parantez yerine tırnak içinde yazılmalıdır.

Ör. “(...) nâm-ı âlîleri (Nizâm-ı Cedîd) tesmiye olundu.” (–)

“(...) nâm-ı âlîleri “Nizâm-ı Cedîd” tesmiye olundu.” (+)

b) Vurgulanmak istenen bir kitap adı ise sadece italik yazılması vurgu için yeterlidir.

Ör. “Tameşvarî (Hadîkatü’ş-Şu‘arâ) / “Hadîkatü’ş-Şu‘arâ” nâm eser-i bî-hemtâsında (...)” (-).

“TameşvarîHadîkatü’ş-Şu‘arânâm eser-i bî-hemtâsında (...)” (+).

c) Osmanlı alfabesinde büyük – küçük harf ayrımı olmadığı için şahıs, kurum veya yer adı cinsinden özel isimlerde ayrıca tırnak içine almak biçiminde özel bir vurguya gerek yoktur; baş harflerinin büyük yazılması yeterlidir.

Ör. “Şeyhülislâm’ınüstâdı (Münîr Efendi) de çağırılıp meydâna getirildi.” (-)

“Şeyhülislâm’ınüstâdıMünîr Efendi de çağırılıp meydâna getirildi.” (+)

Dolayısıyla bu gibi durumlarda Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinlerde kullanılan parantezler hiç kullanılmamalıdır. Elbette açıklama ve ek bilgi mahiyetindeki cümle veya kelime gruplarında parantez kullanılacaktır.

10. Ana metin içinde geçen Türkçe dışındaki dillerden iktibas edilmiş cümlelerin, metin içine tercüme aktarılmalı, gerekiyorsa dipnotlarda orijinal yazılışları kaynak bilgisinden önce verilmelidir.

11. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan Farsça kelimelerin imlâsında, günümüzde kullanılanlarda olduğu gibi Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. nohoft (-) → nühüft (+); dovvom (-) → düvvüm (+) ...

12. Osmanlı Türkçesiyle basılı bir metinde geçen her tür Arapça kelimenin yazımında da yaygın Türkçe telâffuz esas alınmalıdır. Ör. Rasûl (-) → Resûl; a’yân → âyân ...

13. Arapça kelimelere mahsus bir ses olan ayn harfî, anlam karışıklığına veya okuma hatasına sebep olmadıkça imlâyâ yansıtılmamalıdır.

14. Tanzimat sonrası matbu metinlerde transkripsiyon değil transliterasyon esas alınacağı için isimleşmiş veya çok kullanıldığı için âdeta birleşmiş Arapça, Farsça terkiplerde kullanılacak apostrof ve tire işaretleri kaldırılmalıdır.

Ör. Abdü'l-Hamîd (-) → Abdülhamîd (+)

Kânûn-i sâni (-) → Kânûnisâni (+); Teşrîn-i sâni (-) → Teşrînisâni (+); Rebiü'l-evvel → Rebiülevvel

Cemâziye'l-âhir → Cemâziyelâhir; Zi'l-ka'de → Zilkâde

Şeyhü'l-İslâm (-) → Şeyhülislâm (+) vb.

15. Türkçe kelimelerin -özellikle fiil kökenli kelimelerin- sonlarında Osmanlı metinlerinde genellikle b harfi ve diğer bazı kelimelerde c ve d harfleri kullanılırsa da çeviriyazı çalışmalarında p, ç, t şeklindeki sert-sessiz harfler kullanılmalıdır. Yine özellikle fiil kökenli kelimelerde Eski Türkçeye ait telaffuzun Anadolu sahasındaki bir devamı olarak Osmanlı imlâsına yansıyan “ü” sesleri “i”, “ı” sesleri ses uyumuna göre düzeltilmeli; kapalı e harfi de denen ve genellikle “i” harfiyle yazılan ses ise “e” harfiyle yazılmalıdır.

Ör. idüb (-) → edip (+); konub (-) → konup (+); bitüb (-) → bitip (+); içün (-) → için (+); ağac

(-) → ağaç (+); yiğid → (-) yiğit (+); geçid (-) → geçit (+) ...

b) Tanzîmat sonrası yazma Arşiv belgelerinde:

Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon usûlü uygulanır.

c) Tanzimat öncesi matbû veya yazma metinlerde:

Bu tür eserlerin çeviriyazıları hazırlanırken İSAM DİA ve MEB İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan ilmî transkripsiyon usûlü kullanılmış olmalıdır. Bu iki Ansiklopedi arasında herhangi bir uyumsuzluk olursa DİA esas alınır. Kuruma Tanzimat öncesi bir metnin yayını teklif edilirken transkripsiyon alfabesine mahsus harfler bir liste hâlinde eserin başında gösterilmeli; metin boyunca da özellikle Türkçede bulunmayan harflerin yazımında bu alfabe esas alınmalıdır.

d) Rusça, Bulgarca, Yunanca vb. alfabesi farklı dillerde transliterasyon kullanılmalı, kelimelerin aktarımı Türkçe telaffuza göre olmalıdır.³¹¹

³¹¹ Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayın İlkeleri, Belleten Dergisi ve Humanitas Dergisi yayın ilkeleri çerçevesinde hazırlanmıştır.

ABAD / JABS

JOURNAL OF ANATOLIA AND BALKAN STUDIES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR / PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

